

De Subhadrāharana
van
Mādhava Bhatta

Helena De Cock

**Verhandeling voorgelegd voor het bekomen van de graad van
licentiaat in de Oosterse Talen en Culturen**

Academiejaar: 2003-2004

Universiteit Gent

Promotor: Prof. dr. Eddy Moerloose

INHOUDSTAFEL.

Dankwoord	3
Voorwoord	4
Lijst van afkortingen	6
1. De Subhadrāharaṇa	7
1.1. Korte inhoud	7
1.2. De tekstedities	14
1.3. De auteur	16
1.4. Het type van drama en datering	17
1.5. Het metrum	19
1.5.1. De syllabische metra	19
1.5.1.1. De Śloka	19
1.5.1.2. De Triṣṭubh	20
1.5.1.3. De Śakvarī	21
1.5.1.4. De Atiśakvarī	21
1.5.1.5. De Atidhṛti	22
1.5.1.6. De overige syllabische metra	22
1.5.2. De metra gebaseerd op ongegroepeerde moren	23
1.5.2.1. De Vaitālīya	24
1.5.3. De metra gebaseerd op gegroepeerde moren	24
1.5.3.1. De Āryā	24
1.5.3.2. De Upagītī	25
1.5.3.3. De overige gegroepeerde morenmetra	25
1.5.4. Conclusie	26
1.6. De situering in het Mahābhārata en vergelijking van de inhoud	27
2. Het hoofdpersonage	31
2.1. Arjuna in de Subhadrāharaṇa	31
2.2. Arjuna in het Mahābhārata	34
2.2.1. Arjuna's daden in het Mahābhārata	34
2.2.2. De huwelijken van Arjuna	41
2.2.2.1. Huwelijk met Draupadī	42

2.2.2.2. Andere echtgenotes van Ajuna	43
2.2.2.2.1. Ulūpī	44
2.2.2.2.2. Citrāṅgadā	44
2.2.2.2.3. Subhadrā	45
2.2.2.3. Conclusie	46
2.3. Algemene conclusie	47
3. Transcriptie	49
4. Vertaling	65
Bibliografie	97
Index	100
Bijlage	120

DANKWOORD.

Ik wil mijn promotor prof. Dr. Eddy Moerloose bedanken voor de richtlijnen die hij gegeven heeft voor het zoeken van een geschikt onderwerp voor mijn scriptie en voor zijn goede raad die hij mij gegeven heeft bij het tot stand komen van dit werk. Verder wil ik ook mijn dank betuigen aan prof. Dr. Frank Van Den Bossche die mij net zoals prof Dr. Eddy Moerloose ingewijd heeft in de geheimen van de studie van het Sansriet. Ook gaat mijn dank uit naar Christine Everaert voor de steun die ze me tijdens mijn studie geboden heeft alsook naar Erik Seldeslachts.

Voor het tot stand komen van deze scriptie zijn enkele mensen van cruciaal belang geweest zoals Eva De Clercq die ik speciaal wil bedanken voor alle steun die ze me, ook als vriendin geboden heeft. Ook mijn moeder Ingrid De Schutter die het geduld heeft opgebracht elke versie van mijn vertaling te lezen en te herlezen kan ik niet genoeg bedanken. Als laatste verdient ook mijn vader William De Cock een woord van dank omdat hij mijn studies heeft mogelijk gemaakt.

Deze scriptie is opgedragen aan mijn opa De Schutter Théau.

VOORWOORD.

Daar ik als dertienjarige reeds geboeid was door Peter Brooks film van het Mahābhārata en die fascinatie voor het Mahābhārata met zijn talrijke verhalen steeds is blijven doorwerken, is het niet verwonderlijk dat ik bij de zoektocht naar een onderwerp voor mijn scriptie opnieuw ben terecht gekomen bij dit epos. Toch wou ik niet een deel van het Mahābhārata zelf vertalen omdat ik de behoefte had mij te concentreren op een volledig werk en me niet wou beperken tot een deel van een groter werk. Tevens wou ik me verdiepen in een tekst die nog niet vertaald was omdat ik de drang had een verhaal dat door de tijd heen was vergeten, opnieuw tot leven te wekken. Professor Moerloose gaf me de raad een aantal Indische drama's te bekijken omdat hij meende dat er wel een tekst bij zou zijn die aan mijn eisen zou voldoen. Op die manier vond ik tot mijn grote vreugde een toneelbewerking van een episode uit het Mahābhārata dat voor mijn doel geschikt was en kwam ik terecht bij de Sanskriettekst "Subhadrāharaṇa" van Mādhava Bhaṭṭa. Voor zover ik kan nagaan is dit werk enkel in het Hindī vertaald en is het enkel drie keer in de Kāvyaṃālā reeks en één keer in de Vidhyābhavan Saṃskṛta Granthamālā reeks uitgegeven. Ik heb me voornamelijk geconcentreerd op het brengen van een nederlandse vertaling, waarbij ik geprobeerd heb ervoor te zorgen dat de vertaling in het nederlands vlot te lezen is zonder dat ze te ver afwijkt van de originele stijl van het werk. Naast de moeilijkheden van de letterlijke vertaling en interpretatie van het Sanskriet, was de omzetting van de letterlijke vertaling naar een leesbare nederlandse versie een harde noot om te kraken. Het feit dat het toneelstuk zowel uit proza als uit poëzie bestaat en dus verschillende stijlen omvat, maakt het vertalen niet gemakkelijker. Ik heb bij de vertaling van de verzen steeds getracht de beeldspraak die ons soms volledig vreemd is doordat ze verwijst naar bepaalde culturele eigenheden of verhalen zo duidelijk mogelijk om te zetten in een equivalent dat we als westerlingen kennen. Bij de dialogen heb ik lang stil gestaan bij het formele taalgebruik dat eigen is aan het Sanskriet en tot op zekere hoogte ook aan het Hindī. Vermits er in India duidelijke regels bestaan rond het taalgebruik die te maken hebben met de hiërarchie die bestaat tussen verschillende personen, heb ik gekozen om in mijn vertaling eveneens gebruik te maken van formeel nederlands. Ik heb gekozen voor formeler nederlands als een vrouw tegen een man spreekt, dan als een man een vrouw adresseert of als twee vrouwen tegen elkaar spreken. Ik heb steeds rekening gehouden met het feit dat in India de relaties iets formeler verlopen en dat duidelijk in de taal tot uiting komt. Daardoor kan het zijn dat sommige uitdrukkingen stroever klinken dan wat we doorgaans in het nederlands gewoon zijn.

Daar van dit werk enkel een vertaling in het Hindī bestaat, heb ik waar ik het nodig achtte een letterlijke vertaling in de voetnoten gezet. Epitheta van personages, planten- en dierennamen heb ik in de vertaling in het Sanskriet laten staan en in de voetnoten verklaard.

De vertaling van het werk wordt voorafgegaan door een bespreking van de verschillende kenmerken van de tekst zelf en een uitdieping van het personage Arjuna in het vertaalde werk. Daarnaast heb ik ook een bespreking van het personage Arjuna gegeven in het kader van het Mahābhārata. Daar de literatuur over het Mahābhārata en de rol van Arjuna zo groot is heb ik me moeten beperken tot enkele essentiële punten en die verder uitgediept. Mijn bespreking over Arjuna is dan ook niet exhaustief en kan nog altijd verder uitgebreid worden. Een dergelijke studie valt echter buiten het doel van deze scriptie. Na deze bespreking volgt een transcriptie van de tekst waarbij de chāya van het Prakrit in de voetnoten wordt vermeld. De transcriptie is gebaseerd op de uitgave van de Kāvyaṃālā reeks, waarbij varianten van de tweede uitgave van de Vidhyābhavan Saṃskṛta Granthamālā reeks worden opgenomen tussen vierkante haken. Vermits in de originele tekst enkel de verzen genummerd zijn, heb ik zelf een nummering ingevoerd. De originele nummering van de verzen heb ik behouden en is terug te vinden tussen vierkante haken op het einde van elk vers.

Na de transcriptie volgt de geannoteerde nederlandse vertaling en een bibliografie die een overzicht geeft van de werken die ik gebruikt heb bij mijn bespreking. Daarna volgt een index van zowel de Sanskriet als Prakrit woorden en de beide uitgaven van de tekst in bijlage.

LIJST VAN AFKORTINGEN.

KM : Kāvyaṃālā reeks (tekstuitgave).

MB : Mahābhārata.

SH : Subhadrāharaṇa van Mādhava Bhaṭṭa.

VSG : Vidhyābhavan Saṃskṛta Granthamālā (tekstuitgave).

1. DE SUBHADRĀHARANA.

1.1. Korte inhoud.

De tekst begint met de zegenwens (nāṇḁi) die opgedragen is aan Śaṅkara en waarin men zijn bescherming vraagt. (r 1-4). Dan komt de regisseur op die aangeeft dat ze een toneelstuk moeten opvoeren voor een uitgelezen publiek dat samengekomen is. (r 6-7). Daarna verschijnt de assistent van de regisseur ten tonele die de regisseur eraan herinnert welk toneelstuk ze gaan opvoeren en daarbij zowel de naam van de auteur als van het werk vernoemt. (r 8-12). Hij gaat verder met te motiveren waarom ze juist dit toneelstuk moeten opvoeren en prijst de hoogstaande kwaliteit van het werk. (r 13-14). De regisseur meent zich aan de hand van de beschrijving van zijn assistent te herinneren op welk toneelstuk de andere alludeert. Hij citeert een uitspraak van de auteur die in het werk voorkomt en beaamt dat ze inderdaad dat werk moeten opvoeren. (r 15-20). Dan prijst hij het toneelstuk, het publiek, de acteurs en verklaart hij dat Arjuna de held speelt in dit verhaal. (r 21-22). Op dat moment geeft de assistent aan dat er een lied moet gebracht worden waarin het seizoen waarin het verhaal zich afspeelt wordt voorgesteld. (r 23-24). De toneelmeester heeft de woorden van de assistent gehoord en laat een actrice roepen die het lied moet zingen. (r 25-26). De actrice komt op en de toneelmeester beveelt haar een lied te zingen over de lente om het publiek in de juiste sfeer te brengen. (r 27-30). De actrice zingt haar lied waarmee ze de lente beschrijft en wordt daarna geprezen door de toneelmeester omdat ze zo goed gezongen heeft. Hij vernoemt ook nog eens Arjuna om het personage te introduceren. (r 31-36). Daarna is de proloog ten einde en gaan ze allemaal af. (r 37-38).

Na de proloog komt Arjuna op die de verschillende voordelen beschrijft van het bestaan als asceet. (r 39-44). Hij beschrijft hoe asceten in hun levensbehoeften voorzien door te bedelen, gaat op weg en komt bij een huis aan, waarna hij zich afvraagt van wie het zou zijn. (r 46-49). Dan komt de deurwachter op die Arjuna in de gaten krijgt, hem groet en daarbij uitlegt dat het huis het eigendom is van Balarāma en hem tenslotte vraagt binnen te komen. (r 50-52). Arjuna volgt de deurwachter naar binnen en uit zijn woorden blijkt dat de deurwachter hem even alleen laat om Subhadrā, de zus van Balarāma, te gaan roepen die Arjuna een aalmoes zal geven. (r 53-58). Terwijl Arjuna alleen is prijst hij het lot dat hem zo gunstig gezind is. (r59-60). Dan komt Subhadrā met haar vriendin op en vraag wie ze moet ontvangen. Arjuna ziet haar en is onder de indruk van haar schoonheid. (r 61-64). Hij kan zijn ogen niet geloven, denkt dat het meisje wel een hallucinatie moet zijn en besluit dat het toch wel een goed idee was zich te vermommen omdat hij daardoor zo'n mooi meisje kon ontmoeten. (r 65-71). Nadat hij dat allemaal tegen

zichzelf heeft gezegd, antwoordt hij haar dat hij de gast is die ze moet ontvangen. (r 72). Ook Subhadrā is onder de indruk van Arjuna en geeft hem een aalmoes. (r 73-76). Nogal plagerig verwijt Arjuna haar dat ze niet op de hoogte is van de etiquette bij het ontvangen van een gast. (r 77-79). Subhadrā weet niet hoe ze zijn woorden moet interpreteren en vraagt aan haar vriendin Sumatikā hem te vragen wat hij juist bedoelt. (r 80-81). Sumatikā legt Arjuna daarop uit dat meisjes met een goede opvoeding zomaar niet met een wildvreemde aanpappen en vraagt hem haar vriendin voor haar terughoudendheid te excuseren. (r 82-83). Arjuna vergeeft het ongepaste gedrag van Subhadrā en Sumatikā brengt de boodschap aan haar vriendin over terwijl ze haar beveelt de gast de nodige eer te betuigen. (r 84-86). Subhadrā buigt voor Arjuna die ondertussen tegen Sumatikā opmerkt dat haar vriendin nogal bang is. Hij beschrijft dan de tekenen waaraan hij ziet dat Subhadrā zenuwachtig is. (r 87-90). Sumatikā beaamt dit en dan gaat Arjuna tegen Subhadrā verder om haar gerust te stellen. Hij zegt haar dat ze niet bang hoeft te zijn want dat hij enkel maar een grapje maakte om te zien hoe ze daarop zou reageren en beveelt haar hem de aalmoes te overhandigen. (r 91-96). Daarna uit Sumatikā tegen haar vriendin het vermoeden dat hij geen gewoon mens is, maar eerder op een god lijkt en raadt haar aan hem goed te behandelen. (r 97-99). Subhadrā antwoordt haar vriendin dat ze zelfs bereid is zichzelf aan hem te geven als dat nodig moest blijken. (r 100-102). Sumatikā schrikt even van deze uitspraak en vraagt aan haar vriendin of ze vermoedt dat Arjuna zo'n voorstel zou doen. (r 103). Arjuna zegt dat hij een vrij man is en vraagt waarom Subhadrā de gasten moet ontvangen. (r 104-105). Sumatikā antwoordt daarop dat haar vriendin hoopt zo de man van haar leven te ontmoeten. (r 106). Arjuna vraagt haar wie dat zou kunnen zijn, waarop Sumatikā hem indirekt laat merken dat Subhadrā hem wel mag. (r 107-112). Subhadrā is gegeneerd over het gedrag van haar vriendin en dreigt ermee weg te gaan. (r 113-114). Sumatikā overhaalt Subhadrā te blijven door haar erop te wijzen dat het onbeleefd is een gast alleen te laten. (r 115). Subhadrā laat haar vriendin vragen naar de naam en de afkomst van Arjuna. (r 116-117). Arjuna vertelt haar in bedekte termen hoe hij heet en prijst zijn familie, waarop Sumatikā dat aan Subhadrā meedeelt. (r 118-121). Als Subhadrā de naam hoort van Arjuna, beseft ze dat hij dezelfde man is waarover ze al zoveel goeds horen vertellen heeft en waar ze stiekem verliefd is op geworden. (r 122-123.) Sumatikā vraagt haar wie de man is waarover ze zoveel gehoord heeft, waarop Subhadrā haar een afbeelding toont. (r 124-125). Sumatikā herkent de man op het portret onmiddellijk als Arjuna die voor haar staat en ze beschrijft hoe goed de afbeelding lijkt op de realiteit. (r 126-128). Ze zegt ook dat het haar niet verbaast dat de gelijkenis zo treffend is om dat ze weet dat haar vriendin de waarheid vertelt. (r 129-130). Subhadrā laat haar vriendin aan Arjuna vragen waarom

hij vermomd is. (r 131-133). Arjuna antwoordt dat hij haar zonder vermomming helemaal niet zou kunnen ontmoeten omdat hem de toegang tot de vrouwenvertrekken zeker zou ontzegd zijn. Hij laat uitschijnen dat alles zo door het lot geregeld is. (r 134-137).

Op dat moment wordt de conversatie van de drie onderbroken door een vers dat vermoedelijk door een verteller uitgesproken wordt en een beschrijving geeft van Subhadrā en Arjuna, waaruit blijkt dat de twee verliefd zijn. (r 139-142). Vanuit de coulissen hoort men een geluid en de drie personages schrikken op. (r 143). Sumatikā reageert als eerste en maant haar vriendin aan om afscheid te nemen. Subhadrā treuzelt even en verzoekt haar vriendin hem te vragen nog eens te komen. (r 145-146). Arjuna belooft haar terug te komen en gaat dan af. Ook de twee meisjes gaan af. (r 147-149).

Vanuit de coulissen hoort men een vers reciteren waarin men beschrijft dat er een grote aap is losgebroken die overal schade aanricht. Men vraagt Balarāma te halen om hem te doden. (r 150-155). Dan komt Balarāma op die vraagt wie hij moet doden. (r 156-157). Er verschijnt een brahmaan die Balarāma vraagt iedereen te beschermen tegen een tijger die losgebroken is. (r 158-164). Balarāma zegt hem dat hij dacht dat het om een aap ging i.p.v. een tijger. (r 165). De brahmaan antwoordt hem dat het inderdaad om een aap gaat, maar dat hij zich missproken heeft doordat hij zo bang is. (r 166-167). Balarāma is kennelijk dronken, lacht de brahmaan uit en staat lallend te vertellen welk plan hij heeft om de aap te doden. (r 168-174). Voor hij zijn ideeën kan uitvoeren komt een andere brahmaan hen vertellen dat de aap gevangen is en dat Balarāma zich er niet verder druk hoeft over te maken. (r 175-176). Balarāma bedaart, kijkt om zich heen en ziet dat de hele omgeving versierd is. Hij vraagt zich af of het lentefeest voor de deur staat en gaat naar binnen om het aan zijn vrouw te vragen. (r 177-185).

Zijn vrouw antwoordt op zijn vraag dat het lentefeest kort daarop zal gevierd worden en dat men daarom alle voorbereidingen aan het treffen is. Balarāma zegt haar dat hij dat ook wel gezien heeft, geeft een beschrijving van de voorbereidingen en vraagt haar of ze het lentefeest binnen of buiten zal vieren. (r 186-193). Zijn echtgenote verbaast er zich over dat hij het lentefeest helemaal vergeten is, waarop hij zegt dat hij het door haar schoonheid te zien vergeten is. (r 194-198). Zijn vrouw wordt verlegen door zijn uitspraak en Balarāma vraagt haar nogmaals hoe zij het lentefeest zal vieren. (199-200). Ze antwoordt dat zij het feest binnenshuis zal vieren, maar dat de jonge meisjes zoals Subhadrā naar buiten zullen gaan om te feesten. (r 201-203). Balarāma stelt zijn vrouw voor het feest samen binnen te vieren en beiden gaan af. (r 205-206).

Subhadrā en haar vriendin Sumatikā komen op. (r 206). Subhadrā vraagt zich vertwijfeld af of Arjuna ook naar het feest gekomen is. Ze speurt de omgeving af en uit het vermoeden dat hij wel

ergens zal rondlopen. (r 207-209). Sumatikā verzekert haar dat hij wel zal gekomen zijn en stelt voor naar het park te gaan om hem daar te zoeken. (r 210-211). Subhadrā vraagt haar vriendin waar hun bewakers zijn, waarop die antwoordt dat ze net buiten het park staan. (r 213). Subhadrā stelt voor om bloemen te plukken terwijl de andere meisjes het feest verder voorbereiden en haar vriendin stemt daarmee in. (r 214-217). De twee meisjes zien Arjuna in het park zitten en Sumatikā zegt dat hij er wel erg droevig uitziet en dat dat waarschijnlijk komt doordat hij Subhadrā mist. (r 218-221). Subhadrā uit haar verlangen tegenover Arjuna en vraagt haar vriendin om raad. (r 222-224). Sumatikā raadt haar aan naar een tempel te gaan om Kāma te vereren en dan later terug te komen om Arjuna te ontmoeten. (r 225-226). De twee vriendinnen gaan af en Arjuna komt op. (r 227-228). Hij wordt verteerd door verlangen naar Subhadrā en beschrijft zijn gemoedstoestand. Hij is er zeker van dat hij zijn verlangen enkel kan blussen door Subhadrā tot de zijne te maken en haar daarom te ontvoeren, maar hij beseft wel dat hij daarvoor de hulp van Kṛṣṇa zal moeten invoeren. Hij hoopt dat die hem zijn wagen zal uitlenen zodat hij als hij Subhadrā ontvoert, snel kan weggelopen. Dan hoort hij een geluid en vraagt zich af of het de donder is of de wielen van een wagen. (229-240). Op dat moment komt de wagenman van Kṛṣṇa, Dāruka op met de wagen van Kṛṣṇa. (r 241).

De wagenman beschrijft wat men allemaal kan doen met deze wagen en vertelt ondertussen dat hij van Kṛṣṇa het bevel heeft gekregen Arjuna mee te nemen in de wagen.

(r 242-248). Arjuna herkent de wagenman en groet hem, waarop Dāruka hem aanmaant in de wagen te stappen en hem vertelt dat die helemaal ter zijner beschikking staat. (r 249-252).

Arjuna drukt zijn dankbaarheid tegenover Kṛṣṇa uit omdat die hem zijn wagen ter beschikking stelt, legt zijn vermommen af, wil in de wagen stappen en herinnert zich dan dat Kṛṣṇa met dezelfde wagen zijn echtgenote Rukminī heeft ontvoerd. Hij hoopt dat hij even succesvol zal zijn en stapt dan in. (r 253-260). Dāruka vraagt hem waar hij naartoe wil gaan en Arjuna antwoordt eerst dat hij hem moet afzetten waar de jonge meisjes het lentefeest vieren. Dan ziet hij Subhadrā en zegt dat hij maar moet stoppen waar de vrouwen Kāma vereren. (r 261-264). Dāruka stopt waar Arjuna wenst en spoort hem aan het plan van Kṛṣṇa om Subhadrā te ontvoeren uit te voeren. (r 265-266). Arjuna stapt uit de wagen, ziet Subhadrā bang in een hoek van de tempel staan en beschrijft hoe ze eruit ziet. (r 267-270). Hij loopt naar haar, neemt haar bij de hand en leidt haar naar de wagen. (r 271). Ondertussen probeert hij haar gerust te stellen door haar duidelijk te maken dat hij van haar houdt, haar kan beschermen en vijanden kan doden. (r 272-273). Subhadrā is meteen gerustgesteld, maar vraagt zich toch af wat haar broers zullen doen als ze horen dat ze ontvoerd is. (r 274-276). Arjuna zegt dat ze niet moet bang zijn want dat hij de

toestemming heeft van haar broer Kṛṣṇa om haar te schaken en dat haar andere broer Balarāma wel zal bijdraaien als hij verneemt dat Kṛṣṇa het bevel gegeven heeft. Hij verzekert haar ook dat hij zelf in staat is om iedereen die zich tegen de ontvoering verzet in een gevecht te doden, beschrijft haar hoe moedig hij is en om dat te illustreren pakt hij zijn boog en doet alsof hij er vijanden mee doodschiet. Daarna vertrekken ze uit het park. (r 277-288).

Dan hoort men vanuit de coulissen stemmen. (r 289). Het is de groep meisjes die Subhadrā vergezelden die alarm slaan en de wachters roepen. Ze vertellen hen dat Subhadrā ontvoerd is en vragen zich af hoe ze nu zonder haar naar huis moeten. (r 290-293). Ondertussen zijn Arjuna, Subhadrā en Dāruka afgegaan en komen de wachters op met pijl en boog in de aanslag en beginnen de drie te achtervolgen. (r 294-295).

Ze beschrijven hoe Arjuna eruit ziet en hoe hij Subhadrā ontvoert. Ze zijn de mening toegedaan dat ze hem nog kunnen inhalen en zo Subhadrā terug halen. (r 296-301). Enkele wachters denken echter dat ze Arjuna niet kunnen verslaan. Ze wijzen hun collega's erop dat ze gewond zijn en dat ze moeten terugkeren om Balarāma en Ugrasena op de hoogte te brengen van wat er gebeurd is. Ze keren terug en komen aan bij het koninklijk paleis, waar ze hun verhaal vertellen. (r 302-312). De echtgenote van Balarāma hoort hen het verhaal vertellen en snelt naar haar man om hem op de hoogte te brengen. (r 313-314). Ze vertelt hem over de ontvoering en zegt hem dat ze het nieuws van de wachters gehoord heeft. (r 315-319). Hij vraagt haar of het allemaal waar is en ze verzekert hem dat het bericht juist is want dat de vriendin van Subhadrā, Sumatikā, huilend alleen is thuis gekomen. (r 320-322). Balarāma raadt zijn echtgenote aan om Sumatikā uit te horen en hem dan het hele verhaal te vertellen. (r 323).

Dan komt Sumatikā op en vertelt de vrouw van Balarāma, Revatī, dat Subhadrā ontvoerd is. Revatī vraagt haar of ze weet wie Subhadrā ontvoerd heeft, waarop het meisje antwoordt dat het Arjuna was en beschrijft hoe Arjuna en Subhadrā elkaar ontmoet hebben. (r 324-331). Revatī begrijpt uit wat Sumatikā vertelt dat Subhadrā zich tot Arjuna moet aangetrokken gevoeld hebben en bij de ontvoering weinig tegenstand moet hebben geboden. (r 332-334). Ze vertelt alles aan haar echtgenoot die woedend roept dat hij het daar niet bij laat en naar de vergaderzaal gaat om alles te bespreken met de raadsliden. Hij vraagt de andere edellieden of ze op de hoogte zijn dat Arjuna Subhadrā ontvoerd heeft. (r 335-338).

Dan klop er een deurwachter op de deur en treedt binnen. Hij zegt dat de wachters teruggekomen zijn en de koning wensend te spreken. (r 339-340). Balarāma geeft hem het bevel ze binnen te brengen. (r 341). De deurwachter gaat de wachters halen en als ze terug binnen

gekomen zijn, vertellen ze Balarāma het verhaal van de ontvoering en leggen uit wat zij uitgevoerd hebben. (r 342-355).

Daarna komt de edelman Ugrasena op samen met de andere hoofden van de clan. (r 356).

Balarāma vraagt hem of hij al van de ontvoering gehoord heeft waarop Ugrasena hem antwoordt dat hij het verhaal al eerder van de wachters had gehoord. Daarna zegt hij tegen Balarāma dat dit alles een grove belediging is en zet hem aan om de hoofden van de clan erop uit te sturen om Arjuna te overmeesteren. (r 357-362). Balarāma stemt hiermee in en Ugrasena deelt hem mee dat de hoofden van de clan er al op uit getrokken zijn en beschrijft hoe het geluid van de oorlogstrommels overal te horen is. (r 364-368). Balarāma beveelt Ugrasena de mannen nog even tegen te houden omdat zijn broer Kṛṣṇa zijn toestemming om ten oorlog te trekken nog niet gegeven heeft. Hij verzekert Ugrasena dat als Kṛṣṇa zijn toestemming niet geeft om de mannen te sturen, hij dan alleen zal vertrekken om de stad van Ajuna en zijn broers te vernietigen in samenwerking met de Kaurava's, de vijanden van Arjuna. (r 369-372).

Dan komt Kṛṣṇa op en Ugrasena vraagt hem of hij van het nieuws op de hoogte is. (r 373-375). Kṛṣṇa zegt hem dat hij op de hoogte is, maar dat ze niets tegen Arjuna kunnen ondernemen omdat zijn moeder hun respect verdient en hij toch een belangrijke held is en dus een geschikte huwelijkspartner is voor Subhadrā. Hij stelt ook dat Arjuna de wet aan zijn kant heeft omdat de ontvoering als een vorm van huwelijk beschouwd wordt en dus volkomen legaal is. Bovendien kan de clan zich geen oorlog met Arjuna risiceren omdat ze dan zelf vermoedelijk grote verliezen zouden lijden onder hun manschappen en omdat ze Arjuna als ze veel geluk hebben wel zouden kunnen doden, maar dat dat voor hen heel nadelig zou zijn. Op die manier pleit hij Arjuna vrij en kan hij Balarāma er van overtuigen van een oorlog af te zien. (r 376-387). Ietwat tegen zijn zin stemt Balarāma met de visie van zijn broer in en laat de mannen van de clan naar Arjuna sturen om huwelijksgeschenken aan te bieden. (r 388-389).

Op dat moment vallen er bloemen uit de lucht en verschijnt er een hemels wezen met twee parelsnoeren in zijn handen. (r 390-391). Het wezen groet Balarāma en Kṛṣṇa en op hun vraag waar het vandaan komt en wie het is, antwoordt het dat het een dienaar is van de god Indra en dat het hen een boodschap komt brengen. (r 392-395). Balarāma en Kṛṣṇa vragen wat de boodschap inhoudt en het wezen vertelt hen dat Indra verheugd is dat ze Arjuna hebben laten gaan omdat hij de mensheid nog heel wat keren zal moeten uit de nood helpen. Indra zendt hen als beloning omdat ze zijn zoon Arjuna gespaard hebben een geschenk. Het wezen overhandigt hen de parelsnoeren. (r 396-400). Balarāma en Kṛṣṇa doen elk een parelsnoer om hun nek en alle mannen van de clan prijzen hun schoonheid. (r 401-404). Het wezen laat hen verder nog weten

dat ze zich altijd tot Indra kunnen wenden als ze nog een verzoek zouden hebben. (r 405-406).

Balarāma en Kṛṣṇa wensen vooral dat het Indra goed gaat, maar smeken toch nog een aantal zaken af die iedereen ten goede komen. Dan gaat iedereen af. (r 407-413).

Het toneelstuk wordt afgesloten door de titel van het toneelstuk te vernoemen samen met enkel biografische gegevens van de auteur. (r 414-417).

1.2. De tekstedities.

Voor alle duidelijkheid beschouw ik edities van de tekst als publikaties die een verschillende uitgever hebben. Edities van een boek die door dezelfde personen uitgegeven zijn en waarvan enkel het publicatiejaar verschilt, beschouw ik als herdrukken en niet als nieuwe edities van de tekst. Het is immers niet duidelijk of een dergelijke herdruk nieuw materiaal brengt en op een manuscript gebaseerd is. Meestal gaat het enkel om een copie van een oudere uitgave die uitgeput is.

Ik heb gebruik gemaakt van twee edities van de tekst:

1. The Subhadrāharaṇa of Mādhavabhaṭṭa. Edited by Paṇḍit Durgāprasāda and Kāśināth Pāṇḍurang Parab. Third Edition. Published by Pāṇḍurang Jāwajī, Proprietor of the "Nirṇaya Sāgar" Press, Bombay. 1936. Kāvyaṃālā 9. 26p. (KM).

2. Śrīmādhavabhaṭṭaviracitaṃ, Subhadrāharaṇam (Śrīgaditam), Sānvaya "Prakāśa" Hindīvyākhyopetaṃ, Vyākhyākāraḥ: Ācārya Trinātha Śarmā (M.A.). Kāśīhindūviśvavidyālaya Sāhityavibhāgādhyāpakaḥ. Caukha Vidhyābhavan. Vidyāvilāsa Press, Vārāṇasī, 1962. Vidhyābhavan Saṃskṛta Granthamālā 69. 42p. (VSG).

De beide versies zijn bijna identiek aan elkaar, maar de varianten worden in de transcriptie vermeld. Als basis voor mijn transcriptie heb ik de editie KM genomen. Waar de editie VSG afwijkt van de KM staat in de transcriptie de variant uit de editie VSG tussen vierkante haken vernoemd. Ik neem hier de varianten over met verwijzing naar het nummer van de regel in de transcriptie:

	Editie KM	Editie VSG
1. regel 74	savvassaṃ	savvassa
2. noot 6	pade	pide
3. noot 8	amba	aho
4. regel 109	aggato	aggado
5. regel 120	bhāradam	bhārada
6. noot 19	gamiṣye	gamiṣyāmi
7. regel 131	pucchihi	pucchahi
8. regel 155	nivedayata	nivedayate
9. regel 204	iva	eva

10. regel 207-208	so	sā
11. regel 213	gummaṭṭhāṇe	gummaṭṭhāṇe
12. regel 225	turīaṃ	turīaṃ
13. regel 246	kim	krim
14. regel 274	atakkidovaṇadāṇi	asakkidovaṇadāṇi
15. regel 275	jaī	jaha
16. regel 292	ha ddhī	woorden ontbreken
17. noot 46	daṇḍo	daṇḍo
18. noot 60	vijñāpayantiṃ	vijñāpayanti
19. regel 360	āharaṇaṃ	āharaṇaṃ
20. regel 377	amaṣasya	amaṣasya
21. regel 397	bhavadbhyāṃ	bhavabhdyāṃ
22. regel 405	bhavadbhyāṃ	bhavabhdyāṃ
23. regel 416	bhaṭṭā	bhaṭṭā

Van de 23 varianten komen er vijf in de chāyā van de prākṛit-tekst voor en 18 in de originele tekst zelf. Tien varianten komen voor in Prākṛit-woorden en dertien in Sanskriet-woorden. In de editie KM wordt enkel de originele tekst weergegeven met in de voetnoten de chāyā van de dialogen in het Prākṛit. De andere editie (VSG) brengt een weergave van de originele tekst met de chāyā van de Prākṛit dialogen tussen haakjes net na de betreffende Prākṛit-tekst. Tevens wordt ook een letterlijke vertaling in het Hindī gegeven van de gehele tekst.

In Konow¹ wordt de volgende teksteditie vermeld, waarvan KM vermoedelijk een herdruk is:

The Subhadrāharaṇa. Ed. by Paṇḍit Durgāprasād and Pāṇḍurang Parab. Bombay 1888.

Kāvyaṃālā 9. Hij zegt ook nog dat hij niet kan bepalen of het anoniem uitgegeven werk "Subhadrāharaṇa", Oppert I 3080, 6281 hetzelfde werk is. Keith² verwijst naar een editie uit 1889 in de Kāvyaṃālā-reeks die waarschijnlijk een herdruk is van de editie die bij Konow wordt vermeld. Ook Lévi³, Dasgupta⁴ en Winternitz⁵ gebruiken dezelfde editie als Konow nl. die van de Kāvyaṃālā-reeks uit 1888.

¹ Konow, S., 1920, p124 m122.

² Keith, A.B., 1954, p268.

³ Lévi, S., 1963, appendice p66.

⁴ Dasgupta, S.N., 1947, p467.

⁵ Winternitz, M., 1996, p277.

1.3. De auteur.

De auteur wordt een aantal keer in het toneelstuk zelf vernoemd (r 10, 14, 415, 416). Men zegt eerst dat hij Mādhava Bhaṭṭa heet en de zoon is van Maṇḍaleśvara Bhaṭṭa (r10). Op het einde vermeldt men nog eens zijn naam, herhaalt men dat Maṇḍaleśvara Bhaṭṭa zijn vader is en vermeldt men nog dat zijn moeder Indumatī heet en zijn broer Harihara. (r 414-415). Zowel in het begin als op het einde zegt men dat de auteur de Subhadrāharaṇa geschreven heeft die men definieert als een Śrīgadita. (r 11, 416-417).

In de tekstuitgave van KM komt de volgende voetnoot voor bij de naam van de auteur:

Kavir ayaṃ kutra kadā babhūveti na niścayaḥ, kiṃ tv etad ādarśa-pustakaṃ 1667 mite vikrama-saṃvatsare likhitam asti. Etat-kavi-kṛtā praṇayi-mādhava-campūś ca samupalabhyate.

Men deelt ons mee dat het niet met zekerheid te zeggen is waar en wanneer de auteur leefde, maar dat er een manuscript van de tekst bestaat uit 1667 van de Vikrāmajaartelling (= 1610 n.C.). Men vermeldt ook dat er een Campū geschreven is door Mādhava Bhaṭṭa.⁶

In de tweede tekstuitgave VSG wordt in de inleiding gezegd dat er geen historische gegevens bestaan over deze auteur. Men herhaalt de gegevens die in het toneelstuk zelf vernoemd worden en stelt eveneens dat er een manuscript bestaat uit 1667 van de Vikrāmajaartelling.⁷

Ook in de naslagwerken zijn de biografische gegevens over deze schrijver schaars : meestal vermeldt men enkel zijn naam en afkomst en het feit dat hij het toneelstuk de Subhadrāharaṇa geschreven heeft dat te definiëren is als een Śrīgadita.⁸

⁶ Paṇḍit Durgāprasāda, Kāśināth Pāṇḍurang Parab (ed), 1936, p 5.

⁷ Ācārya Trināth Śarmā, 1962, p 7.

⁸ Ik verwijs hier naar : Dasgupta, S.N., 1947, p467; Keith, A.B., 1954, p268, 342, 351; Lévi, S., 1963, appendice p 66; Konow, S., 1920, p123 m 122, Winternitz, M., 1996, vol 3, p277

1.4. Het type van drama en datering.

De Subhadrāharaṇa is een toneelstuk dat grotendeels geschreven is in het Sanskriet, maar waarvan de dialogen van de vrouwen en personages met een lagere sociale status zoals de deurwachter in het Prakrit gesteld zijn. De tekst bestaat uit dialogen in proza die vaak door verzen onderbroken worden. Er zijn in het totaal vierenveertig verzen, waarvan er twee niet genummerd zijn (r 89-90, r 414-415) en twee het nummer zestien hebben (vers 16 r 151-154, vers 16 r 160-163).

In het werk zelf wordt het toneelstuk gedefinieerd als een Uparūpaka van het type Śrīgadita. (r 11, 20). Men deelt ons mee dat het om een Śrīgadita gaat die de naam Subhadrāharaṇa draagt. Men zegt dat de term Śrīgadita ethymologisch afkomstig is van Śrī en dat de held in zo'n type toneelstuk altijd een beroemd persoon is. (r 9-12).

In de tekstuitleg KM staat bij de term Śrīgadita een voetnoot die de definitie van het woord uit het Sāhityadarpaṇa⁹ haalt:

Śrīgaditam uparūpaka-bhedah. Tal lakṣaṇam Sāhitya-darpaṇe ṣaṣṭha-paricchede: "Prakhyāta-vṛttam ekāṅkaṁ prakhyātodāta-nāyakam. Prasiddha-nāyikaṁ garbha-vimarśabhyāṁ vivarjitam. Bhāratī-vṛtti-bahulaṁ śrīti-śabdena saṁyutam. Mataṁ śrīgaditam nāma vidvadbhir uparūpakam."

Er wordt in de noot gezegd dat de Śrīgadita een soort Uparūpaka is die in het zesde hoofdstuk van de Sāhityadarpaṇa beschreven wordt als een éénakter waarvan de plot een bekend verhaal is en die een beroemde held en heldin ten tonele voert. De term zelf is afgeleid van het woord Śrī, het toneelstuk heeft geen garbha (het hoogtepunt van een handeling in een drama) of vimarśa (crisisituatie) en wordt gekenmerkt door de Bhāratī-stijl.¹⁰

De andere uitgave VSG herhaalt dezelfde informatie die in de voetnoot van de vorige uitgave vermeld is. Men vermeldt wel nog dat de Subhadrāharaṇa in de Sāhityadarpaṇa niet wordt opgenomen als voorbeeld van een Śrīgadita omdat het werk vermoedelijk in die tijd nog niet geschreven was. Het toneelstuk zou dus van een latere datum zijn dan de Sāhityadarpaṇa (1300-1380) en vroeger dan 1667 in de Vikrāmajaartelling (of 1610 n.C.) omdat er een manuscript van de Subhadrāharaṇa bestaat van die datum.¹¹

In de Indische dramatheorie wordt het drama onderverdeeld in twee delen: de Rūpaka's of hoofdgenres en de Uparūpaka's of subgenres. De subgenres onderscheiden zich van de hoofdgenres omdat ze meer gebaseerd zijn op pantomime, dans, muziek en zang. Er bestaan

⁹ De Sāhityadarpaṇa werd door Viśvanātha Kavirāja geschreven in de periode 1300-1380 n.C. en geeft een gedetailleerde verhandeling over zowel poëzie als drama. (Winternitz, M., 1996, vol3, p29).

¹⁰ Paṇḍit Durgāprasāda, Kāśināth Pāṇḍurang Parab (ed), 1936, p 5.

¹¹ Ācārya Trināth Śarmā, 1962, p 6-7.

achttien subgenres waarvan de Śrīgadita er één is.¹² De Śrīgadita¹³ bestaat slechts uit één akte en is gebaseerd op een bekend verhaal met een beroemde held en heldin. Als wijze waarop geacteerd moet worden wordt de Bhāratī-ṽṛtti of verbale stijl aangeraden. De naam Śrīgadita komt voort van het woord Śrī dat veelvuldig in het werk voorkomt en soms treedt de godin Śrī zelf op in het toneelstuk om een aantal verzen te reciteren. De Śrīgadita zou zijn wortels hebben in de mimische dans en is verwant met een ander soort drama, de Bhāṇa.

De Subhadrāharāṇa¹⁴ van Mādhava Bhaṭṭa wordt vaak als modelvoorbeeld van de Śrīgadita vernoemd. Het plot van het toneelstuk is een bewerking van een episode van het Mahābhārata en is dus algemeen gekend en ook de held Arjuna en de heldin Subhadrā zijn roemrijke figuren. Men vermeldt ook in de proloog dat het toneelstuk gebruik maakt van de Bhāratī-ṽṛtti of verbale stijl, een kenmerk van de Śrīgadita. De Subhadrāharāṇa is een éénakter, maar er wordt niet overvloedig gebruik gemaakt van het woord Śrī en de godin speelt zelf niet mee, waardoor het werk niet voldoet aan alle kenmerken van de Śrīgadita zoals beschreven in de Sāhityadarpaṇa. In de tekst komt wel een vers (15) voor dat door een verteller uitgesproken is en dat een beschrijving geeft van de gemoedstoestand van Subhadrā en Arjuna, wat zou suggereren dat er een verband bestaat tussen het schaduwspel en het type drama. Een ander uitzonderlijk kenmerk van het toneelstuk is dat het in de proloog nog steeds een Sthāpaka (toneelmeester) opvoert terwijl gelijkaardige drama's (vooral de latere werken) de Sūtradhāra (regisseur) deze functie laten overnemen.

De Subhadrāharāṇa van Mādhava Bhaṭṭa is een later drama dat zichzelf definieert in de termen van het Sāhityadarpaṇa, waardoor algemeen aangenomen wordt dat het werk later geschreven is. Vermits er een manuscript van de tekst van het toneelstuk bestaat uit 1610 n.C. (1667 in de Vikrāmajaartelling), moet het werk in de periode tussen 1380 en 1610 geschreven zijn. Toch blijft de datering van het werk moeilijk en kan men enkel een vage ontstaansdatum van het werk geven.¹⁵

¹² Informatie over de verschillende types drama in: Konow, S., 1920, p26-37 m17-46; Lévi, S., 1963, p29-30; Keith, A.B., 1954, p296, 345-350).

¹³ Informatie over de Śrīgadita in: Konow, S., 1920, p35 m40; Lévi, S., 1963, p149; Keith, A.B., 1954, p351.

¹⁴ Informatie over Subhadrāharāṇa: Konow, S., 1620, p123 m122; Lévi, S., 1963, appendice p66; Keith, A.B., 1954, p268, 342, 351.

¹⁵ Informatie over de datering van de Subhadrāharāṇa: Konow, S., 1620, p123 m122; Keith, A.B., 1954, p268, 351.

1.5. Het metrum.¹⁶

De Indische poëzie kent verschillende metra die uiteenvallen in drie soorten. Ten eerste zijn er de metra die uitgemeten worden in syllaben. Een tweede soort is gebaseerd op moren en de laatste op groepen moren.¹⁷

1.5.1. De syllabische metra.

1.5.1.1. De Śloka.

De Śloka bestaat uit een strofe van twee verzen die elk zestien syllaben hebben. Oorspronkelijk bestond de strofe uit vier verzen van elk acht syllabes, waar bij elk vers overeenkwam met één pāda. In de latere vorm waarin twee verzen per strofe voorkomen, bestaat elk vers van zestien syllaben uit twee pāda's van elk acht syllaben.¹⁸ Het schema van de Śloka kan als volgt weergegeven worden in twee verzen van elk twee pāda's¹⁹:

××××, H--××××, H-H×

××××, H--××××, H-H×

Er bestaan enkele uitzonderingen op het bovengenoemde schema die men Vipula noemt en die gelden voor de eerste pāda's van de twee verzen²⁰:

Vipula 1: ×-H-, H H H× (of ××--, H H H×)

Vipula 2: ×-H-, -H H×

Vipula 3: ×-H-, ---× (eindsyllabe normaal -)

Vipula 4: ×××-, -H-× (eindsyllabe normaal -)

In de tekst komen elf Śloka's voor. Ik vermeld hier telkens het nummer van de strofe met tussen haakjes de regels uit de transcriptie die ermee overeenstemmen:

strofe 2 (r 13-14), strofe 6 (r 35-36), strofe 8 (r 46-47), strofe 9 (r 59-60), strofe 20 (r 197-198), strofe 25 (r 254-255), strofe 27 (r 263-364), strofe 28 (r 269-270), strofe 30 (r 278-279), strofe 38 (r 381-382), laatste strofe (r 414-415).

In strofe 20 (r 197-198) is de eerste pāda van het eerste vers een uitzondering Vipula 3, maar het tweede vers van de Śloka volgt het normale schema.

¹⁶ Voor het weergeven van het metrum gebruik ik de volgende symabolen: H staat voor een korte syllabe, ũ voor een lange syllabe, en × voor een indifferente.

¹⁷ Hopkins, E.W., 1901, p191.

¹⁸ Hopkins, E.W., 1901, p192.

¹⁹ Renou, L.- Filiozat, J., 1953, p714.

²⁰ Renou, L.- Filiozat, J., 1953, p714.

1.5.1.2. De Triṣṭubh²¹.

De Triṣṭubh bestaat uit een strofe van vier verzen van elk elf syllaben, die elk een pāda vormen. Er bestonden weinig beperkingen waardoor elke strofe uit verschillende soorten pāda's (zelfs met een verschillend aantal lettergrepen) bestond. Bepaalde vastgelegde types van pāda's (zoals bv. de Indravajrā) worden in een strofe niet vaak vier keer herhaald, daar men meestal verschillende pāda's in een strofe mengt. Toch vindt men wel Triṣṭubh-strofen terug waarin dezelfde soort pāda in de vier verzen herhaald wordt. Een voorbeeld hiervan is de Triṣṭubh waarbij elke pāda een Rathodhdhatā is. Het schema van de hele Triṣṭubh ziet er dan als volgt uit:

– H –, H H H –, H – H –
 – H –, H H H –, H – H –
 – H –, H H H –, H – H –
 – H –, H H H –, H – H –

In de tekst komen vier Triṣṭubh-strofes voor die bestaan uit vier pāda's met de naam Rathodhdhatā die geordend zijn in verzen van telkens twee pāda's. Het gaat om de strofes 4 (r 21-22), 26 (r 258-259), 29 (r 272-273), 31 (r 281-282). In strofe 4 (r 21-22) is de laatste syllabe van de tweede pāda H i.p.v. –. Strofe 26 (r 258-259) heeft de vierde pāda een – eindsyllabe i.p.v. een H. In strofe 29 (r 272-273) is de laatste syllabe van de tweede pāda – i.p.v. H.

Een andere voorbeeld van een strofe, waarin de vier zelfde pāda's herhaald worden is de Triṣṭubh met de pāda Śāliṇī. Het schema gaat als volgt:

– – – –, – H – – H – –
 – – – –, – H – – H – –
 – – – –, – H – – H – –
 – – – –, – H – – H – –

In de tekst komt er slechts één strofe van dit type voor dat bestaat uit vier Śāliṇī pāda's die geordend zijn in twee verzen. Het gaat over strofe 36 (r 371-372).

Er zijn ook drie voorbeelden te vinden van Triṣṭubh-strofen, waarin verschillende pāda's van elk elf syllabes gemengd worden. Dat gebeurt in de strofes 11 (r 70-71), 34 (r 360-361), 37 (r 378-379). In strofe 11 (r 70-71) zijn de eerst en derde pāda Indravajrā terwijl de derde en de vierde Upendravajrā zijn. Strofe 34 (r 360-361) heeft Upendravajrā in de eerste en derde pāda en Indravajrā in de tweede en vierde pāda. De strofe 37 (r 378-379) heeft enkel in de tweede pāda

²¹ Hopkins, E.W., 1901, p192-193.

Upendravajrā en in de eerste, derde en vierde pāda Indravajrā. Een Triṣṭubh-strofe waarin de pāda's Indravajrā en Upendravajrā gemengd zijn, wordt Upajāti genoemd.

1.5.1.3. De Śakvarī²².

De Śakvarī bestaat uit een strofe van vier verzen van veertien syllabes, die elk een pāda vormen. Dit metrum heeft met de Triṣṭubh gemeen dat er veel varianten van zijn. In een strofe worden vaak verschillende soorten pāda's gemengd, maar er bestaan ook strofes waarin dezelfde pāda vier maal herhaald wordt. Een voorbeeld hiervan is de Śakvarī, waarin de pāda met de naam Vasantatilakā vier keer herhaald wordt. Het schema van dit metrum ziet er als volgt uit:

-- H -, H H H, - H H - H --
 -- H -, H H H, - H H - H --
 -- H -, H H H, - H H - H --
 -- H -, H H H, - H H - H --

De strofe 39 (r 384-387) bestaat uit vier pāda's met de naam Vasantatilaka en is een voorbeeld van een Śakvarī met herhaalde pāda's. Dit metrum komt slechts één keer voor in de tekst.

1.5.1.4. De Atiśakvarī²³.

De Atiśakvarī is een strofe van vier verzen van elk vijftien syllabes, die elk een pāda vormen. Behalve het aantal syllabes per pāda heeft dit metrum de variatie gemeen met de Triṣṭubh. Meestal komen ook bij dit metrum verschillende pāda's voor in één strofe. De Atiśakvarī waarin vier pāda's met met de naam Mālinī herhaald worden, is echter een voorbeeld van een ongemengde strofe. Het schema ervan volgt hieronder:

H H H H H H --, - H -- H --
 H H H H H H --, - H -- H --
 H H H H H H --, - H -- H --
 H H H H H H --, - H -- H --

In de tekst komt er slechts eenmaal zo'n Atiśakvarī voor nl. in de strofe 3 (r 16-19) waarin de pāda Mālinī vier keer herhaald wordt.

²² Hopkins, E.W., 1901, p192-193.

²³ Hopkins, E.W., 1901, p192-193.

1.5.1.5. De Atidhṛti²⁴.

De Atidhṛti is een strofe die bestaat uit vier verzen van elk negentien syllabes, die een pāda vormen. Net zoals bij de Triṣṭubh is ook hier een grote variatie mogelijk in de combinatie van verschillende soorten pāda's in een strofe. Ook hier wordt soms dezelfde pāda vier keer herhaald. Als de pāda met het volgende schema vier keer voorkomt, spreken we van een Atidhṛti van het type Śārdūlavikrīḍita:

– –, – H H –, H – H, H H –, – – H, – – H –
 – –, – H H –, H – H, H H –, – – H, – – H –
 – –, – H H –, H – H, H H –, – – H, – – H –
 – –, – H H –, H – H, H H –, – – H, – – H –

In de tekst wordt de Atidhṛti met de Śārdūlavikrīḍita pāda vaak gebruikt. We vinden dit metrum elf keer terug in de strofen 7 (r 41-44), x (r 89-90) 12 (r 89-95), 15 (r 139-142), 16 (r 151-154), 16 (r 160-163), 17 (r 171-174), 22 (r 230-233), 24 (r 243-246), 33 (r 348-351), 41 (r 409-412). In strofe 12 (r89-95) en 24 (r 243-246) is de laatste syllabe van de tweede pāda H i.p.v. –. In 16 (r 151-154), 16 (r 160-163) en 17 (r 171-174) is de laatste syllabe van de tweede en de vierde pāda elke keer H i.p.v. –. In strofe 22 (r 230-233) is in de tweede en de derde pāda de laatste syllabe H i.p.v. –. De laatste syllabe van de tweede, derde en vierde pāda in strofe 33 (r 348-351) is H i.p.v. –. Strofe x (r89-90) bestaat uit slechts twee verzen van negentien syllabes, waarvan de laatste syllabe telkens H is i.p.v. –.

1.5.1.6. Overige syllabische metra²⁵.

In de tekst zijn een aantal metra terug te vinden met pāda's die niet voorkomen in Hopkins' boek.

A. Strofe 23 (r 239-240) bestaat uit vier pāda's met de naam Svāgatā die elk elf syllaben tellen.

Vermoedelijk is dit een soort Triṣṭubh. Het schema ervan is:

– H – H H H – H H – –
 – H – H H H – H H – –
 – H – H H H – H H – –
 – H – H H H – H H – –

²⁴ Hopkins, E.W., 1901, p192-193.

²⁵ Renou, L.- Filiozat, J., 1953, p715.

B. Strofe 10 (r 65-68) bestaat uit vier pāda's die de naam Śikhariṇī dragen en die elk zeventien syllabes hebben. Het schema is het volgende:

H - - - - - H H H H H - - H H H -
 H - - - - - H H H H H - - H H H -
 H - - - - - H H H H H - - H H H -
 H - - - - - H H H H H - - H H H -

De laatste syllabe van de vierde pāda is echter H i.p.v. -.

C. Strofes 1 (r 1-4), 18 (r 179-182), 19 (r 188-191), 32 (r 284-287), 35 (r 365-368) bestaan uit vier verzen van éérentwintig syllaben, die elk een pāda vormen. De pāda Sragdharā wordt vier keer herhaald. het schema is:

- - - - - H - - H H H H H H - - H - - H - -
 - - - - - H - - H H H H H H - - H - - H - -
 - - - - - H - - H H H H H H - - H - - H - -
 - - - - - H - - H H H H H H - - H - - H - -

In strofe 1 (r 7-4) en is de laatste syllabe van de tweede pāda H i.p.v. -. De laatste syllabe van de tweede en vierde pāda in strofe 19 (r 188-191) is H i.p.v. -. In de strofe 32 (r 284-287) is de laatste syllabe van de vierde pāda H i.p.v. -.

Er is een verschillende theorie over de syllabische verzen terug te vinden in L' Inde Classique. Er wordt gezegd dat de onderverdeling van de metra in Triṣṭubh, Jagatī enz. een verouderde visie is omdat er pāda's zijn van elf en twaalf syllabes die strofes vormen die niet noodzakelijk iets te maken hebben met de Triṣṭubh of Jagatī. Een alternatieve structuur wordt echter niet gegeven.

1.5.2. De metra gebaseerd op ongegroepeerde moren.

Deze metra worden niet uitgemeten in syllaben, maar in moren, waar bij een H syllabe staat voor één more en een - voor twee. De opeenvolging van syllabes bij morenverzen ligt niet zo vast als bij syllabische verzen omdat er vooral rekening gehouden wordt met het aantal moren ongeacht of een more bestaat uit één - of twee H syllabes. De opeenvolging van syllabes kan in meer of mindere mate vast liggen, naargelang het soort vers. De Vaitālīya is een voorbeeld van een morenvers waarin de moren nog niet gegroepeerd zijn, maar waarvan de opeenvolging van syllabes wel een vast schema volgt.

1.5.2.1. De Vaitāliya²⁶.

De Vaitāliya bestaat uit een strofe van twee verzen die elk dertig moren hebben en kunnen opgedeeld worden in twee pāda's. De eerste pāda van elk vers telt veertien moren en de tweede achttien. Dit metrum heeft het volgende schema:

H H, – H H –, H – H – (of H)H H –, – H H –, H – H – (of H)

H H, – H H –, H – H – (of H)H H –, – H H –, H – H – (of H)

De tweede en de vierde pāda kunnen ook het volgende schema volgen: – –, – H H –, H – H – (of H). In de tekst is dit metrum twee keer terug te vinden in de strofes 21 (r 223-224) en 40 (r 403-404).

In het boek L' Inde Classique worden de metra gebaseerd op ongegroepeerde moren niet afzonderlijk opgenomen. De soorten die tot dit metrum behoren worden ingedeeld bij de syllabische metra (Aparavaktra en Puṣpitāgrā) als ze een vaste syllabische structuur hebben en bij de morenverzen in het algemeen (Vaitāliya en Aupacchandasika) als ze een vrijere syllabische structuur bezitten.

1.5.3. De metra gebaseerd op gegroepeerde moren²⁷.

In een later taalstadium werden de ongegroepeerde morenverzen, waarvan de syllabische structuur nog min of meer vast stond, gestructureerd in groepen van vier moren. Elke groep moren kan bestaan uit verschillende combinaties van syllabes, maar bij sommige metra moeten bepaalde groepen van moren een bepaalde syllabische structuur hebben. De mogelijke combinaties van syllaben die binnen een groep van vier moren kunnen voorkomen zijn: H H H
H

H H –

– H H

H – H

1.5.3.1. De Āryā.

De Āryā is een strofe van twee verzen, waarvan het eerste bestaat uit dertig moren onderverdeeld in acht groepen (van meestal vier moren). De achtste groep bestaat uit slechts twee moren. De combinatie van de syllabes H – H mag niet voorkomen in de oneven groepen, maar kunnen wel gebruikt worden in de even groepen. De zesde groep moet bestaan uit de combinatie H – H . Het

²⁶ Hopkins, E.W., 1901, p191-193, 341-342.

²⁷ Hopkins, E.W., 1901, p191-193, 354-355.

tweede vers telt echter maar zevenentwintig moren eveneens onderverdeeld in acht groepen. De regels i.v.m. de morengroepen zijn hetzelfde als in de eerste regel, maar de zesde more moet altijd bestaan uit een H syllabe. Dit metrum is in de tekst terug te vinden in strofe 5 (r 32-33) met het volgende schema:

H H H H, H H H H, H H –, H H H H, H H –, H – H, – H H, –
– H H, – H H, H H –, – H H, –, H, – H H, –

1.5.3.2. De Upagītī.

De Upagītī is een strofe van twee verzen die elk bestaan uit zevenentwintig moren die verdeeld zijn in acht morengroepen (meestal van vier moren). De zesde groep van elk vers bestaat echter slechts uit één H syllabe i.p.v. uit een groep van vier moren.. De achtste groep bestaat slechts uit twee moren (meestal een lange syllabe). In de oneven groepen mag de combinatie van de syllabes H – H niet voorkomen, maar in de even groepen wel.

In de tekst is een dergelijk metrum terug te vinden in strofe 14 (r 135-136). Het schema gaat als volgt:

– H H, H H –, H H –, H H –, –, H, – H H, H
H H –, H – H, –, H – H, –, H, – H H, H

De laatste syllabe is hier echter kort, terwijl de Upagītī normaal op twee moren moet eindigen (H of –).

1.5.3.3 De overige gegroepeerde morenmetra.

In de tekst komt nog een morenmetrum voor dat niet vermeld staat in het boek van Hopkins, maar waarschijnlijk een variant van de Āryā is. Het betreft strofe 13 (r 127-128) die bestaat uit twee verzen met elk dertig moren die gegroepeerde zijn in acht groepen. Het schema gaat als volgt:

– –, H – H, –, H – H, –, H – H, – H H, –
H H –, – – H, –, – H H, –, H – H, –, H

Volgens het aantal moren zou het hier om een Gīti²⁸ kunnen gaan, maar er zit een fout in de tweede more van het tweede vers die bestaat uit – – H. De vijfde syllabe zou H moeten zijn om een juiste Gīti te krijgen.

²⁸ Renou, L.- Filiozat, J., 1953, p717.

1.5.4. Conclusie.

Van de vierenveertig strofen hebben het grootste aantal (38) een syllabisch metrum, terwijl maar vijf strofen een metrum hebben dat gebaseerd is op moren. Daarvan zijn er twee met een metrum gebaseerd op ongegroepeerde moren en drie met een metrum met morengroepen. Bij de strofen met een syllabisch type is de Śloka samen met de Atidhṛti het meest vertegenwoordigd. Daarna volgen verschillende soorten types van Triṣṭubh-metra (8) alsook een metrum van eenentwintig syllabes dat bestaat uit vier Sragdharā pāda's (5). Men kan opmerken dat de auteur een voorkeur heeft voor ingewikkelde metra bestaande uit vier pāda's met een groot aantal syllaben zoals de Atidhṛti die vier pāda's van elk negentien syllabes telt.

1.6. De situering in het Mahābhārata en vergelijking van de inhoud.

De Subhadrāharāṇa (SH) van Mādhava Bhaṭṭa is een bewerking van een episode uit het beroemde epos het Mahābhārata (MB). Het MB wordt traditioneel onderverdeeld in boeken (parvan), hoofdstukken (adhyāya) en verzen (śloka). Naast deze verdeling bestaat er nog een andere die het MB opdeelt in honderd delen die vaak overeenkomen met kleinere episodes. Op die manier wordt het MB verdeeld in achttien hoofdboeken en honderd bijboeken.²⁹ De SH vertelt het verhaal van de ontvoering van Subhadrā dat in het MB voorkomt in het eerste hoofdboek (parvan) dat de naam Ādiparvan "Het boek van het begin" draagt. De gehele episode bestaat uit het zeventiende bijboek en een deel van het achttiende. Het zeventiende bijboek "De ontvoering van subhadrā" telt twee hoofdstukken (adhyāya) , waarvan het eerste vijftwintig en het tweede dertig verzen (śloka) telt.³⁰ Het achttiende bijboek "Het ontvangen van de huwelijksgift" bestaat uit slechts één hoofdstuk van 80 verzen.³¹ Het Ādiparvan vormt de inleiding van het verhaal daar het in de eerste vijftig hoofdstukken een gedetailleerde beschrijving geeft van de afkomst van de beide strijdende partijen alvorens over te gaan naar het eigenlijke verhaal van de Pāṇḍava's en de Kaurava's. De jeugd van de hoofdrolspelers en de problemen i.v.m. de troonopvolging worden uiteengezet en men legt uit hoe de machtsstrijd tussen de Pāṇḍava's en de Kaurava's ontstaat en op de spits gedreven wordt. Men vertelt over de moordpoging van de Kaurava's op de Pāṇḍava's en hoe de laatsten hieraan ontsnappen. Later doen de Pāṇḍava's mee aan de wedstrijd die koning Drupada houdt om een geschikte huwelijkskandidaat voor zijn dochter Draupadī te vinden. Arjuna wint haar hand en de vijf broers trouwen samen met Draupadī. Bij hun terugkeer krijgen ze de helft van het koninkrijk toegewezen om te regeren, terwijl de andere helft wordt overgedragen aan de Kaurava's. Op die manier wordt het probleem van de troonopvolging tijdelijk uitgesteld. De vijf broers stichten in hun deel de hoofdstad Indraprastha.³² Alles verloopt rustig, maar op een dag betrapt Arjuna zijn broer Yudhiṣṭhira met Draupadī en omdat hij de privacy van zijn broer geschonden heeft stelt hij zelf voor om een periode als asceet te gaan leven. Yudhiṣṭhira probeert hem te overtuigen te blijven, maar kan Arjuna niet tegenhouden. Als asceet verricht hij vele heldendaden en tijdens zijn omzwervingen komt hij aan in de stad van Kṛṣṇa, waar hij door de hele bevolking hartelijk wordt ontvangen. Dan begint het zeventiende bijboek "De ontvoering van Subhadrā". Men vertelt dat er een festival gehouden wordt op de Raivatāka berg en dat Arjuna Subhadrā tijdens die gelegenheid ziet en onmiddellijk op haar verliefd wordt. Kṛṣṇa merkt op hoe zijn vriend naar

²⁹ van Buitenen, J.A.B., 1973, vol 1, p xlii.

³⁰ van Buitenen, J.A.B., 1973, vol1, p 405-408.

³¹ van Buitenen, J.A.B., 1973, vol1, p 408-412.

³² Voor de inhoud van het Ādiparvan zie: Brockington, J., 1998, p28-29.

het meisje verlangt en stelt hem voor haar te ontvoeren daar niemand weet wie ze als echtgenoot zal kiezen. Arjuna zendt boodschappers naar zijn broer in Indraprastha om hem van zijn plan op de hoogte te brengen. Van zodra ook Yudhiṣṭhira zijn fiat geeft, trekt Arjuna er met de wagen op uit om Subhadrā te onvoeren terwijl ze de berg Raivataka en de andere goden aan het vereren is. Arjuna zet haar op zijn wagen en rijdt weg, waarna haar escorte alarm slaat. Iedereen, haar oudere broer Balarāma inclusief, voelt zich geblameerd door het wangedrag van Arjuna en wil ten strijde trekken. Men vraagt de menig van Kṛṣṇa en verwijt hem dat het zijn fout is dat Subhadrā ontvoerd is daar hij Arjuna heeft verwelkomt. Daarmee eindigt het zeventiende bijboek. Het verhaal gaat verder in het achttiende bijboek "Het ontvangen van de huwelijksgift", waarin Kṛṣṇa Arjuna verdedigt en zijn zegen geeft voor hun huwelijk. Iedereen, ook Balarāma, kalmeert en het huwelijk wordt gevierd. Na een tijd keert Arjuna met Subhadrā terug naar Indraprastha, waar hij Subhadrā aan iedereen voorstelt. Kṛṣṇa komt met een hele hoop afgevaardigden naar Indraprastha om een huwelijkscadeau te geven aan Arjuna's familie en Yudhiṣṭhira ontvangt hen. Yudhiṣṭhira ontvangt het cadeau en er wordt een groot feest gehouden. Nadien wordt er verteld dat Subhadrā beviel van een zoon Abhimanyu die de favoriete zoon werd van Arjuna. Men vermeldt ook dat Draupadī het leven schenkt aan vijf zonen. Het boek eindigt met de beschrijving van Draupadī's zonen. Nadien komt het laatste bijboek van het eerste boek dat vertelt hoe Arjuna Agni helpt het Khāṇḍava-woud te verbranden. Daarmee eindigt het eerste hoofdboek, het Ādiparvan van het MB³³.

De SH volgt in grote lijnen het verhaal van het MB en vertelt de hele inhoud van het zeventiende bijboek, maar beperkt zich wel tot het begin van het achttiende boek. Zo wordt het huwelijk van Subhadrā en Arjuna niet meer belicht en ook het feit dat Arjuna Subhadrā voorstelt in Indraprastha, wordt niet meer verteld. Ook de ontmoeting van Subhadrā en Draupadī wordt achterwege gelaten evenals het bezoek van Kṛṣṇa aan Indraprastha om het huwelijksgeschenk af te geven. Verder vermeldt men in het MB nog de geboortes van een zoon van Subhadrā en de vijf zoons van Draupadī en vertelt men hoe zij opgroeien, wat in de SH niet voorkomt. Van het achttiende bijboek van het MB wordt eigenlijk alleen het begin (ongeveer tien verzen) verteld, waarin Kṛṣṇa Arjuna verdedigt en zo zijn aanhangers kan overtuigen niet ten oorlog te trekken tegen Arjuna. In de SH wordt wel vermeld dat de clan van Kṛṣṇa naar Arjuna gaat om een huwelijkscadeau te overhandigen, maar de eigenlijke ontvangst wordt niet meer besproken. Een ander verschil tussen de twee verhalen is dat er in het MB duidelijk wordt gesteld dat Kṛṣṇa zelf Arjuna de raad geeft Subhadrā te ontvoeren terwijl in de SH enkel wordt gesuggereerd dat Kṛṣṇa

³³ Voor gedetailleerde informatie over de inhoud zie: van Buitenen, J.A.B., 1973, voll, p390-412.

het hele plan heeft bedacht. Men gaat er blijkbaar vanuit dat de toehoorders het hele verhaal al kennen. Verder wordt in de SH niet beschreven welke gasten er allemaal op het feest in Dvārakā aanwezig zijn, terwijl daar in het MB uitgebreid verslag van wordt gedaan. In het MB wordt ook verslag gedaan van de goede ontvangst van Arjuna in Dvārakā door Kṛṣṇa en de gehele bevolking, waar in de SH enkel op gezinspeeld wordt. Arjuna ontmoet in het MB Subhadrā niet zelf, maar ziet haar enkel op een feest, terwijl hij haar in de SH zelf ontmoet en zelfs afspreekt haar nog eens te zullen ontmoeten. In de SH speelt Subhadrā zelf een duidelijker rol vermits ze zelf duidelijk laat blijken dat ze Arjuna sympathiek vindt en verzucht hoe graag ze zou willen dat hij haar echtgenoot wordt. Bij de ontvoering is het in het SH duidelijk dat ze zelf instemt met de hele ontvoering en slechts voor de vorm protesteert door zich af te vragen wat haar broers wel zullen denken. Op dat moment komt in de SH pas naar voor dat haar broer Kṛṣṇa het hele plan voor de ontvoering heeft uitgedokterd, wat in het MB al van in het begin duidelijk is. In het MB wordt sneller over de actie van de ontvoering zelf heengegaan, waardoor niet duidelijk is of Subhadrā zelf instemt met haar onvoering of niet. Bepaalde passages waaraan het MB wegens zijn beknopte stijl aan voorbijgaat, worden in de SH uitgediept en geïnterpreteerd. Allereerst is er de ontmoeting tussen Arjuna en Subhadrā samen met haar vriendin, waarbij duidelijk wordt dat de jonge mensen wel heel wat voor elkaar voelen. Ook het hele voorval met de losgebroken aap en Balarāma komt in het MB niet voor, alsook het gesprek tussen Balarāma en zijn echtgenote over het lentefeest. De dialoog tussen Subhadrā en haar vriendin na de ontmoeting met Arjuna, waarin duidelijk wordt dat Subhadrā erg naar Arjuna verlangt wordt in het MB weggelaten. Verder wordt in het MB wel verteld dat Arjuna er met de wagen van Kṛṣṇa op uit trekt om Subhadrā te ontvoeren, maar wordt er niets gezegd over het contact tussen de wagenmenner en Arjuna, wat wel in het SH verwerkt wordt in een dialoog. Na de ontvoering wordt in het MB gesteld dat de bewakers van Subhadrā iedereen op de hoogte brengen, maar er wordt niets verteld over de echtgenote van Balarāma, Revatī, die in de SH het hele verhaal te horen krijgt van Subhadra's vriendin en daarna als eerste het hele relaas doet aan Balarāma. In het SH wordt Ugrasena opgevoerd als een aanwezige in de vergadering die gehouden wordt aan het hof om de ontvoering te bespreken, terwijl men in het MB wel een aantal clans vermeldt die aanwezig zijn, maar niet specifiek verwijst naar een bepaald persoon. De monoloog die Kṛṣṇa op het einde houdt in de SH komt bijna helemaal overeen met die aan het begin van het achttiende bijboek van het MB. Ook het einde van de SH wijkt af van het MB. De SH beschrijft een hemels wezen dat afdaalt uit de hemel van Indra om een boodschap over te brengen aan Kṛṣṇa en

Balarāma. Beiden ontvangen een cadeau van Indra die hen prijst omdat ze Arjuna laten huwen met Subhadrā. Dit gedeelte komt in het MB helemaal niet voor.

In het algemeen kan men stellen dat de SH de actie van het verhaal slechts beknopt weergeeft ten voordele van de uitdieping van de emoties en het karakter van de verschillende personages in het verhaal. In het MB daarentegen wordt een grotere nadruk gelegd op het vertellen van het verhaal, waarbij minder aandacht geschonken wordt aan de beschrijving van gevoelens, emoties en karaktereigenschappen. Als er al een beschrijving gegeven wordt van de personages gaat het meestal om korte epitheta of opsommingen van namen van bondgenoten. Ondanks de wijzigingen die de SH aanbrengt aan het originele verhaal, die vaak meer te maken hebben met de stijl die eigen is aan een toneelstuk, lijkt de SH wel de versie van het verhaal te volgen die opgenomen is in de kritische uitgave van het MB. Vermoedelijk bestonden er immers verschillende versies van dit verhaal die parallel naast elkaar stonden. Een bewijs voor deze andere versies vinden we in het MB zelf in de hoofdboeken 3 en 4 waarin passages voorkomen die verwijzen naar de ontvoering van Subhadrā, maar die duidelijk van een andere versie dan die uit de kritische editie uitgaan. In één passage wordt verteld dat Arjuna na de ontvoering van Subhadrā de Yādava's belegert, terwijl een andere passage spreekt over een gevecht tussen Arjuna en Kṛṣṇa. Het SH verwerkt deze nieuwe elementen uit de parallele versies niet in het verhaal, maar het feit dat Arjuna in het SH de vrouwenvertrekken binnendringt en zo Subhadrā persoonlijk ontmoet, zou kunnen gebaseerd zijn op een parallele versie. In de kritische editie wordt niet verteld over een ontmoeting tussen Arjuna en Subhadrā persoonlijk, maar in de parallele versie gaat Arjuna verkleed als asceet naar de vrouwenvertrekken, ontmoet daar Subhadrā en probeert haar te overtuigen met hem mee te gaan. Het is niet na te gaan of het SH ook elementen haalt uit de derde versie van het verhaal, daar we niet over manuscripten beschikken die het hele verhaal vertellen zoals bij de tweede versie het geval is. Van de derde versie van het verhaal zijn enkel de verwijzingen in de andere boeken van het MB overgebleven.³⁴

³⁴ Bigger, A., 1997, 1073-1077.

2. HET HOOFDPERSONAGE.

De SH draait voornamelijk rond het hoofdpersonage Arjuna en in mindere mate rond Subhadrā. Beide personages zijn voor het verhaal van de SH van zo'n cruciaal belang dat de auteur midden in het toneelstuk de handeling onderbreekt om een heel vers te wijden aan een beschrijving van hen. (vers 15, r 139-142). Toch is het vooral Arjuna die als personage onmiskenbaar de hoofdrol speelt. Hij wordt al in de inleiding genoemd als held van het toneelstuk en doorheen het werk wordt er duidelijk meer aandacht aan hem besteed dan aan Subhadrā. Vanwege zijn prominente plaats in het werk zou ik wat dieper willen ingaan op zijn karakter en de wijze waarop men zijn personage gestalte geeft. Ook wil ik zijn aandeel in het MB bespreken en de evolutie van zijn personage doorheen het epos beschrijven.

2.1. Arjuna in de Subhadrāharana.

Het is duidelijk dat de belangrijkste rol in de SH is weggelegd voor Arjuna die een prominentere rol speelt dan het andere hoofdpersonage Subhadrā. Alle andere personages worden enkel opgevoerd om de handelingen en emoties van Arjuna naar voren te brengen. Hij wordt als enige reeds vernoemd in de proloog (vers 6, r 35-36), iets dat enkel voor de held van het verhaal is weggelegd en dat de belangrijkheid van zijn personage aantoont. Van de 417 regels in het toneelstuk worden er 89 aan het personage van Arjuna toegewezen. Dat wil zeggen dat zijn personage het meeste tekst krijgt in het hele toneelstuk, vermits de andere karakters nooit meer dan 50 regels tekst te zeggen hebben. Bovendien is niet enkel de kwantiteit van de tekst van Arjuna groter dan die van de anderen, ook de kwaliteit steekt boven de anderen uit. Het personage van Arjuna krijgt vijftien (vers 7, r 41-44; vers 8, r 46-47; vers 9, r 59-60; vers 10, r 65-68; vers 11, r 70-71; vers x, r 88-90; vers 22, r 230-233; vers 23, r 239-240; vers 25, r 254-255; vers 27, r 263-264; vers 28, r 269-270; vers 29, r 272-273; vers 30, r 278-279; vers 31, r 281-282; vers 32, r 284-287) van de vierenveertig verzen toebedeeld, terwijl geen enkel ander personage zoveel verzen voor zijn rekening krijgt. Gemiddeld hebben de mannelijke personages maar een tweetal verzen in hun tekst, waarbij de iets belangrijker rollen zoals Kṛṣṇa en Balarāma elk een vijftal verzen krijgen. Naast Kṛṣṇa die op het eind een monoloog doet, is Arjuna het enige personage dat lange monologen houdt waarin hij zijn toestand, emotie of Subhadrā beschrijft. Arjuna refereert in zijn monologen steeds naar een bepaalde toestand uit zijn omgeving die hij dan volledig beschrijft als een exemplarisch voorbeeld van zijn eigen emoties en gevoelens. Het is duidelijk dat het personage zijn omgeving ziet als een uitdrukking of verlengstuk van zijn eigen gevoelswereld. Om dit te illustreren beschrijf ik de zeven monologen

die Arjuna in het hele toneelstuk houdt. De eerste monoloog (r 40-49) komt voor in de openingscène van het verhaal, wat meteen ook de belangrijkheid van het personage in de verf zet. Arjuna geeft een beschrijving van het bestaan als asceet om zijn geluk en gevoel van vrijheid weer te geven. De tweede monoloog (r 53-60) begint niet als een beschrijving van Arjuna's gemoed, maar geeft voor het grootste gedeelte weer wat er gebeurt. Pas op het einde alludeert Arjuna op het geluk dat hem te beurt valt als hij een aalmoes zal ontvangen door twee vogels te beschrijven wiens verlangen onverwacht vervuld wordt. De inhoud van Arjuna's derde monoloog (r 63-71) verwijst naar zijn verbijstering als hij Subhadrā ziet door een reeks onmogelijke natuurfenomenen te beschrijven. In zijn vierde monoloog (r 229-240) beschrijft hij hoe de natuur om hem heen beïnvloed wordt om zijn verliefdheid aan te duiden. Tevens geeft hij de oplossing voor zijn verlangen en beschrijft het geluid van een naderende wagen. De vijfde monoloog valt uiteen in twee delen (r 253-255, r 258-259) waarin hij zijn dankbaarheid t.o.v. Kṛṣṇa uit en het verhaal beschrijft van Rukmiṇī's ontvoering. Arjuna geeft hier aan dat hij een volgeling (bhakta) is van Kṛṣṇa. De korte zesde monoloog (r 269-270) geeft een beschrijving van de angst van Subhadrā. In de zevende monoloog (r 278-287) illustreert Arjuna zijn moed en heldhaftigheid door te beschrijven welke uitzonderlijk sterke tegenstanders hij zou kunnen verslaan.

Uit de dialogen van Arjuna met Sumatikā en Subhadrā blijkt duidelijk dat hij vanaf het begin hevig verliefd is op haar en zelf het initiatief neemt om haar het hof te maken. Hij komt als zeer zelfverzekerd over vermits hij het niet nalaat over zichzelf en zijn afkomst op te scheppen en hij Subhadrā nogal plagerig benadert. Hij schijnt maar een enkele keer over zijn handeling te aarzelen net voor hij Subhadrā wil ontvoeren, maar door de aanmoediging van Kṛṣṇa's wagenmenner die hem helpt te herinneren dat hij het plan van Kṛṣṇa moet uitvoeren, schijnt hij zijn zelfverzekerdheid onmiddellijk terug te vinden.

In de dialogen van de andere personages komt weinig naar voor over hun karakter omdat ze, naast het feit dat ze het verloop van het verhaal helpen dragen, vooral handelen over Arjuna en de handeling van de ontvoering. Men beschrijft er de moed en heldhaftigheid van Arjuna in, maar ook de brutaliteit van zijn handeling die volledig indruist tegen de sociale conventies. Men beschrijft hoe zwaar Arjuna de hele clan van de Yādava's beledigd heeft door Subhadrā te ontvoeren. Als we enkel kijken naar de dialogen van de andere personages lijkt het alsof Arjuna een man is die ook in staat is conventies te doorbreken, maar de monoloog van Kṛṣṇa en de goedkeuring van Indra op het einde wijzen erop dat Arjuna niet tegen de wetten handelt en zelfs een goddelijk plan ten uitvoer brengt. Het lijkt wel of hij bepaalde normen en waarden durft te

doorbreken, maar uiteindelijk blijkt hij toch de wetten na te leven en enkel de gewaagde daad van de ontvoering ten uitvoer te brengen doordat die gepland is door Kṛṣṇa. In de tekst wordt tevens gezegd dat hij een volgeling (bhakta) is van Kṛṣṇa.

Naast de aspecten van Arjuna's verliefdheid die tot in de details beschreven worden, de verwijzingen naar zijn moed en zijn verering voor Kṛṣṇa, komen we weinig te weten over andere aspecten van het karakter van het personage.

2.2. Arjuna in het Mahābhārata.

Als hoofdpersonage van het MB komt Arjuna zo vaak voor dat ik me hier beperk tot enkele aspecten van het personage. De beschrijving die hier van Arjuna gegeven wordt, moet niet beschouwd worden als exhaustief daar men zijn personage nog verder kan uitdiepen en vanuit andere hoeken kan belichten.

2.2.1. Arjuna's daden in het MB.³⁵

Het eerste boek (Ādiparvan) vertelt het verhaal over Arjuna's geboorte en jeugd. Daar de koning Pāṇḍu vervloekt is en daardoor geen kinderen kan krijgen, vraagt hij zijn echtgenote Kūntī om de mantra die ze vroeger gekregen heeft en die haar in staat stelt om een god op te roepen en van hem een kind te krijgen, te gebruiken. Ze roept drie goden op en krijgt van elk van hen een zoon. De tweede vrouw van Pāṇḍu gebruikt dezelfde mantra en krijgt twee zoons. Arjuna is de derde zoon die Kūntī krijgt van de god Indra. Hoewel de geboortes van de vijf zoons allemaal volgens eenzelfde stramien verlopen, wordt er toch speciaal de nadruk gelegd op Arjuna's geboorte door een grotere aanwezigheid van magische elementen. De stem die bij de geboortes van de vijf Pāṇḍava's weerklinkt, geeft bij de geboorte van Arjuna een gedetailleerdere opsomming van zijn heldendaden dan bij die van zijn broers. Pāṇḍu erkent de vijf kinderen als de zijne, maar heeft een speciale voorliefde voor Arjuna.³⁶ Arjuna brengt na de dood van zijn vader zijn jeugd door aan het hof van zijn oom Dhṛtarāṣṭra en leert samen met zijn broers en neven de gevechtkunst van Drona. Ook op dit gebied blijkt Arjuna met kop en schouders uit te steken boven zijn broers en neven en hij wordt al gauw de lieveling van zijn leraar Drona. In naam van Drona trekken de vijf broers ten strijde tegen de koning Drupada. Het is Arjuna die hier de leiding van het gevecht neemt ondanks het feit dat Yudhiṣṭhira als oudere broer het recht heeft die taak uit te voeren. Arjuna geassisteerd door zijn broers overwint Drupada, die echter de helft van zijn koninkrijk mag behouden.³⁷ Later zal koning Drupada een wedstrijd houden om een geschikte huwelijkskandidaat te vinden voor zijn dochter. De vijf Pāṇḍava's gaan er heen, maar het is Arjuna die de wedstrijd wint omdat hij de beste boogschutter is en op die manier Draupadī wint. De vijf broers trouwen echter gezamenlijk met haar. Nadat de Pāṇḍava's de helft van Dhṛtarāṣṭra's koninkrijk hebben gekregen, vertrekt Arjuna op pelgrimstocht die twaalf jaar zal duren en ontmoet zo Subhadrā die hij op aanraden van Kṛṣṇa ontvoert. Daardoor ontstaat er een

³⁵ Informatie over de inhoud van het MB zie: Brockington, J., 1998, p28-34 en van Nooten, B.A., 1971, p5-42.

³⁶ Katz, R.C., 1989, p29-30.

³⁷ Biardeau, M., 1970-1971, p151-153.

bondgenootschap tussen de familie van Arjuna en die van Kṛṣṇa.³⁸ Daarna helpen Arjuna en Kṛṣṇa de god Agni om het Khāṇḍava-woud te verbranden en gaan zo in tegen de wil van de god Indra die het bos beschermt. Het draait uit op een gevecht tussen de god Indra aan de ene kant en Arjuna en Kṛṣṇa aan de andere kant. Arjuna en Kṛṣṇa winnen waardoor Agni in het woud zijn gang kan gaan, terwijl Arjuna en Kṛṣṇa alle levende wezens doden die uit de brand proberen te ontsnappen. Enkel de twee serpentes Takṣaka en Aśvasena kunnen aan de brand en Arjuna ontkomen. Het verhaal is nogal vreemd omdat Arjuna zich verzet tegen zijn vader Indra, wat tegen de sociale conventies ingaat. Agni verschijnt hier als brahmaan die ziek is doordat hij geen offers krijgt en vraagt de hulp van Kṛṣṇa en Arjuna. Daardoor interpreteert men de passage vaak als een herstel van de socio-economische orde door de offercultus die geleid werd door brahmanen en die verwaarloosd was te herstellen.³⁹

In het tweede boek (Sabhāparvan) wordt verteld dat Arjuna na zijn belevenissen terugkeert naar Indraprastha, de hoofdstad van het koninkrijk van de Pāṇḍava's. Er wordt vermeld dat de vier broers om de macht van hun broer en koning Yuddhiṣṭhira te vergroten erop uit trekken om de wereld te veroveren. Elk van hen vertrekt naar een bepaalde windstreek en Arjuna verslaat een hele hoop volkeren die deels echt bestaan deels mythologisch zijn. Door zijn overwinningen wordt het gebied van hun koninkrijk sterk uitgebreid.⁴⁰ De daden van Arjuna worden in het tweede boek minder nadrukkelijk behandeld, vermits de aandacht hier vooral gaat naar Yuddhiṣṭhira die een rājasūya-offer houdt om zijn macht te bevestigen en die in een dubbelspel het hele koninkrijk, zichzelf en zijn broers verliest.

In het derde boek (Āraṇyakaparvan) treedt Arjuna meer op de voorgrond door zijn ontmoeting met de god Śiva. Doordat Yuddhiṣṭhira in het dubbelspel niet alleen al zijn bezittingen verloren is maar ook zijn eigen vrijheid en die van zijn vier broers, worden ze allen voor twaalf jaar verbannen. Op aanraden van Vyāsa, de asceet die zelf een rol speelt in het MB en als mythische auteur ervan wordt beschouwd, zendt Yuddhiṣṭhira Arjuna naar de Himālaya om daar gedurende de hele periode van hun verbanning als asceet te gaan leven. Vyāsa hoopt dat Arjuna door zijn strenge ascese de goden gunstig zal stemmen waardoor ze hem goddelijke wapens zullen geven. Arjuna volgt het bevel van zijn broer op en vertrekt naar de Himālaya. De god Śiva wil de moed van Arjuna testen en begint vermomd als een jager van de Kirāṭa-stam, een ruzie met Arjuna over wie van hen twee nu het everzwijn dat daar liep doodgeschoten heeft. Ze beginnen een gevecht waarin Arjuna zijn moed kan bewijzen, maar toch het onderspit moet delven. Śiva toont hem dan

³⁸ Biardeau, M., 1971-1972, p139-140.

³⁹ Biardeau, M., 1971-1972, p140-141.

⁴⁰ Voor informatie over Arjuna's veroveringen zie: Brockington, J., 1998, p200.

zijn ware aard, waarop Ajuna hem vereert en zich excuseert voor het feit dat hij met een god is beginnen te vechten. Śiva prijst Arjuna's kwaliteiten als krijger en geeft hem het goddelijke wapen Pāśupata. Deze episode was zo populair dat ze in de zesde eeuw n. C. bewerkt is tot het toneelstuk Kirātārjunīya van Bhāravi.⁴¹ Vervolgens vertrekt Arjuna naar de hemel van zijn vader Indra om daar het wapen Pāśupata en nog andere goddelijke wapens die hij gekregen heeft van andere goden te leren hanteren. Hij blijft er vijf jaar en gaat dan in Indra's wagen naar de berg Gandhamādana, waar zijn broers hem opwachten. Hij vertelt hen over zijn belevenissen, toont hen zijn wapens en wil hun gebruik demonstreren. Hij wordt echter tegengehouden door een wijze die uitlegt dat een ongeoorloofd gebruik van de goddelijke wapens de drie werelden zou kunnen vernietigen. Arjuna stopt de wapens ongebruikt weer weg en de drie werelden die door de dreigende vernietiging gebeefd hadden van angst, worden weer rustig. Arjuna vergezelt zijn vier broers op hun pelgrimstocht die ze tijdens hun ballingschap aangevat hadden.⁴²

Nadat er twaalf jaar gepasseerd zijn en het ballingschap ten einde loopt moeten de broers zoals bepaald was na het dobbelspel een jaar ergens volledig incognito gaan leven voor ze terug naar huis kunnen gaan. Ze besluiten om dat jaar door te brengen aan het hof van Virāṭa, de koning van Matsya. Deze gebeurtenissen worden verhaald in het vierde boek (Virāṭaparvan), waarin verteld wordt hoe de Pāṇḍava's zich vermommen en zich als dienaars aanbieden aan het hof van Virāṭa. Arjuna besluit zich te vermommen als eunuch die de naam Bṛhannada draagt en gaat dansles geven aan de dochters van de koning.⁴³ Het jaar verloopt zonder dat de broers herkend worden, maar door een incident vermoeden de Kaurava's dat de vijf Pāṇḍava's zich in Matsya bevinden en trekken ten strijde tegen koning Virāṭa. Die bevindt zich op dat moment met alle strijdbare mannen in een ander deel van zijn koninkrijk, waardoor zijn jonge zoon, Uttara, de onmogelijke taak op zich neemt tegen het leger van de Kaurava's te vechten. Vermits alle strijdkrachten afwezig zijn, neemt hij de eunuch Arjuna als wagenmenner. De jongeman verliest echter de moed als hij alleen voor het grote leger van de Kaurava's staat en slaat op de vlucht.⁴⁴ Arjuna, die nog steeds vermomd is als eunuch, loopt hem tot groot vermaak van de tegenstanders achterna om hem moed in te pompen. Deze burleske scène, die typerend is voor heel het vierde boek, wordt soms geïnterpreteerd als een parodie van het begin van de Bhagavadgītā, waarbij Kṛṣṇa Arjuna overtuigt te vechten.⁴⁵ Arjuna haalt samen met Uttara zijn wapens op die hij aan het begin van het jaar had verstopt en trekt ten strijde tegen de Kaurava's die van zodra ze

⁴¹ Peterson, I.V., 1991, p212.

⁴² van Nooten, B.A., 1971, p19, 22-23.

⁴³ Brockington, J., 1998, p143, 230.

⁴⁴ van Nooten, B.A., 1971, p26-27.

⁴⁵ Brockington, J., 1998, p143.

Arjuna zien op de vlucht slaan. Arjuna laat Uttara beloven zijn ware identiteit niet te verraden.⁴⁶ Kort daarop loopt het dertiende jaar ten einde waarop de vijf Pāṇḍava's de koning Virāṭa hun ware identiteit tonen. Hij beloont Arjuna omdat hij zijn zoon heeft geholpen en schenkt hem daarom zijn dochter Uttarā als bruid voor Arjuna's zoon Abhimanyu.

Het vijfde boek gaat voornamelijk over de voorbereidingen die beide partijen treffen voor de op hand zijnde oorlog. Daardoor speelt het personage van Arjuna een minder prominente rol. Het verhaal over het bezoek van Arjuna en Duryodhana, de leider der Kaurava's, aan Kṛṣṇa is wel vermeldenswaardig. Arjuna en Duryodhana komen op hetzelfde moment bij Kṛṣṇa aan om zijn hulp in de oorlog te vragen. Kṛṣṇa wil zelf niet meevechten in de oorlog, maar stelt voor een van de beide partijen zijn leger te geven en de andere partij zelf bij te staan als wagenmenner. Duryodhana kiest voor het leger van Kṛṣṇa terwijl Arjuna de diensten van Kṛṣṇa als wagenmenner aanvaardt.

In het zesde boek (Bhīṣmaparvan) speelt Arjuna een belangrijke rol. Als de beide legers klaar staan om aan de oorlog te beginnen, ziet Arjuna zijn familie staan in het leger van de vijand en begint te twijfelen of hij wel oorlog moet voeren. Hij beseft dat een overwinnig enkel betekent dat hij al zijn bloedverwanten en vrienden uit het vijandige kamp zal moeten doden en weigert te vechten. Hij vraagt raad aan zijn wagenmenner Kṛṣṇa, waarna een verslag wordt gegeven van Kṛṣṇa's advies in de vorm van de Bhagavadgītā. Uit textueel onderzoek blijkt dat de Bhagavadgītā in zijn huidige vorm geen onderdeel kan zijn van het originele verhaal in het MB, maar een latere interpolatie moet zijn. Vermoedelijk gaat het om een werk dat volledig op zichzelf stond omdat het dilemma van Arjuna nog eens uitgebreid herhaald wordt. Wel gaat men in de Bhagavadgītā van uit dat de lezer op de hoogte is van de context van de gebeurtenissen in het MB, waardoor men kan afleiden dat de Bhagavadgītā later geschreven is dan het kernverhaal van het MB. Meestal dateert men het ontstaan van de Bhagavadgītā rond de tweede eeuw v.C., maar tekstueel materiaal wijst uit dat de stijl van het werk eerder overeenkomt met die van latere werken. Op basis van dat linguïstisch materiaal zou de Bhagavadgītā eerder te situeren zijn in de periode van de eerste tot de derde eeuw n.C.⁴⁷

Nadat hij de raad van Kṛṣṇa heeft gehoord en hem in zijn volledige gedaante van almachtige god heeft gezien, besluit Arjuna de strijd aan te vatten. Arjuna slaagt erin om Bhīṣma die zelf het tijdstip van zijn dood mag kiezen, te verslaan. Dat kan hij alleen doordat Bhīṣma hem zelf verteld heeft dat hij alleen gedood kan worden door een bepaalde krijger Sikhaṇḍin, die in een

⁴⁶ van Nooten, B.A., 1971, p26-27.

⁴⁷ Brockington, J., 1998, p146-148. Voor meer informatie over de relatie tussen het MB en de Bhagavadgītā zie: Szczurek, P., 2002, p55-72; Deshpande, M.M., 1991, p334-348.

reïncarnatie is van een vrouw die gezworen had Bhīṣma te doden. Bhīṣma vertelt Arjuna dat hij niet tegen die krijger kan vechten omdat hij hem nog steeds beschouwt als een vrouw. Arjuna gebruikt Sikhaṇḍin als schild, kan zo Bhīṣma in de strijd benaderen en hem zo zwaar verwonden dat hij niet meer kan vechten. Aangezien Bhīṣma zelf het tijdstip van zijn dood kan kiezen, blijft hij tot het einde van het gevecht leven.

Het zevende boek (Droṇaparvan) is in die zin belangrijk voor Arjuna als personage omdat zijn zoon Abhimanyu wordt gedood. De jongen wordt door een groep tegenstanders aangevallen, maar kan zich vrij goed verdedigen tot op het moment dat Karṇa (een broer van de vijf Pāṇḍava's) zijn boog vernietigt en zijn paarden en assistenten die zijn wagenwielen beschermen doodt. Vanaf dat moment moet Abhimanyu op de grond verder vechten terwijl zijn tegenstanders verder vechten op hun wagens. Hij blijft doorvechten ondanks het feit dat hij met pijlen doorboord is, maar uiteindelijk doodt één van zijn tegenstanders hem met een slag van zijn knots. Als Arjuna verneemt dat zijn zoon gesneuveld is, voelt hij zich schuldig en is verbitterd. Arjuna zweert zich te wreken op diegene die zijn zoon heeft gedood en doet de eed dat hij zijn zoons vijand zal afmaken voor de zoon ondergegaan is. Hij stelt Jayadratha verantwoordelijk voor de dood van zijn zoon alhoewel die enkel indirect betrokken is bij de dood van Abhimanyu. Jayadratha heeft de jongen niet zelf gedood, maar zorgde ervoor dat de krijgers die Abhimanyu te hulp wilden snellen werden tegengehouden. In het algemeen worden zes krijgers ervan beschuldigd tegen de jongeman te hebben samengespannen nl. Drona, Kṛpa, Karṇa, Aśvatthāman, Brhadbala en Kṛtavarma. Het feit dat Jayadratha ooit Draupadī heeft proberen te ontvoeren, draagt ertoe bij dat Arjuna hem ziet als de moordenaar van zijn zoon. Arjuna slaagt er op het nippertje in zijn eed na te komen en Jayadratha te doden door zijn hoofd af te schieten net voor de zoon ondergaat.⁴⁸

In het achtste boek (Karṇaparvan) wordt Karṇa gedood door Arjuna. Arjuna zweert een eed dat hij Karṇa die dag zal doden of zelf zal sterven. Zijn leven hangt op dat moment af van het nakomen van zijn eed en vermits hij in de strijd onmisbaar is moet hij tegen elke prijs Karṇa kunnen doden. Hij trekt ten strijde tegen Karṇa en er volgt een vreselijk gevecht tussen beide mannen die aan elkaar gewaagd zijn. Na een tijd komt het wiel van Karṇa's wagen in de grond vast te zitten en deze vraagt een pauze zodat hij zijn wiel uit de aarde kan halen. Hij doet een beroep op de erecode van de krijgers die verbiedt een krijger die ongewapend is te doden om zo Arjuna te overtuigen hem niet aan te vallen terwijl hij zijn wagen weer lostrekt. Op aanraden van

⁴⁸ Katz, R.C., 1989, p150 n1.

Kṛṣṇa gaat Arjuna tegen de erecode in en doodt Karṇa op het moment dat hij ongewapend bezig is zijn wagen los te trekken.⁴⁹

Arjuna speelt in het negende boek (Śalyaparvan) niet zo'n belangrijke rol, maar hij geeft wel een boodschap van Kṛṣṇa door aan zijn broer Bhīma die op dat moment met zijn tegenstander Duryodhana aan het vechten is. Op de laatste dag van de oorlog gaan Bhīma en Duryodhana een gevecht met elkaar aan waarbij ze als wapen een knots gebruiken. Het wordt een lang en hevig gevecht waarbij het duidelijk is dat beide partijen aan elkaar gewaagd zijn. Op een cruciaal moment in het gevecht laat Kṛṣṇa aan Arjuna weten dat nu het moment gekomen is dat Bhīma zich zijn eed om de dijnen van Duryodhana te breken, herinnert. Arjuna geeft Bhīma een teken door op zijn eigen dij te slaan waardoor zijn broer zich zijn eed herinnert en met zijn knots Duryodhana's dij verbrijzeld. Deze valt zwaar gewond neer en protesteert heftig tegen de laatste slag die volledig indruist tegen de regels van het gevecht, daar het verboden is in een gevecht met knotsen onder het middel te slaan. Hij beschuldigt ook de andere Pāṇḍava's omdat ze op aanstoken van Kṛṣṇa tijdens de gehele oorlog de erecode van de krijgers hebben overtreden. Ook Balarāma, Kṛṣṇa's broer die de strijd tussen de twee mannen heeft gevolgd, protesteert tegen een dergelijke handeling.

In het tiende boek (Sauptikaparvan) is er voor Arjuna geen grote rol weggelegd. Het gehele Pāṇḍava-kamp wordt uitgemoord door enkele tegenstanders die nog overblijven na de oorlog. De vijf broers samen met Kṛṣṇa kunnen ontkomen en ontmoeten later de dader, die de vijf Pāṇḍava's toch nog wil vermoorden en daarvoor een goddelijk wapen wil gebruiken. Arjuna brengt zijn eigen goddelijke wapen in gereedheid om de vijand te bevechten, maar beide mannen worden tegengehouden door enkele wijzen omdat een gevecht met dergelijke krachtige wapens de wereld zou kunnen vernietigen. Arjuna kan de kracht van zijn eigen goddelijk wapen nog tegenhouden, maar zijn tegenstander heeft die macht niet. Hij kan enkel de kracht van zijn wapen op de vrouwen van de Pāṇḍava's richten i.p.v. op de Pāṇḍava's zelf, waardoor alle ongeboren kinderen van de Pāṇḍava's sterven. Kṛṣṇa belooft Arjuna echter dat hij de foetus in de baarmoeder van Uttarā, de echtgenote van Arjuna's zoon Abhimanyu, zal redden.⁵⁰

Het elfde boek (Strīparvan) is voor het personage Arjuna enkel belangrijk omdat hij verneemt dat Karṇa die hij gedood heeft zijn broer was. Alle Kaurava-vrouwen bevinden zich op het slagveld om de gesneuvelde krijgers te bewenen. Ook de vijf Pāṇḍava's en de vader van de Kaurava's, Dhṛtarāṣṭra, zijn op het slagveld aanwezig. Daar verteld Kuntī haar zoon Arjuna dat Karṇa, die hij in het gevecht gedood heeft, zijn eigen broer was.

⁴⁹ Katz, R.C., 1989, p163.

⁵⁰ Katz, R.C., 1989, p249-250.

Het twaalfde (Śāntiparvan) en dertiende boek (Anuśāsanaparvan) behandelen voornamelijk de dialoog tussen de stervende Bhīṣma en Yudhiṣṭhira, waarin Bhīṣma lange ethische en filosofische preken houdt in antwoord op Yudhiṣṭhira's vragen. Door deze filosofische uitweidingen, treedt het personage van Arjuna niet op de voorgrond.

Het veertiende boek (Aśvamedhikaparvan) is wat het personage van Arjuna betreft enkel interessant omdat zijn kleinzoon, Parikṣit, geboren wordt. Het kind dat de zoon is van Uttarā en de gesneuvelde Abhimanyu, wordt dood geboren, maar Kṛṣṇa doet hem herleven zoals hij Arjuna beloofd had in het tiende boek. Parikṣit is de enige nakomeling van de Pāṇḍava's en zet de familielijn voort.

Er gebeuren nog enkele vreemde incidenten met Arjuna op het einde van het boek. Als Yudhiṣṭhira om zijn soevereiniteit te bevestigen een Aśvamedha-offer houdt, waarbij een paard gevolgd door een leger gedurende een jaar erop uit trekt om grondgebied te veroveren en daarna geofferd wordt, gaat Arjuna mee om het paard te beschermen. Deze keer wordt hij echter niet beschreven als een onoverwinnelijke held want hij dreigt een gevecht te verliezen en hij hervindt zijn oude kracht pas als de goden en enkele wijzen hem zegenen. Na dit gevecht volgt Arjuna het paard naar Manipura waar hij zijn zoon Babhruvāhana ontmoet. Toen Arjuna in het eerste boek een jaar op pelgrimstocht ging, trouwde hij met Citrāṅgadā, de dochter van koning Citravāhana. Ze beviel van zijn zoon Babhruvāhana die echter bij zijn moeder bleef wonen en de opvolger werd van koning Citravāhana. Daardoor was hij niet betrokken bij de strijd tussen de Pāṇḍava's en de Kaurava's.⁵¹ Babhruvāhana en Arjuna komen in een gevecht tegenover elkaar te staan en Babhruvāhana weigert tegen zijn vader te vechten. Als hij uiteindelijk toch besluit te vechten doodt hij zijn vader Arjuna, waarna hij en zijn moeder Citrāṅgadā de gestorven held bewenen. Er wordt aan Babhruvāhana meegedeeld dat hij zijn vader uit de dood kan doen opstaan als hij een bepaald juweel gebruikt. Op die manier wordt Arjuna opnieuw tot leven gewekt. Men vermoedt dat dit verhaal de definitieve dood van Arjuna beschreef in het originele kernverhaal van het MB, maar dit is niet de betekenis van het verhaal in de huidige versie van het MB.⁵² Uiteindelijk keert Arjuna na een jaar terug naar de hoofdstad, waar het paard ritueel geofferd wordt.

In het vijftiende boek (Āśramavāsikaparvan) komt Arjuna als personage niet echt naar voor, daar het boek vooral draait rond de oude koning Dhṛtarāṣṭra die besluit om zich als kluizenaar op het eind van zijn leven terug te trekken in het woud. Daar komen hij, zijn vrouw en de moeder van Arjuna, Kuntī om in een brand.

⁵¹ Brockington, J., 1998, p213.

⁵² Katz, R.C., 1989, p197-198.

In het zestiende boek (Mausalaparvan) vinden we Arjuna enkel terug op het einde van het boek als hij rouwt om de dood van Kṛṣṇa en om het verdwijnen van zijn fysieke kracht.⁵³ Arjuna treedt niet op de voorgrond daar men in dit boek voornamelijk het einde van de gehele Yādava-clan en de dood van Kṛṣṇa beschrijft.

Het zeventiende boek (Mahāprasthānikaparvan) is belangrijk voor Arjuna's personage in de zin dat hij en zijn broers de wereld verzaken en dat de kleinzoon van Arjuna, Parikṣit, als koning geïnstalleerd wordt. Bovendien wordt de dood van de vijf Pāṇḍava's beschreven. Ze reizen naar de Himālaya, waar ze één voor één vallen en sterven. Arjuna is de vierde die sterft na Draupadī, Sahadeva en Nakula. Er wordt wel verteld dat Arjuna eerst weigert zijn boog Gāṇḍīva af te geven op het moment dat hij en zijn broers de wereld verzaken. Het is pas als de god Agni hem beveelt zijn wapen af te leggen, dat hij gehoorzaamt en de boog teruggeeft aan de god Varuna door ze in het water te gooien.

Het achttiende boek (Svargārohaṇaparvan) handelt vooral over Yudhiṣṭhira die naar de hemel gebracht wordt door Indra en daar al zijn vijanden terugvindt. Hij vraagt om bij zijn broers gebracht te worden en uiteindelijk blijkt dat ze allemaal, Karṇa inclusief, in de hel verblijven. In het epos wordt dit verklaard door te stellen dat iedereen zowel in de hemel als in de hel terecht komt na de dood. De slechten onder de mensen gaan eerst naar de hemel en dan naar de hel, terwijl de goeden eerst hun slechte daden uitboeten in de hel om vervolgens naar de hemel te gaan.⁵⁴ Nadien wordt er in het epos verteld dat zowel de hemel als de hel die beschreven werden enkel een illusie zijn en dat alle personages terug versmelten met de goden, demonen en bovennatuurlijke wezens waar ze een incarnatie van waren. Al deze wezens bevinden zich in de hemel op een niveau waar menselijke acties geen rol meer spelen. In het laatste boek neemt het personage van Yudhiṣṭhira het voortouw terwijl dat van Arjuna naar de achtergrond verdwijnt.⁵⁵

2.2.2. De huwelijken van Arjuna.⁵⁶

Het verkrijgen van verschillende vrouwen is een belangrijk kenmerk van een epos. Het huwelijk is een centraal punt in het leven omdat het een belangrijke stap is naar het volwassen worden. Er worden acht soorten huwelijk erkend in de wetten van Manu, maar in het MB wordt dit aantal gereduceerd tot vijf. Het svayaṃvara-huwelijk wordt in het MB het meest geschikt geacht voor de helden die tot de kṣatriya-kaste behoren. Svayaṃvara betekent letterlijk "zelfkeuze", maar in realiteit ging het om een soort wedstrijd die uitgeschreven werd door de vader van de bruid,

⁵³ Katz, R.C., 1989, p202-203.

⁵⁴ Katz, R.C., 1989, p 207-208.

⁵⁵ Katz, R.C., 1989, p263-265.

⁵⁶ Informatie voor dit onderwerp heb ik voornamelijk gehaald uit de boeken van Brockington en Katz.

waarbij de winnaar de hand kreeg van het meisje in kwestie. Hoewel gevallen van polygynie regelmatig voorkomen in het verhaal van het MB, is het huwelijk van Draupadī met de vijf Pāṇḍava's het enige geval van polyandrie dat in het MB voorkomt.⁵⁷ Het enige personage in het MB dat zoveel huwelijken afsluit is Arjuna die vier vrouwen heeft die de vier windrichtingen vertegenwoordigen. Men kan de pelgrimstocht die Arjuna alleen onderneemt interpreteren als een "verovering van de wereld" voor de oorlog begint. De vier vrouwen die hij dan heeft, symboliseren dan de vier streken die hij veroverd heeft.⁵⁸

2.2.2.1 Huwelijk met Draupadī.

Het belangrijkste huwelijk van Arjuna in het gehele epos is dat met Draupadī. Het heeft plaats voor zijn drie andere huwelijken. Koning Drupada, de vader van Draupadī, houdt een svayaṃvara om zijn dochter uit te huwelijken waar alle belangrijke koningen op af komen. Ook de vijf Pāṇḍava's gaan naar de svayaṃvara verkleed als brahmanen omdat ze vrezen herkend te worden door de Kaurava's die hadden geprobeerd de broers te vermoorden. Om de wedstrijd te winnen moet men een boog kunnen opspannen en een doel met vijf pijlen kunnen afschieten. Alle aanwezigen doen hun uiterste best, maar niemand slaagt in de proef. Enkel Arjuna is in staat de boog naar behoren te spannen en het doel naar beneden te schieten. Hij wint de hand van Draupadī en als hij met haar naar huis keert, vertelt hij zijn moeder als grap dat hij die dag een speciale aalmoes heeft gekregen. Zijn moeder antwoordt dat hij die moet delen met zijn vijf broers en vermits de woorden van een moeder moeten gerespecteerd worden, trouwen de vijf Pāṇḍava's samen met Draupadī.⁵⁹

Dat Draupadī een belangrijke rol speelt, wordt onderstreept door het feit dat zij één van de aanleidingen vormt van de oorlog tussen de Pāṇḍava's en de Kaurava's. Tijdens het dobbelspel van Yudhiṣṭhira en de Kaurava's verspeelt Yudhiṣṭhira niet enkel zichzelf, maar ook zijn broers en uiteindelijk hun gezamenlijke echtgenote Draupadī. Ze wordt door de tegenstanders tijdens haar menstruatie naar de vergaderzaal gebracht en getoont aan de aanwezige mannen. Daar Draupadī net in die periode menstrueerde had ze afgezonderd moeten worden en het is een grove belediging voor haar om juist dan aan de groep mannen te worden getoond. Duryodhana en zijn broer Duṣṣāsana beledeigen haar nog meer door allerhande insinuaties te maken. Uiteindelijk wordt Draupadī niet aan hen gegeven, maar gaat samen met haar echtgenoten in ballingschap. De vijf Pāṇḍava's zijn de beledigingen van de Kaurava's t.o.v. Draupadī niet vergeten en zullen

⁵⁷ Brockington, J., 1998, p220-221.

⁵⁸ Katz, R.C., 1989, p56, 61.

⁵⁹ van Nooten, B.A., 1971, p11.

zich tijdens de oorlog op hen wreken. Het feit dat Draupadī op het moment dat ze aan haar echtgenoten wordt teruggegeven na het dobbelspel, niet gewroken is kan uitgelegd worden omdat ze een incarnatie is van Śrī, de godin van de voorspoed, rijkdom en macht.⁶⁰ In die hoedanigheid kan de belediging die haar is aangedaan niet te niet worden gedaan door haar terug te geven aan de vijf Pāṇḍava's, maar enkel doordat de vijf broers hun koninkrijk in een oorlog terugwinnen. Naast de identificatie met de godin Śrī is de afkomst van Draupadī, als prinses van de Pañcāla's ook belangrijk in het epos. Het feit dat Draupadī afkomstig is van de Pañcāla's en als personage een belangrijke rol speelt, wijst erop dat het volk van de Pañcāla's cruciaal waren in de vroegere versies van het MB. Via het huwelijk van Arjuna en Draupadī wordt een verbond gesloten tussen de Pāṇḍava's en de Pañcāla's waardoor beiden hetzelfde doel krijgen en een eerdere vijandschap wordt opgelost. Arjuna zal een zoon krijgen bij Draupadī en ze zal ook de andere vier broers elk een kind schenken. Deze vijf kinderen worden gezamenlijk Draupadeya's genoemd en zullen later allen omkomen in de oorlog. Vermits Pañcāla in het zuiden licht, vertegenwoordigt Draupadī als echtgenote van Arjuna de zuidelijke windstreek.⁶¹

2.2.2.2. Andere echtgenotes van Arjuna.

De drie andere huwelijken van Arjuna roepen vragen op betreffende de legitimiteit ervan, wat aantoont dat het MB zich op dit punt eveneens met dharma bezig houdt. Uiteindelijk worden alle huwelijken van Arjuna als legitiem beschouwd, maar de aard ervan en de uitweidingen errond wijzen aan dat de epische dichters ze als enigszins ongewoon en daardoor problematisch ervaarden. De aard van de huwelijken was waarschijnlijk ietwat bevreedend omdat ze soms geïnspireerd waren op niet meer gekende gewoontes en volksgebruiken die niet meer in de praktijk voorkwamen.

Het feit dat Arjuna Draupadī moet delen met zijn vier andere broers vormt de aanleiding voor zijn andere huwelijken. De Paṇḍava's krijgen de raad van een wijze om de tijd die ze met Draupadī doorbrengen eerlijk onder hun vijf te verdelen om onderlinge jaloezie te voorkomen. Ze besluiten dat elke broer een jaar de exclusieve partner van Draupadī mag zijn en dat elke broer die het rechtmatige samen zijn van een andere broer met Draupadī onderbreekt, gedurende twaalf jaar als asceet moet rondzwerven. Het is Arjuna die deze afspraak ongewenst overtreedt. Hij stoort Yudhiṣṭhira in zijn samenzijn met Draupadī als hij hun kamer binnenkomt om wapens te halen om de koeien van een brahmaan te verdedigen tegen dieven. Yudhiṣṭhira wil hem de

⁶⁰ Over de interpretatie van Draupadī als Śrī en haar relatie met Arjuna en Kṛṣṇa zie: Hildebeitel, A., 1991, p101-109.

⁶¹ Katz, R.C., 1989, p56-60.

inbreuk vergeven, maar toch vertrekt Arjuna voor twaalf jaar om als asceet rond te trekken. Gedurende zijn reis blijft hij echter niet celibatair maar huwt zelfs drie keer. Het feit dat hij als asceet het celibaat niet naleeft geeft aanleiding tot heel wat controverse, maar de drie huwelijken zijn van cruciaal belang in het verhaal vermits ze zorgen voor bondgenoten voor de Pāṇḍava's in de oorlog tegen de Kaurava's.

2.2.2.2.1. Ulūpī.

Ze is de dochter van Kauravya, de koning van de Nāga's en heeft magische krachten. Ze neemt zelf het initiatief bij de ontmoeting en krijgt een zoon van Arjuna, Irāvān, die bij zijn moeder blijft wonen en pas later in het MB opnieuw ter sprake komt als hij in de oorlog aan de kant van de Pāṇḍava's vecht tegen de Kaurava's.⁶² Het huwelijk van Arjuna met Ulūpī kan beschouwd worden als een folkloristisch motief waarbij iemand een huwelijk afsluit met een dier. Ulūpī symboliseert als slang de vruchtbaarheid i.v.m. de aarde. Later zal Ulūpī fungeren als een vrouwelijke helpersfiguur als Arjuna door zijn zoon Babhruvāhana gedood wordt. Zij zal Babhruvāhana het juweel geven dat nodig is om Arjuna weer tot leven te wekken.

Als Arjuna tijdens zijn twaalfjarige pelgrimstocht voor het eerst met een vrouw in contact komt, zal hij proberen haar af te wijzen om zijn celibaat niet te verstoren. Hij slaagt daar niet in omdat Ulūpī hem vertelt dat ze zal sterven als hij niet met haar trouwt. Arjuna als held die de zwakken beschermt kan niet anders dan op haar verzoek ingaan. Het huwelijk tussen Arjuna en Ulūpī is er één van het Gandharva-type want het is een overeenkomst dat de twee partijen zelf maken, zonder de tussenkomst van de familie van beide kanten. Arjuna brengt slechts één nacht met haar door. Ulūpī vertegenwoordigt de noordelijke windrichting.⁶³

2.2.2.2.2. Citrāṅgadā.

Het tweede huwelijk dat Arjuna aangaat tijdens zijn pelgrimstocht is dat met Citrāṅgadā. Hij ontmoet haar in Maṅalūra dat in het oosten ligt. Het huwelijk wordt vaak als voorbeeld genomen om te illustreren dat een dochter haar vader kan opvolgen als hij geen zoon heeft.⁶⁴ De vader van Citrāṅgadā, Citravāhana, heeft geen zoons, waardoor de zoon van zijn dochter, Babhruvāhana hem als koning opvolgt. Als Arjuna met Citrāṅgadā huwt en later bevalt van zijn zoon, blijft die bij zijn moeder wonen en volgt zijn grootvader op. Hoewel het enigszins ongewoon is, komt dit

⁶² Brockington, J., 1998, p76, 213.

⁶³ Katz, R.C., 1989, p62.

⁶⁴ Brockington, J., 1998, p221.

gebruik nog voor in het MB vermits ook de zoon van Ulūpī bij zijn moeder blijft. Ook de zoon van Bhīma bij de Rākṣasī Hiḍimbā blijft bij zijn moeder wonen.

Deze zoon van Arjuna blijft echter thuis als de oorlog uitbreekt en vecht dus niet zoals de andere twee mee aan de zijde van zijn vader. Babhruvāhana's rol in het MB is dus vrij beperkt, maar later treedt hij wel op de voorgrond als hij zijn vader na de oorlog doodt en weer tot leven wekt. Het huwelijk tussen Arjuna en Citrāṅgadā behoort tot het asura-type omdat als Arjuna haar vader om haar hand vraagt die hem een soort bruidsprijs vraagt in de vorm van haar zoon. Arjuna stemt hiermee in en laat zijn zoon bij zijn moeder. Het koppel woont drie maand samen en dan vertrekt Arjuna opnieuw. Hij zal haar later wel nog ontmoeten.⁶⁵

2.2.2.2.3. Subhadrā.

Op het einde van zijn twaalfjarige pelgrimstocht trouwt Arjuna met Subhadrā, de zuster van Kṛṣṇa. Zij vertegenwoordigt het westen. Haar huwelijk met Arjuna is belangrijker dan de andere twee omdat er daardoor een verband wordt gelegd tussen Janamejaya en Arjuna. Janamejaya is diegene aan wie het MB wordt verteld en is tevens de achterkleinzoon van Arjuna. Subhadrā bevalt immers van een zoon Abhimanyu wiens zoon Parikṣit als enige nakomeling van de Pāṇḍava's na de oorlog tot koning zal gekroond worden. Hij zet de familielijn verder en krijgt een zoon, Janamejaya. Subhadrā is de zuster van Kṛṣṇa die op zijn beurt de neef is van Arjuna. Het gaat hem hier over een huwelijk tussen neef en nicht wat wel toegelaten is, maar door de dharmaśāstra niet wordt aanbevolen.⁶⁶ Haar naam betekent "voorspoedige, glorieus" en suggereert dat ook zij kan gezien worden als een vruchtbaarheidssymbool waardoor haar personage nauw aansluit bij dat van Draupadī geïnterpreteerd als symbool van Śrī. Vanuit een ander standpunt bekeken symboliseert ze de mooie jongere vrouw getrouwd met een iets oudere man, een thema dat later populair werd in het drama. Als Arjuna met zijn jonge bruid thuis komt is Draupadī dan ook erg jaloers, maar Subhadrā kan met haar innemend karakter ook Draupadī voor zich winnen.

Het huwelijk tussen hen beiden is van het rākṣasa-type, wat inhoudt dat de man de vrouw ontvoert zonder instemming van haar familie. Dit soort huwelijk komt regelmatig voor in de Indo-Europese literatuur en is een typische heroïsche daad omdat de familieleden van de ontvoerde vrouw moeten overwonnen worden. Arjuna gaat maar over tot de ontvoering op aanstoken van Kṛṣṇa die het hele plan beraamd heeft. De clan van Subhadrā protesteert tegen deze daad, haar broer Balarāma inclusief, maar Kṛṣṇa kan de hele clan sussen door Arjuna's daad

⁶⁵ Katz, R.C., 1989, p62.

⁶⁶ Katz, R.C., 1989, p69 n32.

te legitimeren via een wettelijk argument. De hele zaak wordt zo geregeld dat de familie van Subhadra geen gezichtsverlies hoeft te lijden en tegelijkertijd wordt er een verbond gesloten tussen de Pāṇḍava's en de Yādava's. Haar zoon Abhimanyu krijgt onmiddellijk in het MB een belangrijke plaats en wordt meer belicht dan de vijf zonen van Draupadī. Er wordt beschreven dat hij van zijn geboorte af aan al de favoriet was van Kṛṣṇa; dat zijn vader hem onderwees in de krijgskunst. Men beschrijft hem als iemand die zijn vader overtrof. Men maakt met een dergelijke beschrijving al duidelijk dat hij geschikt is om de lijn van de Pāṇḍava's verder te zetten waarmee men ook de belangrijkheid van Arjuna nog eens onderstreept.⁶⁷

2.2.2.3. Conclusie.

Het is duidelijk dat men via de huwelijken die Arjuna afsluit aangeeft dat Arjuna een belangrijk man is en een grote rol speelt in het epos. Hij is de enige van de vijf broers die zoveel huwelijken afsluit, wat aangeeft dat hij de voortrekker is binnen de groep. Bovendien is hij het personage dat o.a. via zijn huwelijken de meeste bondgenoten voor de oorlog kan vinden. Arjuna mag dus gezien worden als de diplomaat van de familie die in staat is duurzame banden op te bouwen met bepaalde volkeren. Een ander feit dat de belangrijkheid van Arjuna's personage beklemtoont is het feit dat zijn vier vrouwen aanwezig zijn op het Rājāsūya-offer dat Yudhiṣṭhira houdt na de oorlog. Normaal moeten aan het paardenoffer de vier belangrijkste vrouwen van de koning deelnemen om de voorspoed en het welvaren van het koninkrijk te symboliseren. Door het feit dat de vrouwen echtgenotes van Arjuna zijn en behalve Draupadī niet van de heersende koning Yudhiṣṭhira wordt het koninklijk karakter van Arjuna in het epos nog eens benadrukt.

Het feit dat Arjuna zo veel succes had bij vrouwen is een belangrijk thema in de populaire cultuur en vormt een bron van amusement. Vooral in Indonesië wordt deze karakter-eigenschap van Arjuna benadrukt o.a. in de schaduwspelen. In Zuid-India wordt Arjuna samen met zijn vier broers vereerd als onderdeel van een cultus rond Draupadī als moedergodin.⁶⁸

⁶⁷ Katz, R.C., 1989, p62-65.

⁶⁸ Katz, R.C., 1989, p63-66.

2.3. Algemene conclusie.

Terwijl we in de SH Arjuna vooral leren kennen als kṣatriya-held en de nadruk ligt op zijn verlangen naar Subhadrā, wordt zijn personage in het MB dieper uitgewerkt en worden andere aspecten van zijn karakter belicht. In het MB wordt Arjuna voornamelijk geportretteerd als kṣatriya en wordt er een uitgebreid verslag gedaan over zijn militaire prestaties. Hij leeft de code van de kṣatriya's na, maar geregeld overtreedt hij die op aanstoken van Kṛṣṇa, wat leidt tot morele dilemma's. Naast het beeld van een kṣatriya-held, krijgen we ook inzicht rond de twijfels die Arjuna heeft als de dharma of erecode van de kṣatriya's niet wordt nageleefd. Een voorbeeld hiervan is zijn twijfel bij het begin van de oorlog tegen de Kaurava's en bij de dood van Karṇa. Kṛṣṇa kan hem echter wel altijd overtuigen om toch met de overtredingen van de kṣatriya-code door te gaan. We kunnen stellen dat Arjuna zich bij bepaalde handelingen vragen stelt, maar ze toch uitvoert als Kṛṣṇa zijn fiat geeft.⁶⁹

Verschillende feiten wijzen erop dat Arjuna in het MB een voortrekkersrol speelt onder de vijf Pāṇḍava's. Ten eerste treedt hij in een groot aantal passages alleen op de voorgrond, terwijl de andere broers naar de achtergrond verdwijnen of zelfs helemaal niet aanwezig zijn. Zo is Arjuna de enige die alleen op pelgrimstocht gaat en in staat is allerhande wapens van de goden te verzamelen. Hij is ook het enige personage dat zoveel trouwt en op die manier machtige bondgenoten krijgt. Zijn contacten met de goden zoals Indra en Śiva wijzen ook op het belang van zijn personage. Bovendien heeft hij ook een speciale relatie met Kṛṣṇa, die later goddelijke kenmerken krijgt toegewezen, een feit dat ook aan het personage van Arjuna een speciale status geeft. Arjuna wordt meestal beschreven als aanhanger van Kṛṣṇa, maar soms wordt hij vergoddelijkt. Dat is het geval als Kṛṣṇa en Arjuna samen beschreven worden op dezelfde strijdwagen en men hen de twee Kṛṣṇa's noemt. Op dat moment worden ze beiden geïdentificeerd als Nara en Nārāyaṇa, maar ook als incarnaties van Indra en Viṣṇu. In bepaalde delen van het MB wordt gezegd dat Arjuna Kṛṣṇa zelf is en omgekeerd en dat Arjuna en Kṛṣṇa als Nara en Nārāyaṇa één zelf symboliseren dat in twee personen geconcretiseerd is. In het SH is echter geen sprake van de vergoddelijking van Arjuna en wordt hij enkel beschreven als aanhanger (bhakta) van Kṛṣṇa. Enkel op het einde neemt Arjuna de hoofdrol niet meer op zich en wordt die toegewezen aan zijn broer Yudhiṣṭhira. Het blijkt duidelijk uit de laatste boeken dat Yudhiṣṭhira de rol van Arjuna helemaal heeft overgenomen en optreedt als leidersfiguur. Het beeld van Arjuna als vergoddelijkte held wordt tegen het einde tot zijn normale proporties teruggeleid. Het feit dat Yudhiṣṭhira Arjuna's rol in de laatste twee boeken overneemt is daar een

⁶⁹ Voor meer informatie over ethische kwesties in het MB, zie: Matilal, B.K., 1991, p401-418.

illustratie van, maar ook daarvoor wordt de heldenstatus van Arjuna al afgebroken als men beschrijft hoe hij zijn krachten langzaam verliest en uiteindelijk afstand doet van zijn wapens. Als besluit kunnen we stellen dat het MB een vollediger beeld van het personage Arjuna geeft door verschillende eigenschappen te belichten, terwijl men zich in de SH beperkt tot de beschrijving van Arjuna als held die evenwel steeds een menselijk karakter behoudt.

3. TRANSCRIPTIE.

Mādhavabhāṭṭaviracitaṃ⁷⁰

Subhadrāharaṇam,

1. Śṛṅgāraṃ haimavatyāḥ prathayati dhanuṣā vīram āsyena hāsyam
2. bībhatsaṃ srak-kapālair bhayam ahi-patinā bhrū-vijṛmbheṇa raudram,
3. Kāruṇyam pluṣṭa-patnyādbhutam aruṇa-vidhīṣar-budhair yo 'kṣi-bhāgbhiḥ
4. śāntaṃ cittaena bhūyāt sa nava-rasa-mayaḥ śaṅkaraḥ śarmaṇe vaḥ.1.

5. (Nāndy-ante,)

6. **Sūtradhāraḥ:** Alam anena, yad ete śrī-parvate śrī-kaṅṭha-paricaraṇāya dūrād upāgatāḥ
7. kenāpi nātya-prayogeṇānurañjanīyā rasa-viśeṣa-vidaḥ sabhā-sadaḥ,

8. (Praviśya,)

9. **Pāripārśvakaḥ:** Bhāva, kenāpi bhavad-vacaḥ-śravaṇeṇādvadhārayāmi yan maṇḍaleśvara-
10. bhāṭṭāma-jena śrī-mādhavena nirmāya yuṣmāsu svābhāvika-su-hṛd-bhāvena samarpitaṃ
11. śrī-mat-subhadrā-haraṇam nāma prasiddha-nāyakoṣetaṃ śrīti-śabdoparañjitaṃ śrī-gaditaṃ⁷¹
12. vismṛtavanto bhavantaḥ, A-vismaraṇam cāvaśyakam, Yataḥ,

13. Janatā-ghana-tāpauḅha-lopa-kāryopakārikāḥ,
14. Mahitā na hitāḥ kasya sādhaso mādhavoktayaḥ.2.

15. **Sūtradhāraḥ:** (Smṛtim abhinīya,) Māriṣa, smṛtam, Yatreyam tasyaiva kaver vinayoktiḥ:

16. Tatir iva phaṇi-vallyāḥ kevalānām dalānām
17. yad api ruci-nidānam gumphanā me na vācām,
18. Tad api rasa-guṇānām ārdra-pūgī-phalānām
19. iva muhur anuṣaṅgād rañjanāya kṣamaiva.3.

20. Tad asyaivaoparūpaka-prayogaḥ prasañjanīyo 'smābhiḥ, Yataḥ,

21. Nṛtya-karma-kuśalāḥ kuśīlavāḥ kāvyam etad api navyam īkṣitam,
22. Nāyakaś ca puruṣottamo 'rjunāḥ saṃgatā ca rasa-vedinām sabhā.4.

23. **Pāripārśvakaḥ:** Tad yāvad raṅga-bhūmikā-parigrahaṃ viracayanti bhavantas tāvat kaṃ cit
24. samayam āśritya kenāpi gīyatām,

⁷⁰ Kavir ayaṃ kutra kadā babhūv eti na niścayaḥ, kiṃ tv etad ādarśa-pustakaṃ 1667 mite vikrama-saṃvatsare likhitam asti, Etad-kavi-kṛtā praṇayi-mādhava-campūś ca samupalabhyate,

⁷¹ Śrī-gaditaṃ uparūpaka-bhedaḥ, Tal lakṣaṇam sāhitya-darpaṇe ṣaṣṭha-paricchede : «Prakhyāta-vṛttam ekāṅkaṃ prakhyāt odātta-nāyakaṃ, Prasiddha-nāyikaṃ garbha-vimarśābhyaṃ vivarjitaṃ, Bhāratī-vṛtti-bahulaṃ śrīti śabdena saṃyutaṃ, Matam śrī-gaditaṃ nāma vidvadbhir uparūpakam,»

25. **Sthāpakah:** (Sva-gatam,) Asminn arthe gṛhiṇy eva pravīṇeti tām āhūyājñāpayāmi,
 26. (Prakāśam,) Ārye, ita ehi,
 27. (Praviśya paṭākṣepena,)
 28. **Naṭī:** Ajja, iam amhi, Āṇavedu ajjah,⁷²
 29. **Sthāpakah:** Ārye, vidagdheyam pariṣat, atas tathā vasanta-samayam adhikṛtya gīyatām
 30. yatheyam iyatāvānurañjitā syāt,
 31. **Naṭī:** Jaṃ ajjo āṇavedi,⁷³ (Iti saṃskṛtam āśritya gāyati,)
 32. Bahu-vidha-parimala-pavano mada-kala-kala-kaṇṭha-nāda-karṇa-sukhaḥ,
 33. Manmatha-matta-yuva-janaḥ kaṃ na vasanto vaśaṃ kurute.5.
 34. **Sthāpakah:** (Ākarṇya,) Ārye,
 35. Rakṣatā bhāratīm vṛttim yati-bhāvānubandhinā,
 36. Mohitas tava gītena pārthen evāmunā janaḥ.6.
 37. (Iti niṣkrāntau,)
 38. **Prayogaśisayenāmukham,**
 39. (Tataḥ praviśati subhadraṇurakta-citta-vṛttir yati-veṣeṇājunaḥ,)
 40. **Arjunah:** Aho caturthāśramaḥ kim api paramānanda-nidhānam, Yenātra
 41. Nānā-kausuma-saurabhiṇy upavane sakhyaṃ sukhair mārutair
 42. bhaikṣye bhojya-ruciḥ sadōpaniṣadi prītiḥ priyāyāṃ parā,
 43. Sauhityaṃ sarasāṃ jalaiḥ su-labhayā bhūrja-tvacāchādanaṃ
 44. nidrā nirmala-saikate kim aparaṃ rājyaṃ sva-tantra-sthitiḥ.7.
 45. Anyac ca,
 46. Gṛhe gṛhe gṛha-sthānāṃ gṛhṇato grāsam anvaham,
 47. A-pīḍayā tataḥ ślāghyā vṛttir mādhu-karī muneḥ.8.
 48. Tat kasyāpi gṛha-medhino gṛhaṃ tāvad-bhikṣā-velātipāta-manā-caran vrajāmi,
 49. (Iti parikramya purato 'valokya,) Aho, kasyedaṃ gṛham,
 50. (Praviśya,)

⁷² Ārya, iyam asmi, Ājñāpayatv āryaḥ,

⁷³ Yad ārya ājñāpayati,

51. **Dauvārikah:** (Añjaliṃ baddhvā,) Bhaa-vaṃ, siri-mantassa devassa bala-bhaddassedaṃ
52. gharam, Tā pavisadu mahāñuhāo, Jado ettha a-vāria-duāro adihi-jaṇo ṇāma,⁷⁴

ā

53. **Arjunah:** (Parikramya, Kādambarī-gandham āghrāya, Svagam,) Yad etat tasyaiva
54. mahāñubhāvasya tāla-dhvajasya viharāṇa-sthānam, (Iti parikramya nirvṛtiṃ nātayan,
55. Ākāśe,) Kiṃ brūṣe: «Mahāñuhāa, mā ñivuttihi, Khaṇaṃ ciṭṭha, jāva bhāṭṭiṇo bala-
56. bhaddassa kañiṭṭha-bhaañi subhaddā paccahi ādihi-sak-kāra-kāriṇi mahā-siddhi-pade
57. bhikkhaṃ uṇaedi» iti,⁷⁵ Tena hi sthīyate go-doha-mātram, (Ity abhidhāya cintayati,)
58. Aho vidher ānukūlyam,

59. Ambho-da-virahe 'py ārta-cātakasyāmbu-varṣaṇam,
60. Madhyāhne 'pi cakorasya candrikā-camaṇaṃ cirāt.9.

61. (Tataḥ praviśati śrī-matī subhadrā sakhī ca,)

62. **Subhadrā:** Ko ettha adihi-viseso jo imāe sak-karīadi,⁷⁶

63. **Arjunah:** (Puro 'valokya saharṣam ātma-gatam,) Ahaha, adṛṣṭa-pūrvaḥ saundaryāṭīsayah,
64. Tathā hi,

65. Yadāyaṃ śrīr indoḥ katham iha tadā sāhni vilaset
66. prabheyam bhānoś ced a-mṛta-rasa-varṣaṃ na kalayet,
67. Sphurantī gehe 'smin na ca taḍid iyam megha-virahāt
68. tato manye dṛṣṭer mama su-kṛta-vallī phalam iyam,10,

69. Kiṃ ca,

70. Dhanyaś caturthāśrama-veṣa eṣa cchalād yad aṅgī-karaṇena bādham,
71. Pūjyatvam īdṛg-vidha-rāja-putryā gato 'smy ahaṃ dīrgha-vilocanāyāḥ,11,

72. (Prakāśam,) Ayam aham asmi, (Ity upasarpati,)

73. **Subhadrā:** (Vilokya sva-gatam,) Ammo, na eso bhikkhuo, kiṃ du ko vi kāma-sariso devo
74. savvassa vi savvassaṃ[ø] gahīduṃ bhikkhovahiṇā paḍibbhamāi, Hodu, Jāṇissam,
75. (Prakāśam,) Esā bhikkhā gihīdu mahāñuhāo,⁷⁷ (Iti saccī-kṛta-mukhī sa-kampa-karāṅgulir
76. dātum icchati,)

⁷⁴ Bhagavan, śrī-mato devasya bala-bhadrasyedaṃ grham, Tat praviśatu mahāñubhāvaḥ, Yato 'trāvārita-dvāro 'tithi-jano nāma,

⁷⁵ Mahāñubhāva, mā nivartasva, Kṣaṇaṃ tiṣṭha, yāvad bhartur bala-bhadrasya kaniṣṭha-bhaginī subhadrā prātyahikāṭithi-satkāra-kāriṇi mahā-siddhi-pa[i]de bhikṣām upanayati,

⁷⁶ Ko 'trāṭithi-viśeso yo 'nayā sat-kriyate,

⁷⁷ Amba [aho], naśa bhikṣukaḥ, kiṃ tu ko 'pi kāma-sadṛśo devaḥ sarvasyāpi sarvasvaṃ grahītuṃ bhikṣopadhinā paribhramati, Bhavatu, Jñāsyē, Eṣā bhikṣā grhṇātu mahāñubhāvaḥ,

77. **Arjunah:** (Kapaṭa-kopaṃ prakatī-kṛtya,) Ayi a-parijñātāṭhi-pūjā-vidhe, kim evam
 78. an-ādareṇa mādrśās tapasvino bhikṣā-parigrahaṃ kurvanti, Na vyaṃ kevalaṃ bubhuṣitā
 79. bhikṣavo bhikṣāyai paribhramāmaḥ, kiṃ tu bhāvāṅvabodhāyēti,
80. **Subhadrā:** (Sa-vailakṣya-bhayaṃ janāntikam,) Hā sumadie, kiṃ saccaṃ evva esa
 81. mahāṅuhāo bhaṇadi,⁷⁸
82. **Sumatikā:** Jāṇissam, (Arjunaṃ prati,) Bhaa-vaṃ, esa kula-kaṇṇaāṇaṃ su-hāo jjevva jaṃ
 83. pañcaam antareṇa saṃmuhaṃ ṇa pekkhanti, Tā pasīdatu mahāṅuhāo,⁷⁹
84. **Arjunah:** Vayaṃ prasannā eva smaḥ, Param enāṃ prasādaya,
85. **Sumatikā:** (Subhadrāṃ prati,) Sahi, ede mahā-siddhā giṇhe ādava-tāviā jalādhāā via uari
 86. uṇhā honti, ṇa hiae, Tā saṃmuhi bhavia pūjehi ṇam,⁸⁰
87. (Subhadrā pūjārtham añjaliṃ kṛtvā praṇamati,)
88. **Arjunah:** Sumatike, satyam eva bhītā tvat-priya-sakhī, Yato 'syām
 89. niḥśvāsa-graha-kampamāna-vasanaṃ vakṣaḥ samudvīksyate
 90. cakṣur-niṣcala-tāraṃ darana-mad-bhrū-bhaṅga-kāmyaṃ mukham,
91. **Sumatikā:** Mahābhāa, adimetta-duḥ-sa-hāā aṅ-uppaṇṇe avi ṇimutte vevaī, Kiṃ uṇa
 92. uppaṇṇe ṇimitta iti,⁸¹
93. **Arjunah:** (Subhadrāṃ prati,)
94. Tat-trāseṇa kṛtaṃ kuraṅga-nayane bhāvāvalokāya te
 95. vyājoktir vihitā mayātha bhavati bhūyāt prasādaṃ-mukhī.12.
96. (Ity abhidhāya,) Dehi śrī-mati, bhikṣām, (Iti grhṇāti,)
97. **Sumatikā:** Sahi subhadde, ṇa eso māṇaso, kiṃ du tuha ahilahidaṃ phalaṃ dāuṃ mah'-indo
 98. vā mah'-inda-sariso vā ko vi kavaḍa-vesaṃ dhāria āado tti takkemi, Tā savvathā assa
 99. ahimadaṃ sak-kāraṃ karehi,⁸²
100. **Subhadrā:** (Ātmagatam,) Esā bhaṇadi phalaṃ dāuṃ samāgado tti, ahaṃ uṇa phalaṃ a ṇa
 101. jāṇāmi, (Prakāśam, Apavārya,) Halā, mae eassa appā vi samappido jāi esa paḍiggahaṇa

⁷⁸ Hā sumatike, kiṃ satyam evaṅṣa mahāṅubhāvo bhaṇati,

⁷⁹ Jñāsyē, Bhagavan, eṣa kula-kanyakānāṃ sva-bhāva eva yat pratyayam antareṇa saṃmukhaṃ na paśyanti, Tat prasīdatu mahāṅubhāvaḥ,

⁸⁰ Sakhi, ete mahā-siddhā grīṣme ātapa-tāpitā jalādhārā iv opary uṣṇā bhavanti, na hrdaye, Tat saṃmukhī-bhūya pūjayaṭān,

⁸¹ Mahābhāga, atimātra-duḥ-sva-bhāvā an-utpanne 'pi nimutte vepante, Kiṃ punar utpanne nimitta iti,

⁸² Sakhi subhadre, naṣa mānuṣaḥ, kiṃ tu tavābhilaṣitaṃ phalaṃ dātuṃ mahendro vā mahendra-sadrśo vā ko 'pi kapaṭa-veṣaṃ dhṛtvāgata iti tarkayāmi, Tat sarvathāsyābhimitaṃ sat-kāraṃ kuru,

102. pasādam karodi,⁸³
 103. **Sumatikā:** Sahi, eārisā mahāṇuhāā kiṃ sa-hiaā ṇa honti, Jeṇa pia-sahīe evaṃ bhaṇīadi,⁸⁴
104. **Arjunah:** (Sa-vinayam,) Svādhīno 'yaṃ janaḥ, Tad visrabdham abhidhīyatām, Kīdrśo
 105. 'syāḥ prātyahikāṭithi-pūjā-niyame saṃkalpaḥ,
106. **Sumatikā:** Ahimadaṃ varaṃ laheya tti,⁸⁵
107. **Arjunah:** (Sva-gatam,) Ko 'syā abhimato varo bhavet, Bhavatu, Jñāsyāmi, (Prakāśam,)
 108. Tatas tataḥ,
109. **Sumatikā:** (Sa-lajjam,) Aggat[d]o mahāṇuhāā jāṇanti kiṃ vā pia-sahī,⁸⁶
110. **Arjunah:** A-prakaṭam abhidadhāsi kim,
111. **Sumatikā:** Ahaṃ uṇa ettiyaṃ āṇāmi jāi bhavaṃ attaṇo kulaṃ ṇāma-heaṃ a ṇivedeti tado
 112. iaṃ ṇiamam osāṇam ṇedi,⁸⁷
113. **Subhadrā:** (Sva-gatam,) Esā pia-sahī maha hiaa-tṭhiyaṃ jevva mantedi, (Prakāśam,)
 114. Sahi, ahaṃ gamissam, Ko āṇādi tue kiṃ bhaṇīadi,⁸⁸
115. **Sumatikā:** Ṇa jujjāi adihi-visesaṃ a-sak karia paa-mattaṃ vi calidum,⁸⁹
116. **Subhadrā:** (Apavārya,) Tado pucchihi se ṇāma kulaṃ a,⁹⁰
117. **Sumatikā:** Taha,⁹¹ (Iti pṛcchati,)
118. **Arjunah:** Śrī-mati, kakubha-druma-paryāya-bhūtaṃ no nāma, Kulaṃ khalu yasminn
 119. avani-khaṇḍe karmādhikāras tad eva jānīhi,
120. **Sumatikā:** Pia-sahi, odhāridaṃ mae ṇāma ajjune tti, kulaṃ, a bhāradaṃ[Ø] tti,⁹²
121. **Arjunah:** Ata eva sumatikāsi tvam,
122. **Subhadrā:** (Apavārya,) Halā sumadie, saccaṃ so jevva mahā-bhāo jeṇa paḍhamam suṇia-
 123. matteṇa jevva ahaṃ vasī-kidā,⁹³

⁸³ Eṣā bhaṇati phalaṃ dātum samāgata itī, ahaṃ punaḥ phalaṃ ca na jānāmi, Sakhi, mayāsmā ātmāpi samarpito yady eṣa parigraheṇa prasādam karoti,

⁸⁴ Sakhi, etādrśā mahāṇubhāvāḥ kiṃ sa-hṛdayā na bhavanti, Yena priya-sakhī evaṃ bhāṇyate,

⁸⁵ Abhimataṃ varaṃ labheyati,

⁸⁶ Agrato mahāṇubhāvā jānanti kiṃ vā priya-sakhī,

⁸⁷ Ahaṃ punar etāvaj jānāmi yadi bhavanta ātmanaḥ kulaṃ nāma-dheyaṃ ca nivedayanti tadeyaṃ niyamam avasānaṃ nayati,

⁸⁸ Eṣā priya-sakhī mama hṛdaya-sthitam eva mantrayati, Sakhi, ahaṃ gamiṣye[āmi], Ko jānāti tvayā kiṃ bhāṇyate,

⁸⁹ Na yujyate 'tithi-viśeṣam a-sat-kṛtya pada-mātram api calitum,

⁹⁰ Tataḥ pṛcchāsyā nāma kulaṃ ca,

⁹¹ Tathā,

⁹² Priya-sakhi, avadhāritaṃ mayā nāma arjuna itī, kulaṃ ca bhāratam itī,

124. **Sumatikā:** Pia-sahi, ko so,⁹⁴
125. **Subhadrā:** (Citra-paṭaṃ darśayitvā,) Halā, eso so,⁹⁵
126. **Sumatikā:** Saccaṃ saṃvadati,
127. Te jjevva bāhu-daṇḍā muhaṃ taha jjevva tāriso a uro,
128. Ṇayaṇāṃ tārīsāṃ kiṃ uṇa savvā vi ākidī tassa.13.
129. Ahavā kiṃ edeṇa, Jado kkhu kula-kaṇṇaṇaṃ cittāsaṅga-cakkhu-rāṇaṃ viṣaṃvādo ṇa
130. hoi,⁹⁶
131. **Subhadrā:** (Punar apy apavārya,) Halā, ekkaṃ avaraṃ vi pucchi[a]hi ṇam, Tā kiṃ
132. ṇimittaṃ kavaḍa-vesaṃ dhārīdi,⁹⁷
133. **Sumatikā:** Taha,⁹⁸ (Iti pṛcchati,)
134. **Arjunah:** Kenāpi nimittena, Athavāsyā eva
135. Darśana-bhavitavyatayā bhaga-vatyākāri sarvam idam,
136. Katham anyathā tad-antaḥ-pure mama syāt samāgamanam.14.
137. Iti,
138. (Atha tasminn avasare subhadrāṅjunau,)
139. Stambhārambhaṇa-niścalau tadanu ca prodbhinna-romḍgamau
140. bāṣpāmbu-sthagitekṣaṇau kara-puṭa-svinnau sa-kampau tataḥ,
141. Kaṇṭhe garbhita-gadgadāv anupadaṃ varṇāntareṇāśritau
142. līnāv eka-rase paraspara-bhayau sva-sthāna-gau tau tataḥ.15.
143. (Nepathye kala-kalaḥ, Sarve sa-saṃbhramam ākarṇayanti,)
144. **Sumatikā:** Sahi, accāhidaṃ kiṃ vi, Tā imaṃ visajjia abbhantaraṃ pavisāmo,⁹⁹

⁹³ Sakhi sumatike, satyaṃ sa eva mahā-bhāgo yena prathamam śruta-mātreṇaivaṇaṃ vaśī-kṛtā,

⁹⁴ Priya-sakhi, kaḥ saḥ,

⁹⁵ Sakhi, eṣa saḥ,

⁹⁶ Satyaṃ saṃvadati,

Tāv eva bāhu-daṇḍau mukhaṃ tathāiva tādrśaṃ coraḥ,

Nayane tādrśe kiṃ punaḥ sarvāpy ākṛtis tasya.

Athavā kim etena, Yataḥ khalu kula-kanyakānāṃ cittāsaṅga-cakṣū-rāgāṇāṃ viṣaṃvādo na bhavati,

⁹⁷ Sakhi, ekam aparaṃ api pṛcchānam, Tat kiṃ nimittaṃ kapaṭa-veṣo dhāryate,

⁹⁸ Tathā,

⁹⁹ Sakhi, atyāhitaṃ kim api, Tad imaṃ viśjyābhyanteraṃ pravīśāvah,

145. **Subhadra:** (Arjunaṃ vilokayantī,) Halā sumadie, eṇaṃ viṇṇavehi puṇo vi daṃsaṇa-
146. pasādaṃ karissadi tti,¹⁰⁰
147. **Arjunah:** Śrī-mati, bhavaty api tathā, (Ity abhidhāya,) Śreyāṃsi bahu-vighnāni bhavanti,
148. (Iti vadan dur-manāyamāno niṣkrāntaḥ,)
149. (Te cāntaḥ praviśataḥ,)
150. (Punar nepathye,)
151. Uccaiḥ sadma vilaṅghayann apaharann ārāma-puṣpōtkarān
152. drāg-akṣi-bhruva-cālanair vikalayann ārāt puraṃdhrī-janam,
153. Lāṅgūlaṃ bhramayann udagra-daśanān niṣpiṣya kolāhalaṃ
154. kurvann udbhaṭa-pāṇi-pāda-nakharaḥ kiśo 'yam utsarpati.16.
155. Tan nivedayata[e] śrīmate bala-devāya, yad eṇaṃ dvi-vida-mārgānugāmināṃ karoti,
156. (Tataḥ praviśati skhalan-nīla-vasanaḥ sa-caṣaka-pāṇiḥ śrī-mān bala-devaḥ,)
157. **Baladevaḥ:** (Sa-krodhaṃ bahir āgatyā,) Āḥ, ko 'yaṃ kṛtāntāṭhī bhavitum icchati,
158. (Praviśya,)
159. **Śrīraṅgo nāma brāhmaṇaḥ:** Śrī-man bala-deva, paritrāyasva paritrāyasva,
160. Uccaiḥ sadma vilaṅghayann apaharann ārāma-puṣpōtkarān
161. drāg-akṣi-bhruva-cālanair vikalayann ārāt puraṃdhrī-janam,
162. Lāṅgūlaṃ bhramayann udagra-daśanān niṣpiṣya kolāhalaṃ
163. kurvann udbhaṭa-pāṇi-pāda-nakharo vyāghro 'yam utsarpati.16.
164. (Iti pūrvoktaṃ ślokaṃ paṭhati,)
165. **Baladevaḥ:** Kathaṃ vyāghraḥ,
166. **Śrīraṅgaḥ:** Nahi nahi svāmin, trāsa-vaśāt karaṇā-pāṭavaṃ mama jātam, Kiṃ tu kiśo 'yam
167. utsarpati,
168. **Baladevaḥ:** (Sa-hāsam,) Aho jātyaiva bhīravo brāhmaṇāḥ, yad ete 'lpenaiva nimittena
169. bibhyati, (Punaḥ krodhaṃ nāṭayitvā mada-skhalitakena,) Tathāpi ku-kutra sa-sa
170. pa-pāpiṣṭhaḥ, (Tat-tat-kriyāṃ abhinayan,)
171. Kiṃ kṛṣṭvā ha-halena hanmi bhu-bhujenākṣipyā mṛdnāmi vā
172. kiṃ vā taṃ cu-cu-cūrṇayāmi musalāghātena cūrṇā-ghanam,
173. Kiṃ vōccair dha-dharā-tale sa-sa-kalaṃ saṃpātaye du-drutam

¹⁰⁰ Sakhi sumatike, eṇaṃ vijñāpaya punar api darśana-prasādaṃ kariṣyatī,

174. kiṃ vā tena si-sīdhu pūraya pa-pā-pātre pibāmi kṣaṇam.17.

175. **Brāhmaṇaḥ:** (Dūre sthitvā kumbhakaṃ viracayan,) Śrī-man nīlāmbara, saṃhara
176. krodham, Sa kapir māndurīyo mandurā-pālena sva-sthānaṃ nītaḥ,

177. **Baladevaḥ:** (Iti śrutvā krodhaṃ saṃharan sarvato 'valokya, Svagatam,) Kathaṃ
178. vasantotsavārambhaḥ, Yataḥ,

179. Uddhūyante vicitrāḥ prati-yadu-bhavanaṃ ketu-baddhāḥ patākāḥ
180. sthāpyante dvāra-deśe jala-bhrta-kalaśāḥ pārśva-rambhābhirāmāḥ,
181. Vāsaḥ kausumbham etāḥ paridadhati navam kanyakāḥ kalpitāṅga-
182. svarṇālaṃkāra-kāmyāḥ pura-vana-viśikhāḥ saṃskriyante niyuktaiḥ.18.

183. (Tathā vadan,) Antaḥ-puraṃ praviśya priyāṃ eva pṛcchāmi, (Ity antaḥ-pura-praveśaṃ
184. nāṭayan parikramya pṛcchati,) Priye, tvayā jñāyate na vā yathāyaṃ vasantotsava-samaya
185. iti,

186. **Revatī:** Ajja-utta, kiṃ na āṇāsi, Aṇṇahā kahaṃ līlovaaraṇa-visesārambho,¹⁰¹

187. **Baladevaḥ:** Satyaṃ dṛśyata eva,

188. Kā-cid grathnāti mālāṃ su-rabhi-su-manasāṃ kṛpi kāsmīra-piṇḍiḥ
189. śrī-khaṇḍāmbhobhir āloḍayati bahu-vidhaṃ pākam ekā karoti,
190. Vīṇādyam vādyam anyā viracayati parā vāruṇīm sopadaṃśam
191. sāmōdā[a]ṃ nirmimīte vasana-cayam iyaṃ raṅga-citraṃ tanoti.19.

192. Tat kim ayam utsavaḥ śrī-matyābhyantara eva kāryo bahir eva vā, Kathaṃ vā
193. saṃpradāyaḥ,

194. **Revatī:** (Smitaṃ kṛtvā,) Kahaṃ visumaridaṃ ajja-utteṇa, jaṃ paḍi-saṃvaccharam aam
195. mahāsavo hodi,¹⁰²

196. **Baladevaḥ:** Priye, evaṃ vismṛtaṃ mayā, Yataḥ,

197. Saṃdarśanena śrī-matyāḥ sadotsāhavato mama,
198. Na vasantotsavaḥ su-bhru sādharmaṇa viśiṣyate.20.

199. (Revatī sa-lajjam anyataḥ paśyati,)

200. **Baladevaḥ:** Tatas tataḥ,

201. **Revatī:** Ettha esa kkamo, jaṃ amhārisāo abbhantare viharanti, kula-kaṇṇaāo bahi jjevva
202. gadua khelissanti, Teṇa aṇṇāhiṃ jadu-kaṇṇaāhiṃ samaṃ amhāṇaṃ kia-maṅgala-maṇḍaṇā
203. tattha subhaddā gamissadi tti,¹⁰³

¹⁰¹ Ārya-putra, kiṃ na jānāsi, Anyathā kathaṃ līlopakaraṇa-viśeṣārambhaḥ,

¹⁰² Kathaṃ vismṛtam ārya-putreṇa, yat prati-saṃvatsaram ayam madhāsavo bhavati,

204. **Baladevaḥ:** Yady evaṃ tarhy āvāṃ grhābhyaṅtara i[e]va viharāvah,

205. (Iti niṣkrāntau,)

206. (Tataḥ praviśati yathokta-maṅḍanā subhadrā sumatikā ca,)

207. **Subhadrā:** (Sotkanṭham,) Halā, ettha edaṃ mahāsaṃ datṭhaṃ savvo jaṇo, āado, Tā

208. so[ā] vi mahā-bhāo āado bhava ṇa vā, (Vāmaṅḁsis padanaṃ sūcayitvā,) Savvadhā āado tti

209. takkemi,¹⁰⁴

210. **Sumatikā:** Pia-sahi, ko saṃdeho, Jado tavassi-jaṇo vaṇovavaṇa-saāsaṃ jevva ciṭṭhadi,

211. Teṇa hi dāṇiṃ jevva pekkhidavvo,¹⁰⁵

212. **Subhadrā:** Hodu, Sumadie, rakkhiṇo kudo gadā,¹⁰⁶

213. **Sumatikā:** Kiṃ ṇa āṇādi pia-sahī, Te uavaṇādo bahi jjevva gumma-ṭh[ṭ]hāṇe saṃṭhiā,¹⁰⁷

214. **Subhadrā:** Teṇa hi jāva kula-kaṇṇāo līlovaaraṇaṃ saṃpāḁenti tāva amhe kusumāvacaṃ

215. kareṃha,¹⁰⁸

216. **Sumatikā:** Taha,¹⁰⁹

217. (Ity ubhe tathā kurutaḥ,)

218. **Subhadrā:** (Kaṭāṅḁeṇa dṛṣṭvā sa-bhaya-vrīḁaṃ śanaih,) Sahi, pekkha, Aggado etassiṃ

219. māhavī-maṅḁave upavisia so mahā-bhāo kiṃ vi cintaanto ciṭṭhāi,¹¹⁰

220. **Sumatikā:** (Nibhṛtaṃ dṛṣṭvā,) Sahi, viraha-cintā-saṃdāvaṃ vahanto via lakkhīadi,

221. Tā jāṇāmi tumaṃ jjevva edassa saṃdāve ṇimittam, Paḁhamam evvaṃ ṇa pekkhido,¹¹¹

222. **Subhadrā:** Tado ettha ahaṃ avarajjhāmi,¹¹² (Saṃskṛtam āśṛitya,)

223. Capalaṃ nayaṇaṃ niraṅkuśo madanaḥ kātaram aṅganā-manaḥ,

224. Su-rabhiḥ samayo navaṃ vayaḥ prathamam prema kim āli sāmpratam.21.

¹⁰³ Atrāṣa kramaḥ, yad asmādr̥ṣyo 'bhyantare viharanti, kula-kanyakā bahir eva gatvā kheliṣyanti, Tenānyābhir yadukanyakābhiḥ samam asmākaṃ kṛta-maṅgala-maṅḁanā tatra subhadrā gamiṣyatātī,

¹⁰⁴ Sakhi, atreṃaṃ madhāt̥savam draṣṭuṃ sarvo jana āgataḥ, Tat so 'pi mahā-bhāga āgato bhaven na vā, Sarvathā āgata iti tarkayāmi,

¹⁰⁵ Priya-sakhi, kaḥ saṃdehaḥ, Yatas tapasvi-jano vanopavana-sakāśam eva tiṣṭhati, Tena hṛdānīm eva prekṣitavyaḥ,

¹⁰⁶ Bhavatu, Sumatike, rakṣiṇaḥ kuto gatāḥ,

¹⁰⁷ Kiṃ na jānāti priya-sakhī, Te upavanato bahir eva gulma-sthāne saṃsthitāḥ,

¹⁰⁸ Tena hi yāvat kula-kanyakā līlopakaraṇaṃ saṃpādayanti tāvad āvāṃ kusumāvacaṃ kurvaḥ,

¹⁰⁹ Tathā,

¹¹⁰ Sakhi, paśya, Agrata etasmin mādhavī-maṅḁapa upaviśya sa mahā-bhāgaḥ kim api cintayamṣ tiṣṭhati,

¹¹¹ Sakhi, viraha-cintā-saṃtāpaṃ vahann iva lakṣyate, Taj jānāmi tvam evaṭasya saṃtāpe nimittam, Prathamam evaṃ na prekṣitaḥ,

¹¹² Tadātrāḁam aparādhyāmi,

225. **Sumatikā:** Teṇa hi turi[ī]aṃ gadua etehiṃ kusumehiṃ accia kāma-devaṃ puṇo vi
226. ettha āacchia daṃsaṇeṇa edassa saṃdāvamaṃ avaṇessasi,¹¹³

227. (Ity ubhe parikrāmataḥ,)

228. (Tataḥ praviśati viraha-saṃtāpa-kārśyam udvahann arjunaḥ,)

229. **Arjunaḥ:** Hā hanta, tasyā darśanāt prabhṛti

230. Śaityaṃ kena yad adya marmara-dalā jāyanta ete drumāḥ

231. śuṣkāmbhāṃsi sarāṃsi saṃnidhi-vaśāt kiṃ cānyad apy adbhutam,

232. Dīrghocchvāsa-paramparā-paricayān mūrccanti vātā yatas

233. tāpaḥ kīdṛg-ayamaṃ mamāṅgam adhunā hā dhig-vidhe 'dhiṣṭhitaḥ.22.

234. Tad asy oṇaśamaḥbyupāyas tasyāḥ komalāṅgyāḥ parīrambha evēti manye, Tasya ca

235. nidānam atrāgatāyāḥ sauhārda-śrī-saṃbhāra-saṃbhṛtāyās tasyāḥ prasahya haraṇam,

236. Tac ca saṃbhavet, yadī mama sakhyam anusmarann antaryāmitayā sarvāśaya-jñāḥ śrī-mān

237. vāsu-devo dārūka-sārathiṃ rathaṃ prasthāpayet, (Iti cintayann eva gambhīraṃ ratha-cakra-

238. dhvanim ākarṇya,) Kim ayamaṃ

239. Manda-mandam anugarjati meghaḥ kūla-sīmni jala-dher athavā me,

240. Bhakta-vatsalatayā sa vibhuḥ svaṃ syandanamaṃ prahitavān saha yantrā.23.

241. (Tataḥ praviśati rathāṛūḍho dārūkaḥ,)

242. **Dārūkaḥ:** Eṣa

243. Lokā-loka-vilaṅghanaṃ jala-nidher antaḥ praveśottaraṃ

244. pātālānta-vilokanaṃ tri-nayana-brahmālayātikramam,

245. Kalpāntāṇava-goṣ-padārdha-karaṇamaṃ kartuṃ samartho rathaḥ

246. śrī-nāthasya kṛpā-vaśāt k[r]im aparaṃ tat kiṃ na yatra kṣamaḥ.24.

247. (Parikramya,) Asty atra kutrāpi tapasvi-veśaḥ kaniṣṭha-kaunteyas tam etaṃ ratham āropya

248. bhaga-vataḥ śrī-pater anujñayā tat-sārathya-paro bhavāmi, (Ity anveṣaṇamaṃ nāṭayati,)

249. **Arjunaḥ:** (Śrutvā sa-saṃbhramam,) Bhaga-vat-priya-sārathe, eṣo 'smi, Bhadraṃ te,

250. **Dārūkaḥ:** (Puro 'valokya sva-gatam,) Diṣṭyātraiva śrī-mān arjunaḥ, (Prakāśam,

251. Sa-vinayam,) Āyuṣ-man, bhagavad-ājñayā bhavat-sārathyaṃ kartuṃ āgato 'smi, Tad etad

252. rathārohaṇeṇānugṛhṇātu māṃ bhavān,

253. **Arjunaḥ:** (Ātma-gatam,) Aho, bhaga-vataḥ śrī-kāntasya sva-bhakta-pakṣa-pātaḥ, Yena

¹¹³ Tena hi tvaritaṃ gatvā etaiḥ kusumair arcayitvā kāma-devaṃ punar apy atrāgatya darśanenaṭasya saṃtāpam apaneṣyasi,

254. Saṃkarṣaṇa-manaḥ-kṣobham a-vicintya mahāmanā,
 255. Saha sārathinātmīyo rathaḥ prasthāpito mama.25.
256. (Prakāśam,) Śrī-man dārūka, anughṛīto 'smi bhaga-vatā śrī-vatsa-lāñchanena,
 257. (Ity abhidhāya kapaṭa-veṣaṃ parihṛtya nijam ca rūpam āsthāy āruruḥṣuḥ,)
258. Cedi-bhūpam avadhūya māninaṃ rukmiṇaṃ ca paribhūya rukmiṇīm,
 259. Yo 'harat tam aham iṣṭa-siddhaye saṃsmarāmi ratha-rājam āśrayan.26.
260. (Iti dhyātvā ratham ārohati,)
261. **Dārūkaḥ:** Āyusman, kaṃ deśam upanayāmi śrī-mantam,
262. **Arjunaḥ:** (Dhanuṣ ṭaṃ kārāyan,) Śrī-man dārūka,
263. Yatra tāḥ koṭīśaḥ kāmam krīḍanti kula-kanyakāḥ,
 264. Tatra māṃ naya (Subhadrām dr̥ṣṭvā,) yad vaśaḥ strībhīr yatr ārcyate smarāḥ.27.
265. **Dārūkaḥ:** (Kāma-dev ārcana-sthāna-samīpe ratham sthāpayitvā,) Śrī-man, ratha-svāmi-
 266. mataṃ sādhyatu bhavān,
267. **Arjunaḥ:** (Rathād avaruhya sarvato dr̥ṣṭim niveśayan manmatha-maṇḍapaṅka-deśa-sthitāṃ
 268. cakṛta-nayanāṃ kampamān ṛm ekākinīm subhadrām avalokya sva-gatam,) Iyam
269. Bhayāt palāyamānānāṃ yoṣitām iha yūthataḥ,
 270. Hariṇīm iva bhraṣṭā bhātī mugdhā mṛgā me.28.
271. (Ity upasṛtya tāṃ pāṇau gr̥hītvā ratham ārohayan,)
272. Sādhvasaṃ sa-padi sundari tyaja sneha-bhājanam amuṃ vilokaya,
 273. Arjuno 'smi śaraṇārthinām ahaṃ rakṣitā dviṣad-a-kāla-mṛtyu-bhūḥ.29.
274. **Subhadrā:** (Bhayaṃ parityajya sa-harṣam ātma-gatam,) Evam a-t[s]akkidovaṇadāṇi honti
 275. ahilāsīdāim, (Prakāśam,) Ajja-utta, ettiyaṃ bhaaṃ maṃ ṇa paḍiccaai, Jaī [jaha] maha
 276. soḍarā suṇissandi, tado kiṃ hoissadi tti,¹¹⁴
277. **Arjunaḥ:** Priye, mā bibhehi, Paśya,
278. Ānīto dārūkeṇ āyam kṛṣṇasya vājñayā rathaḥ,
 279. Tat-prītyā rauhiṇeyas tu roṣaṃ viphalaiṣyati.30.

¹¹⁴ Evam a-tarkitopanatāni bhavanti abhilaṣitāni, Ārya-putra, etāvad bhayaṃ māṃ na parityajati, Yadi mama soḍarāḥ śroṣyanti tadā kiṃ bhaviṣyatī,

280. Anyac ca,

281. Rakṣiṇo bhuvī vipakṣatām pare kṣatriyā nanu bhajanti cet purā,

282. Kṣeptum adya samare kṣaṇena tān yat kṣamo 'smi tad alaṃ bhīyā priye.31.

283. Kiṃ ca,

284. Arvantaś ced atharvāntara-hanana-rucaḥ sārathīś cet kṣānuḥ

285. saṅgrāma-syandanaś cet pralaya-paripatan-maṇḍalaṃ caṇḍa-bhānoḥ,

286. Yoddhā cet syāt kṛtāntaḥ svayam iha bhagavān ugram udyamya daṇḍaṃ

287. hantum taṃ hanta cāpe tad api śaram ahaṃ saṃdadhe na dvitīyam.32.

288. (Iti sa-dhairya-vaṣṭambhaṃ kodaṇḍam āsphālayann upavanād bahir niṣkrāntaḥ,)

289. (Nepathye,)

290. Bho bho rakkhi-purusā, pekkhantīṇaṃ jevva amhāṇaṃ majjhado ko vi nīl'-uppala-sāmal'-

291. aṅgo kuṇḍalia-koṇḍa-daṇḍo daṇḍa-dhara via jīaṃ subhaddaṃ haria gacchanto kiṃ na

292. nīvārīadi, (Ity abhidhāya sarvāḥ,) Ha ddhī ha ddhī[ø], Pia-sahīm subhaddaṃ viṇā kadhaṃ

293. amhe gharaṃ jāmo,¹¹⁵

294. (Iti niṣkrāntāḥ,) (Tataḥ praviśanti grhīta-bāṇāsanāḥ pāṛtham anudhāvanto valganto rakṣi-

295. puruṣāḥ, Te ca parasparam,)

296. **Tatraike:** Eṣa kāmo vanān niṣkramy oddaṇḍa-bhuja-daṇḍa-maṇḍalā-kāṇḍa-tāṇḍavita-

297. kodaṇḍa-pramukta-pracaṇḍa-kāṇḍair a-khaṇḍa-brahmāṇḍa-bhāṇḍoḍaram ā-maṇḍayann

298. uttuṅga-śatāṅgam āruḍho dalitāṛdra-haridrān-avadya-dyuti-subhadrā-bhadra-vāma-bhāga-

299. mudras taruṇa-tamāla-śyāma-kānti-ruj-jambhamāṇa-jambhāri-dhanvottarala-taḍin-

300. nibidāśārōtpātōtpatat-parvatōpari pratyāsanna-stanayitnu-śobhāṃ viḍambayan nātidūra-

301. deśam atikrāntaḥ, Tad etasya gamanāntarāyaṃ satvaram upasṛtya kurmahe,

302. **Tatastadapare:** Kiṃ na śrutaṃ yat «Ayam aham arjuno 'smi» ity uktavān,

303. Tan nivartadhvam, Yataḥ kṣānūnā saha tṛṇānāṃ kīdrśaḥ kalahāḥ, Tat-kṣata-jokṣita-

304. vighrahāḥ kathaṃ katham api gatvā śrī-mato bala-devasyo grasenasya cemaṃ vṛttāntaṃ

305. nivedayāmaḥ, Tad-an-antaraṃ yad bhaviṣyati tad bhavatu, (Iti punaḥ punaḥ saṃmantrya

306. rāja-dvāram āgatyoccaiḥ,) Śṛṇuta bho yadu-vaṃśa- maṇayaḥ, śṛṇuta, Yat kenāpi kṣatriya-

307. kumāreṇāthavā śaurya-śālināṛjunena vasantōtsava-prakārair niḥśaṅkaṃ krīḍamāṇānāṃ

308. yadu-kula-kanyakānāṃ madhyāt puṣpaṃ-dhayenēva kamala-palāśāvalīnāṃ makaranda-

309. dhāreva subhadraḥ kṣāpahrtya ratham āropyōdaṅ-mukhaṃ nīyata iti, Vayaṃ tu śara-

310. vikṣatāṅgā api tam anudhāvantas tena mahā-vīreṇa tathā śara-pañjare prāpitā yathāṛāpi

311. pratiniṣṛtyāṅgantum aśaktā abhūma, kiṃ punas tatra gantum, Ataḥ paraṃ devādeśaḥ

312. pramāṇam, (Ity abhidhāya sa-lajjam adho-mukhās tatra tasthuḥ,)

¹¹⁵ Bho bho rakṣi-puruṣāḥ, prekṣantīnāṃ evāsmākaṃ madhyataḥ ko 'pi nīlōpala-śyāmalāṅgaḥ kuṇḍalita-kodaṇḍa-daṇḍ[d]o daṇḍa-dhara iva jīvaṃ subhadraṃ hr̥tvā gacchan kiṃ na nivāryate, Hā dhik hā dhik, Priya-sakhīm subhadraṃ vinā kathaṃ vayaṃ gr̥haṃ yāmaḥ,

313. (Athaṭad ākarṇya,)

314. **Revatī:** (Bala-devaṃ prati,) Ajja-utta, siri-manteṇa āaṇṇidaṃ kiṃ vi,¹¹⁶

315. **Baladevaḥ:** Na khalu, Kiṃ priye,

316. **Revatī:** Subhaddā keṇāvi ohariā suṇīadi tti,¹¹⁷

317. **Baladevaḥ:** Atha bhavatyā kutaḥ samākarṇitam,

318. **Revatī:** Naṃ dāṇiṃ paḍihāra-ppadesa-paccāsaṇṇa-rakkhi-loehiṃ ṇivedīamāṇaṃ

319. mae āaṇṇiam,¹¹⁸

320. **Baladevaḥ:** Api satyam,

321. **Revatī:** Saccam jevva, Jado sumadiā sā pia-sahī tām viṇā eāiṇī assu-puṇṇa-loaṇā idha

322. jjevva āacchadi tti,¹¹⁹

323. **Baladevaḥ:** Tatas tasyāḥ sa-kāśāt sarvam avadhārya mamāvedaya,

324. (Tataḥ praviśati sumatikā,)

325. **Sumatikā:** (Sa-viśādam,) Pia-sahi revati, subhaddā ohariā,¹²⁰

326. **Revatī:** Sumadie, avi odhāridaṃ keṇe tti,¹²¹

327. **Sumatikā:** Jo tavassi-veseṇa idha jjevva ṇaare jādava-jaṇāhiṃ pūjiamāṇo āsī, deṇa,¹²²

328. **Revatī:** Avi tue viṇṇātaṃ ko so,¹²³

329. **Sumatikā:** Mahā-bhāe, ettia āṇāmi, Ekkassiṃ diase so bhikkhuo bhikkhā-ṇimittaṃ āado

330. āsī, Tado pia-sahīe adihi-pūjā-ṇiamam ṇivvāhaantīe so pucchido, paḍhamam ko bhavaṃ

331. tti, Tado teṇa bhaṇidaṃ kakuha-taru-pajjāa-ṇāmo haṃ tti,¹²⁴

332. **Revatī:** (Sva-gatam,) Teṇa hi tassim sāṇuratta-maṇe tti takkemi, (Prakāśam,) Tado

333. tado,¹²⁵

¹¹⁶ Ārya-putra, śrī-matākarṇitam kim api,

¹¹⁷ Subhadra kenāpy apahr̥tā śrūyata iti,

¹¹⁸ Nanv idānīm pratihāra-pradeśa-pratyāsanna-rakṣi-lokair nivedyamānaṃ mayākarṇitam,

¹¹⁹ Satyam eva, Yataḥ sumatikāsyāḥ priya-sakhī tām vinakākiny asru-pūrṇa-locanātrāiv āgacchatī,

¹²⁰ Priya-sakhi revati, subhadrapahr̥tā,

¹²¹ Sumatike, apy avadhāritam keneti,

¹²² Yas tapasvi-veseṇātrāiva nagare yādava-janaiḥ pūjyamāna āsīt, tena,

¹²³ Api tvayā vijñātaṃ kaḥ saḥ,

¹²⁴ Mahā-bhāge, etāvaj jānāmi, Ekasmin divase sa bhikṣuko bhikṣā-nimittam āgata āsīt, Tadā priya-sakhyāṭithi-pūjā-niyamaṃ nirvāhayantī sa prṣṭaḥ, prathamam ko bhavān iti, Tadā tena bhaṇitam kakubha-taru-paryāya-nāmāḥam iti,

334. **Sumatikā:** Tado mae kahiaṃ edassa ṇāma arjuneti,¹²⁶
335. **Revatī:** (Vicārya,) Evvam evam,¹²⁷ (Iti bala-devāya nivedayati,)
336. **Baladevaḥ:** Tena hi tasyemam atikramaṃ na viṣahe, (Iti tām abhidhāya mada-
337. ghūrṇamāna-locanaḥ su-dharmām samāgatya sāhaṃ-kārā-marṣam,) Aho, paśyantv asya
338. kuru-kula-ḍimbhasya dur-vilasitam, Kaḥ ko 'tra bhoḥ,
339. (Praviśya,)
340. **Dauvārikah:** Deva, paḍihāra-ppadese rakkhi-loā uvatṭhidā devaṃ datṭhum patthaanti,¹²⁸
341. **Baladevaḥ:** Tarhi tvaritaṃ praveśyatām,
342. **Dauvārikah:** (Niṣkrāmya taiḥ saha praviśya,) Deva, ede rakkhiṇo devaṃ paṇamia
343. veṇṇavanti,¹²⁹
344. **Baladevaḥ:** Kiṃ kathayanti,
345. **Rakṣiṇah:** (Sa-bhayaṃ praṇamya,) Deva, vāyam ete gulmasyādhikāram ācarantaḥ
346. krīḍodyānād bahir eva sthitāḥ, Śrī-matī subhadrā ca sakala-yadu-kula-kanyakābhiḥ saha
347. krīḍodyānaṃ praviṣṭā, Etasminn antare
348. Jvālā-tāṇḍava-tuṇḍa-khāṇḍava-vanoccaṇḍāgni-saṃtarpaṇe
349. yaḥ pāṇḍityam akhaṇḍayad raṇa-sīrasy ākhaṇḍalasyoddhatam,
350. Dor-daṇḍena muhuḥ sa pāṇḍava-yuvā kodaṇḍam āsphālayan
351. kāṇḍair eva karaṇḍayaṅ jagad idaṃ bālām a-kāṇḍe 'harat.33.
352. **Baladevaḥ:** Tatas tataḥ,
353. **Rakṣiṇah:** Tatas tam anudhāvantaḥ śara-prahāra-kṣatāṅgāḥ śirṇa-śastrās tad-bāṇa-vajra-
354. pañjaraṃ bhettum a-kṣamāḥ śrī-mate bhavate rājña ugrasenāya ca nivedayitum āgatāḥ
355. smaḥ,
356. (Tataḥ praviśati yadu-vīraiḥ sahograsenaḥ,)
357. **Baladevaḥ:** (Ugrasenaṃ dṛṣṭvā,) Rājan, śrutam,
358. **Ugrasenaḥ:** Prathamam eva rakṣibhir nivedyamānam, Paraṃ yad etat subhadrā-haraṇaṃ
359. tat tu

¹²⁵ Tena hi tasmin sānurakta-manā iti tarkayāmi, Tatas tataḥ,

¹²⁶ Tato mayā kathitam etasya nāmāṅjuna iti,

¹²⁷ Evam evam,

¹²⁸ Deva, pratihāra-pradeśe rakṣi-lokā upasthitā devaṃ draṣṭum prārthayante,

¹²⁹ Deva, ete rakṣiṇo devaṃ praṇamya vijñāpayanti[ø],

360. Phaṇā-maṇer āhar[ø]a[ø]ṇaṃ mṛgendra-vaktrād vikṛṣṭir nava-damṣṭrikāyāḥ,
 361. Grahaḥ śikhāyā jvalad-agni-kuṇḍād vīcer nirodhaḥ pralayāmbu-rāśeḥ.34.
362. Tad ājñāpyantāṃ yadu-pravīrās tasyākramaṇena parā-kramābhimānam apanetum,
363. **Baladevaḥ:** Tathā kriyatām,
364. **Ugrasenaḥ:** Aho, kṛtam eva prayāṇaṃ yadu-pravīraiḥ,
365. Garjat-kalpānta-kālāmbu-da-valita-mahā-sphūrjathu-sphāra-mūrṭiḥ
 366. śaila-prākāra-randhrōdara-janit[h]a-dṛṣad-bheda-niḥsvāna-bhinnaḥ,
 367. Kṣubhyad-dik-kumbhi-karṇōtkāṭa-vivara-taṭī-ghaṭṭanādhmāna-dhīraḥ
 368. spardhiṣṇūccāṭa-mantraḥ prasarati paritaḥ praudha-dhakkā-ninādaḥ.35.
369. **Baladevaḥ:** Rājan, kṣaṇam ekam ete nivāryantām, Yato vayaṃ śrī-kṛṣṇasyānumatim
 370. antareṇa na kiṃ cit kartum utsahāmahe, No ced aham evēdānīm
371. Indra-prasthaṃ kauravaiḥ sārḍham ūrdhvaṃ kālindīye prakṣipāmi pravāhe,
 372. Kṣetrotkhāta-sthūla-loṣṭāyitaṃ vā sītā-śīrṇaṃ lāṅgalāgreṇa kurve.36.
373. (Tataḥ praviśati prasanna-gambhīrākṛṭir mahōdāra-prakṛtir bhaga-vāñ śrī-kṛṣṇaḥ.)
374. **Ugrasenaḥ:** (Śrī-kṛṣṇaṃ prati,) Na śrutam yad bhīmasenānujēnān-ucitaṃ dhārṣṭyam
 375. ācaritam,
376. **Śrīkṛṣṇaḥ:** Śrutam vicāritaṃ ca, Yady apy evaṃ tathāpy arjunaḥ khalv ayam a-sthānam
 377. amar[ø]śasya, Yataḥ,
378. Mānyā pṛthāsmākam an-eka-bhāvair atas tadīyas tanayo 'pi mānyaḥ,
 379. Kiṃ ca tri-lokī-valayaika-vīram enaṃ vināsyāḥ katamo varaḥ syāt.37.
380. Api cānucitaṃ ca kim atra, Yena,
381. Kṣatriyāṇāṃ vivāhas tu praśasto rākṣasaḥ smṛtau,
 382. Śrutau mātula-kanyā ca pariṇeyeti dṛśyate.38.
383. Kiṃ ca yuddhārthaṃ prasthāpitair apy ebhir na kāpi kārya-siddhiḥ, Yataḥ,
384. Eko 'rjunaḥ samara-mūrdhani yoddhṛ-koṭiṃ
 385. hanyād vrajed vidhi-vaśād uta vīra-śayyām,
 386. Pakṣa-dvaye 'pi bhavati kṣatir asmadīyā
 387. tenātra sa-praṇayam eṣa visarjanīyaḥ.39.
388. **Baladevaḥ:** (A-marṣaṃ parityajya,) Yad bhavate rocate, (Iti sālasyam abhidhāya tān eva
 389. yadu-vīrān yautakādi-vastubhiḥ śrī-mantam arjunaṃ toṣayitum prāhiṇot,)

390. (Antarikṣāt puṣpa-vṛṣṭir nipatati,)
391. (Tataḥ praviśaty añjalau muktā-hāra-dvayaṃ dadhāno divya-puruṣaḥ,)
392. **Puruṣaḥ:** Bhaga-vantau, praṇamāmi,
393. **Baladevaḥ:** Bhadra, ko bhavān, Katham atrāgataḥ,
394. **Puruṣaḥ:** Bhagavan, indra-sevako 'ham, Tat-saṃdeśa-kathanāya bhavat-samīpam āgato
395. 'smi,
396. **Baladeva-śrīkrṣṇau:** Kathaya kiṃ saṃdiṣṭaṃ mahendrena,
397. **Puruṣaḥ:** Yad etat savya-sācino 'tyadbhutaṃ karmānumoditaṃ bhavadbh[bhd]yām tan
398. mahad eva deva-kāryam anuṣṭhitaṃ, Yad etat saṃbhavena mahā-vīreṇ āsmat sāhāyyam
399. ācaraṇīyam, tad etad upāyanam ubhayoḥ preṣitaṃ, (Iti saṃpuṭī-kṛta-karṇājali-putāt
400. prakāṭayya kṣīroda-mathanōdbhūtam ati-mano-haraṃ hāra-dvayaṃ samarpayati,)
401. (Ubhau sa-praṇayaṃ gr̥hītvā kaṇṭhe pratimuñcataḥ,)
402. **Sabhāsadaḥ:** (Bala-deva-śrī-krṣṇau prati,)
403. A-valakṣa-valakṣa-pakṣayor adhi-nakṣatra-vilakṣaṇa-tviṣoḥ,
404. Suṣamā parilabhyate 'dhunā dhṛta-muktā-maya-mālikā-śriyā.40.
405. **Puruṣaḥ:** «Paraṃ ca kiṃ cit samīhitaṃ a-saṃkocena bhidheyam bhavadbh[bhd]yām»ity api
406. mat-prabhoḥ saṃdeśaḥ,
407. **Baladeva-śrīkrṣṇau:** Kim aparaṃ bhaga-vato mahendrasya saṃtoṣāt, Tathāpy etad
408. bhavatu,
409. Pāti-vratya-parāḥ striyaḥ prasuvatām putrān prakṛṣṭāyusaḥ
410. syād urvī sa-kalorvarā nara-patir bhūyāt paraṃ nīti-mān,
411. Lokaḥ pāpa-parāṇ-mukho 'stu su-janāḥ santu prasannāśayā
412. bhūyāsur vidiśo diśas ca sa-tataṃ maṅgalya-mālōjjvalāḥ.41.
413. (Iti niṣkrāntāḥ sarve,)
414. Jananāndumatī yasya janako maṅḍalēśvaraḥ,
415. Bhrātā hari-haro yasya sa khyāto mādhaveḥ kavīḥ.
416. Iti śrī-man-maṅḍalēśvara-bhaṭṭāma-ja-mādhave-bhaṭṭā[a]-viracitaṃ subhadrā-haraṇaṃ
417. nāma śrī-gaditaṃ samāptam,

4. VERTALING.

De ontvoering van Subhadrā.

Mādhava Bhaṭṭa.¹³⁰

- 1-4. Laat *ṣaṅkara*¹³¹, die de negen *rasa*'s¹³² in zich bevat, jullie beschermen: met *Haimavatī*¹³³ verzinnebeeldt hij de erotiek; met zijn boog¹³⁴ de heroïek; met zijn mond het komische; met zijn krans van schedels¹³⁵ het weezinwekkende; met *Ahipati*¹³⁶ de vrees; met het fronsen van zijn wenkbrauwen de razernij; met de echtgenote van de Verbrande¹³⁷ het medeleven; met *Aruṇa*¹³⁸, *Vidhu*¹³⁹,

¹³⁰ Vertaling voetnoot 70 die overgenomen is uit KM: Er bestaat geen zekerheid over waar en wanneer deze dichter leefde, maar dit manuscript dat een copie is, is geschreven in 1667 afgemeten in de jaartelling van Vikrāma. En er wordt bekomen een Campū voor de geliefde Mādhava, gemaakt door deze dichter.

¹³¹ *Śaṅkara*: Naam van Śiva. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1054c). Letterlijk betekent hij "de Voorspoedige" en verwijst naar het cratieve aspect van Śiva als hij het universum opbouw scheidt na de vernietiging ervan. (Dowson, J., 1968, p298)

¹³² *rasa*: Heeft verschillende betekenissen zoals "plantensap, smaak, tong liefde". Hier betekent het specifiek "het sentiment dat een werk oproept". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p869b). Volgens de Indische dramatheorie is *rasa* "het sentiment dat bij het publiek opgeroepen wordt door de voorstelling". (Keith, A.B., 1954, p314). Er bestaan volgens het Nāṭyaśāstra acht sentimenten: het erotische (*ṣṛṅgāra*), het heroïsche (*vīra*), het furieuze (*raudra*), het komische (*hāsyā*), het wonderbaarlijke (*adbhuta*), het vreeswekkende (*bhayaṅkara*), het medelevende (*karuṇa*), het weezinwekkende (*bībhatsa*). Het Nāṭyaśāstra erkent enkel deze acht sentimenten; maar latere autoriteiten voegen nog een sentiment aan de lijst toe nl. het rustige (*śānta*). (Keith, A.B., 1954, p323-324). Hier wordt Śiva voorgesteld als iemand die al de sentimenten (*rasa*) kan oproepen. Śiva fungeert als een soort patroon van het drama. (Keith, A.B., 1954, p66).

¹³³ *Haimavatī*: Betekent letterlijk "zij die van de Himālaya komt". Het is een naam van Pārvatī. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1304b). Ze is de dochter van Himavat (= de Himalaya) en echtgenote van Śiva. (Dowson, J., 1968, p86, 233).

Haimavatī staat hier in de genitief singularis. Het gebruik van de genitief is echter vooral in latere taal erg uitgebreid zodat deze naamval vaak de functie van andere, zoals de instrumentalis, vervangt. (Whitney, D.W., 1990, p98 m294b).

¹³⁴ *dhanus*: "boog". Eén van de attributen van Śiva is de boog Ajagava, die bij de geboorte van Pṛthu uit de hemel viel. (Dowson, J., 1968, p10, 299)

¹³⁵ *śrak-kapāla*: "een krans van schedels". Als Śiva vereerd wordt als destructieve kracht, heet hij Bhairava. In deze verschijning waart hij rond op crematieplaatsen en draagt een krans van schedels rond zijn nek. (Dowson, J., 1968, p298).

¹³⁶ *Ahi-pati*: Betekent "de heer van de slangen" en is volgens het woordenboek van Monier-Williams de naam van Śeṣa, Vāsuki en anderen. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p125a). Śeṣa is de koning van het slangenras of Nāga's en heerst over de hel of Pātāla. Hij wordt afgebeeld als de slang met duizend hoofden waar Viṣṇu op slaapt als de wereld vernietigd is. De goden wonden Śeṣa als touw rond de berg Meru en gebruikten hem zo als touw bij het karnen van de oceaan. Hij wordt vaak geïdentificeerd met Vāsuki. (Dowson, J., 1968, p289-290). Śiva wordt vaak afgebeeld met slangen rond zijn hals gewikkeld, maar deze worden niet verder gespecificeerd. (Dowson, J., 1968, p196-300). Het is niet duidelijk of "heer der slangen" hier specifiek naar Śeṣa verwijst of eerder naar een verschrikkelijke slang in het algemeen. In een hymne voor Śiva wordt wel gezegd dat Śiva's oren versierd zijn met de ringen van Śeṣa. (Klostermaier, K.K., 1994, p261).

¹³⁷ *pluṣṭa*: Dit woord betekent "verbrand, verschroeid, verdord". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p715c). Vermoedelijk verwijst dit naar Kāma, de god van de liefde die door Śiva verbrand werd. Kāma probeerde Śiva's meidtatie te verstoren in de hoop dat hij opnieuw verliefd zou worden op zijn echtgenote Pārvatī. Śiva werd hierdoor zo kwaad dat hij met vuur uit zijn derde oog Kāma volledig verbrandde. Later had hij medelijden met Kāma's vrouw en liet hij Kāma herboren worden. (Dowson, J., 1968, p146, 299).

¹³⁸ *Aruṇa*: "dageraad, zon" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p88b). *Aruṇa* is de dageraad die beschouwd wordt als wagenmenger van de zon. (Dowson, J., 1968, p23-24). Volgens mij refereert *Aruṇa* hier echter naar de zon zelf daar in hetzelfde compositum het woord *vidhu* voorkomt wat "maan" betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p968b).

¹³⁹ *Vidhu*: "de maan". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p968b). Śiva kliefde in een gevecht met zijn drietand het lichaam van de maan in twee. (Dowson, J., 1968, p303)

en Uṣarbudha¹⁴⁰ als zijn ogen, het wonderbaarlijke; met zijn meditatie de rust. [1]

5. (Na de zegewens.)¹⁴¹
- 6-7. **Regisseur**¹⁴²: Zo is het wel genoeg, want wij moeten de mensen die van ver gekomen zijn om Śrīkaṇṭha¹⁴³ te vereren op de berg Śrīparvata¹⁴⁴, die hier in het publiek zitten en die de verschillende rasa's kennen, vermaken met de één of andere toneelvoorstelling.¹⁴⁵
8. (De assistent van de regisseur komt op.)¹⁴⁶
- 9-12. **Assistent van de regisseur**¹⁴⁷: Mijnheer, als ik U hoor zeggen "de één of andere toneelvoorstelling", krijg ik de indruk dat U de Śrīgadita¹⁴⁸ - een woord dat afgeleid is van het woord Śrī - die de naam " De ontvoering van vrouwe

¹⁴⁰ *Uṣar-budha*: Betekent "hij die wakker wordt met de morgenstond, hij die vroeg wakker wordt". Deze naam wordt gebruikt voor Agni, het vuur dat men 's morgens vroeg aansteekt. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p220a) Agni kan ook voorgesteld worden als een vleeseter en heeft dan twee ijzeren slagranden waarmee hij zijn vijanden verslindt. (Dowson, J., 1968, p7)

¹⁴¹ Letterlijke vertaling: Bij het einde van de zegewens.

¹⁴² *sūtra-dhāra* betekent letterlijk "hij die de draad vasthoudt. De regisseur, soms één van de hoofdrolspelers die de hele opvoering leidt. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1242a). Men vermoedt dat het drama zijn oorsprong kent in het poppenspel. De term sūtradhāra zou dan zijn afgeleid van de naam voor diegene die de koorden van de poppen bediende. Hij werd bijgestaan door een assistent, de sthāpaka, die de organisatie op zich nam. (Keith, A.B., 1954, p52). Deze theorie van Pischel wordt echter door anderen tegengesproken. Zo is Konow van mening dat de oorsprong van het drama bij het schimmenspel ligt i.p.v. bij het poppenspel, doch ook deze theorie wordt niet algemeen aanvaard. In het algemeen wordt aangenomen dat de sūtradhāra de opvoering van de voorstelling organiseerde en dus als regisseur optrad. (Keith, A.B., 1954, p57). Bij het begin van de uitvoering werd vermoedelijk door de sūtradhāra de nandī of zegewens uitgesproken waarna een conversatie volgde tussen de sūtradhāra en zijn assistent (de sthāpaka). (Keith, A.B., 1954, p51, 339-340)

¹⁴³ *Śrī-kaṇṭha*: Letterlijk "hij met de mooie keel" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1098c). Śiva heeft een blauwe keel omdat hij het gif, dat ontstaan was bij het karnen van de oceaan en de wereld dreigde te vernietigen, heeft opgedronken. (Dowson, J., 1968, p299).

¹⁴⁴ *Śrīparvata*: Betekent letterlijk "de mooie berg".Dezelfde naam wordt gebruikt voor verschillende bergen. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1099b).

¹⁴⁵ Letterlijke vertaling: Genoeg met dit, want zij die van ver gekomen zijn met het doel Śrīkaṇṭha te dienen op de berg Śrīparvata, die kennen het verschil tussen de rasa's, die op deze bijeenkomst zitten, moeten worden vermaakt met de één of andere opvoering van een drama.

¹⁴⁶ Letterlijke vertaling: Opkomend

¹⁴⁷ *pāripāśvaka*: *Pāripāśva* betekent "knecht, bediende, assistent" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p621a). Het suffix -ka wordt aan een woord vaak toegevoegd zonder dat de betekenis wijzigt. (Whitney, W.D., 1990, p467-467 §1222e). Hij is een assistent van de sūtradhāra en voert in de dialoog een conversatie met de sūtradhāra waarin naar het toneelwerk verwezen wordt. Hij ontvangt de bevelen van de sūtradhāra en geeft ze door aan de andere acteurs. (Keith, A.B., 1954, p340, 361).

¹⁴⁸ *śrīgadita*: Vertaling voetnoot 71 overgenomen uit KM: De Śrīgadita is een soort Rūpaka. Het kenmerk ervan [staat] in het zesde hoofdstuk van de Sāhitya-darpaṇa: "Een Uparūpaka [wordt] door de kenners beschouwd als Śrīgadita [als] het verbonden is met het woord Śrī, het vergezeld is van de Bhāratī-stijl, het verstoken is van de garbha (hoogtepunt bij een complicatie in een plot) en vimarśa (crisis), het een beroemde en vooraanstaande held en heldin heeft, het één akte en beroemde gebeurtenis heeft.

Het is een soort drama dat behoort tot de subgroep van Uparūpaka's. Het bestaat uit één akte met een legendarisch verhaal als inhoud. De held en heldin die erin voorkomen zijn ook beroemd en hebben een hoge maatschappelijke status. Het dankt zijn naam aan het feit dat het woord "Śrī" vaak voorkomt en dat de godin Śrī een aantal verzen reciteert. Het enige toneelstuk dat gekend is onder die naam is het werk "Subhadraharāṇa" van Mādhava, dat de regels volgt van een gewoon drama, maar wel een vers bevat dat uitgesproken wordt door een verteller. Daardoor vermoedt men dat het werk in verband staat met het schimmenspel. De Indische theoretische werken over drama vermelden bijna niets over dit type drama. (Keith, A.B., 1954, p351).

Subhadrā" draagt, vergeten bent. Dat stuk dat een bekende held ten tonele voert en geschreven is door de heer Mādhava, zoon van Maṇḍaleśvarabhaṭṭa, is aan U¹⁴⁹ toevertrouwd omdat U van nature toegewijd bent. U mag dat werk toch niet vergeten. Want:¹⁵⁰

- 13-14. Wie ervaart geen heilzame werking van de uitmuntende en geprezen expressies van Mādhava, die zo versierd zijn dat ze in staat zijn om een intens leed bij de mensen weg te nemen?¹⁵¹ [2]
15. **Regisseur:** (Hij beeldt uit dat hij zich iets herinnert.) Collega, ik herinner me die Śrīgadita waarin de volgende bescheiden uitspraak van deze dichter voorkomt:¹⁵²
- 16-19. Als de structuur¹⁵³ van mijn woorden U geen genot kan verschaffen, net zoals de bladeren van de Phaṇivallī¹⁵⁴ alleen geen smaak geven, laat U dan in vervoering brengen door de onophoudelijke wisselwerking tussen de schoonheid van de compositie en het sentiment, net zoals U geniet van de combinatie van verse Pūgī-noten¹⁵⁵ en Phaṇivallī-bladeren.¹⁵⁶ [3]
20. Net daarom moeten wij zijn Uparūpaka¹⁵⁷ opvoeren. Want:
- 21-22. De acteurs kunnen uitstekend acteren, tevens is het de eerste keer dat U dit

¹⁴⁹ *yusmāsu*: De locatief pluralis van *tvaḍ* is hier ongewoon. In gezochte constructies kan de functie van de locatief vaak die van andere naamvallen overnemen. Dat gebeurt vooral in gevallen waar men een accusatief, datief of genitief verwacht. (Whitney, W.D., 1990, p102-103 m 304a).

¹⁵⁰ Letterlijke vertaling: Mijnheer, door het horen van de woorden van mijnheer "de één of andere", denk ik dat mijnheer vergeten is de śrīgadita, die beïnvloed is door het woord "Śrī", die genaamd is de ontvoering van mevrouw Subhadrā, die heeft een bekende held, die, na te zijn gemaakt door de heer Mādhava, zoon van Maṇḍaleśvarabhaṭṭa, aan u is toevertrouwd door de tot uw natuur behorende toewijding. En het niet-vergeten is noodzakelijk. Want:

¹⁵¹ Letterlijke vertaling: Voor wie zijn de uitmuntende en geprezen zinnen van Mādhava, die voorzien zijn van een versiering die is gemaakt voor de vernietiging van een hoeveelheid intens leed bij de mensen, niet heilzaam?

¹⁵² Letterlijke vertaling: (De herinnering uitbeeldend.) Collega, het is herinnerd. Waarin precies is deze bescheiden uitspraak van deze dichter:

¹⁵³ *gumphanā* betekent "racanā". (Śyāmasuṃdardās, 1965-1975, vol3, p1264). *Racnā* betekent "creatie, structuur (van een literair werk)". (McGregor, R.S., 1997, p851).

¹⁵⁴ *phaṇivallī* valt uiteen in "phaṇin" wat "een soort struik" betekent en "vallī" wat "klimplant" betekent. Het geheel verwijst naar de betelplant. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p716a). De plant wordt niet opgenomen in het boek van Banerji.

¹⁵⁵ *pūgī-phala* betekent de "noot van de Areca Catechu". De Areca Catechu produceert een noot die gekauwd wordt met betelbladeren. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p641a). Banerji neemt "Pūga" op als "Areca catechu" en zegt van deze plant dat ze aan de zee groeit en dat een huis voordroegig en mooi is als deze plant wordt gehouden. (Banerji, S.C., 1980, p68).

¹⁵⁶ Letterlijke vertaling: Als het aaneenrijgen van mijn woorden niet is een oorzaak van genot, net zoals een massa pure bladeren van de Phaṇivallī [niet is een oorzaak van genot], geef U dan over aan het plezier uit de constante combinatie van compositorische verdiensten en de rasa, net zoals [U zich overgeeft aan het plezier uit de constante combinatie] van verse Pūgī-noten [en Phaṇivallī-bladeren].

¹⁵⁷ *uparūpaka*: Er bestaan verschillende soorten drama die kunnen onderverdeeld worden in twee groepen, nl. een hoofdgroep (Rūpaka) en een subgroep (Uparūpaka). Er worden tien soorten Rūpaka's erkend: de Nāṭaka, de Prakaraṇa, de Bhāṇa, de Prahasana, de Dīma, de Vyāyoga, de Samavakāra, de Vīthī, de Anka en de Īhamṛga. Een later theoretische werk over Indisch drama (Sāhityadarpaṇa) beschrijft 18 soorten Uparūpaka's: de Nāṭikā, de Troṭaka, de Ghoṣṭhī, de Sattaka, de Nāṭyarāsaka, de Prasthāna, de Ullāpya, de Kāvya, de Preṅkhaṇa, de Rāsaka, de Saṃlāpaka, de Śrīgadita, de Śilpaka, de Vilāsikā, de Durmallikā, de Prakaraṇikā, de Hallīśa en de Bhāṇikā. De Uparūpaka's wijken slechts in details af van de Rūpaka's of zijn een soort mengvorm van toneel, ballet en pantomime. (Konow, S., 1920, p26-37 m17-46).

toneelstuk¹⁵⁸ zal zien, de held is niemand minder dan Arjuna¹⁵⁹, de beste onder de mannen en bovendien is er hier een publiek van ware kenners van de rasa samengekomen.¹⁶⁰[4]

- 23-24. **Assistent van de regisseur:** Zolang men bezig is het decor op het podium van dit theater op te stellen, moet iemand iets zingen dat bij het gekozen seizoen past.¹⁶¹
- 25-26. **Toneelmeester**¹⁶²: (Hij spreekt tot zichzelf.) Zelfs mijn vrouw kan dat; ik zal haar even roepen en haar bevelen iets te zingen. (Hij spreekt luidop.) Mevrouw, kom hier.¹⁶³
27. (Een actrice komt op terwijl het doek opgaat.)¹⁶⁴
28. **Actrice**¹⁶⁵: Mijnheer, hier ben ik. Zegt U het maar.¹⁶⁶
- 29-30. **Toneelmeester:** Mevrouw, dit is een zeer uitgelezen publiek en daarom moet U iets zingen dat alludeert op de lente en wel op een manier die iedereen in grote verrukking zal brengen.¹⁶⁷
31. **Actrice:** Zoals U wil, Mijnheer. (Ze neemt haar toevlucht tot het Sanskriet en zingt.)¹⁶⁸

¹⁵⁸ *kāvya* betekent ook "profetische inspiratie, hoge kunst, gedicht, drama in één akte". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p280a). De *Kāvya* is ook een soort drama dat bestaat uit slechts één akte, komisch is en vermoedelijk afkomstig is van een mimische dans. (Konow, S., 1920, p34 m36). Aangezien eerder in het toneelstuk al is uitgelegd dat het hier om een *Śrīgadita* gaat, denk ik dat de term *kāvya* hier eerder algemeen is gebruikt in de zin van "een poëtisch hoogstaand toneelstuk" en niet om het soort drama aan te duiden. (Keith, A.B., 1954, p351).

¹⁵⁹ *Arjuna*: De naam Arjuna betekent "wit". Hij wordt als de belangrijkste held van het Mahābhārata beschouwd en is de zoon van Indra. Hij is de derde van de vijf broers, de Pāṇḍava's, die in het Mahābhārata om de macht strijden met de Kaurava's. Hij trouwde o.a. met Subhadrā, de zuster van Kṛṣṇa. (Dowson, J., 1968, p21, 22, 185).

¹⁶⁰ Letterlijke vertaling: De acteurs zijn bekwaam in de actie van het acteren, ook is deze *kāvya* nieuw om te zien, de held is Arjuna, de beste onder de mannen en er is een publiek van kenners van de *rasa*'s samengekomen.

¹⁶¹ Letterlijke vertaling: Dus, zolang de heren maken de aankleding van het podium van het theater, zolang wordt er, na het één of ander seizoen te hebben gekozen, door iemand gezongen.

¹⁶² *sthāpaka*: Hij is een assistent van de *sūtradhāra*, maar zijn functie is moeilijk af te leiden daar die gelijk loopt met die van de *sūtradhāra*. Vermoedelijk hielp hij het podium ook opbouwen. De term is vermoedelijk ook afgeleid uit het poppen- of schimmenspel. Hij introduceert het toneelstuk door verzen te reciteren die handelen over het onderwerp van het toneelstuk. Hij vernoemt ook de naam van de auteur, de naam van het toneelstuk en beschrijft het seizoen waarin het verhaal zich afspeelt. (Keith, A.B., 1954, p52, 361, 340). In latere toneelwerken werd de *sthāpaka* volledig vervangen door de *sūtradhāra*. (Keith, A.B., 1954, p341-342). Volgens het *Sāhityadarpaṇa*, een later theoretisch werk over het Indisch drama, neemt de *sūtradhāra* de functie van de *sthāpaka* volledig over doordat de inleiding van toneelstukken ingekort werd. (Konow, S., 1920, p25 m16).

¹⁶³ Letterlijke vertaling: (Tot zichzelf.) Zelfs een huisvrouw is bekwaam in deze zaak, nadat ze geroepen is, beveel ik haar aldus. (Luidop.) Mevrouw, kom hier.

¹⁶⁴ Letterlijke vertaling: (Opkomend samen met het weghalen van het doek.)

¹⁶⁵ *naṭī* betekent "actrice". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p525c). Het klassieke Indische drama begint meestal met een dialoog tussen de *sūtradhāra* en een actrice, *naṭī*, die wordt voorgesteld als de echtgenote van de *sūtradhāra*. (Keith, A.B., 1954, p51, 66). Hier is ze echter niet de echtgenote van de *sūtradhāra*, maar wel de vrouw van de *sthāpaka*. (r 25-26). Als echtgenote van de *sūtradhāra* (hier van de *sthāpaka*) fungeert de *naṭī* niet enkel als actrice, maar wordt beschreven als een huisvrouw die naast haar huishouden en de toewijding die ze haar echtgenoot is verschuldigd, ook nog moet acteren. (Keith, A.B., 1954, p361).

¹⁶⁶ Letterlijke vertaling: Mijnheer, ik ben deze hier. Dat Mijnheer bevele.

¹⁶⁷ Letterlijke vertaling: Mevrouw, dit publiek is scherpzinnig, daarom worde er op zo'n manier gezongen, na te hebben verwezen naar het lenteseizoen, zodat dit [publiek] in zeer grote mate verheugd zou zijn.

- 32-33. In de lente voert de wind verschillende geuren aan, wordt het oor gestreeld door het zachte liefdesgezag van de Kala-kaṅṭha-vogel¹⁶⁹ en zijn de jongelui dronken van liefde: wie wordt door de lente niet geroerd?¹⁷⁰[5]
34. **Toneelmeester:** (Hij heeft hiernaar geluisterd.) Mevrouw,¹⁷¹
- 35-36. Het volk is laaiend enthousiast over Uw lied, net zoals over Pārtha¹⁷² die hier voorkomt als asceet en tevens waakt over de moraal van de Bharata's¹⁷³.¹⁷⁴[6]
37. (Ze gaan beiden af.)
38. **De proloog**¹⁷⁵ **waarin men ook de held voorstelt**¹⁷⁶
39. (Dan komt Arjuna, die hevig verliefd is op Subhadra¹⁷⁷, verkleed als asceet, op.)¹⁷⁸
40. **Arjuna:** Ah! Het vierde levensstadium als asceet is eerder een ware bron van geluk.¹⁷⁹
- 41-44. Door deze manier van leven voel ik me in een tuin, die geurt naar verschillende soorten bloemen, één¹⁸⁰ met de Mārut-winden; smaakt mijn eten beter als

¹⁶⁸ Letterlijke vertaling: Wat Mijnheer beveelt. (Na haar toevlucht te hebben genomen tot het Sanskrit zingt ze aldus.)

¹⁶⁹ *kalakaṅṭha* betekent "hij die een zachte stem heeft" en verwijst naar de Indische koekoek, een duif en een soort gans. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p260b).

¹⁷⁰ Letterlijke vertaling: Wie onderwerpt de lente, die voorzien is van een wind met verschillende geuren, die aangenaam is voor het oor door het geluid van een uit liefde zacht zingende Indische koekoek, die voorzien is van jongelui die dronken zijn door passie, niet.

¹⁷¹ Letterlijke vertaling: (Na te hebben geluisterd.) Mevrouw,

¹⁷² *Pārtha*: Zoon van Pṛthā of Kuntī. Een naam die gebruikt wordt voor de drie oudste Pāṇḍava's : Yudhiṣṭhira, Bhīmasena en Arjuna. In dit geval gaat het om Arjuna. (Dowson, J., 1968, p232-233).

¹⁷³ *Bhārati*: Vrouwelijk adjectief van *bhārata* "afkomstig van Bharata". De Pāṇḍava's (Arjuna en zijn vier broers) waren nakomelingen van Bharata en worden Bharata's genoemd. (Dowson, J., 1968, p47).

¹⁷⁴ Letterlijke vertaling: Het volk is verstomd door dat lied van jou, net zoals [het verstomd is] door Arjuna, die verbonden is met de toestand van asceet en die het morele gedrag van de Bharata's navolgt.

"Rakṣatā bhāratiṃ vṛttiṃ" kan ook gelezen worden bij "gītena" i.p.v. bij "pārthena" wat dan " een lied nalevend de Bhārati-stijl" betekent. De Bhārati-vṛtti is een stijl die gebruikt wordt in een toneelstuk. (Keith, A.B., 1954, p326). De Bhārati-stijl of verbale stijl is kenmerkend voor de Śrīgadita. (Konow, S., 1920, p35 m40).

¹⁷⁵ *āmukha* betekent "proloog". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p147a). De proloog van een toneelstuk wordt ingeleid door de sthāpaka die de naam van de auteur van het werk vernoemt, alsook het onderwerp van het verhaal en het seizoen waarin het zich afspeelt. Een specifiek kenmerk van de proloog is de dialoog tussen de regisseur, de sūtradhāra (hier zijn assistent de sthāpaka), en een assistent of actrice, waarin verwezen wordt naar het toneelstuk zelf. Op die manier gaat men van de proloog over naar het drama zelf. (Keith, A.B., 1954, p340).

¹⁷⁶ *prayogātīśaya*: De overgang van de proloog naar het eigenlijke drama zelf kan volgens het Nāṭyaśāstra op drie manieren geschieden. Eén manier heet "prayogātīśaya" en houdt in dat de regisseur (hier zijn assistent de sthāpaka) het opkomen van een personage uit het drama specifiek vermeldt. (Keith, A.B., 1954 p340-341).

¹⁷⁷ *Subhadra*: Ze was de dochter van Vasudeva en de zuster van Kṛṣṇa. Op aanstoken van Kṛṣṇa werd Subhadra door Arjuna ontvoerd die met haar trouwde. (Dowson, J., 1968, p305).

¹⁷⁸ Letterlijke vertaling: Vervolgens komt Arjuna, voorzien van een geestestoestand [waarin hij] verliefd is op Subhadra, met een kleed van een asceet, op.

¹⁷⁹ Letterlijke vertaling: Ah! het vierde levensstadium is eerder een verzamelplaats voor de hoogste vreugde. Daardoor is er hier:

bedelaar, ervaar ik steeds een groot genot bij het leren van waardevolle esoterische kennis¹⁸¹; voel ik me verzadigd door het water van de vijvers; heb ik steeds kleren doordat men de schors van de Bhūrja-boom¹⁸² zo gemakkelijk vindt; kan ik slapen op het zuivere zand: welke ander lot biedt zo'n vrijheid?¹⁸³[7]

45. Bovendien:

46-47. Het leven van een asceet, dat wel wat lijkt op dat van een bij, is zeker aan te raden: elke dag gaat hij van huis tot huis en krijgt er van de huisvrouwen onbeperkt voedsel.¹⁸⁴[8]

48-49. Daar ik me met zoveel devotie toewijd aan de momenten waarop ik bedel, ga ik nu naar het huis van de één of andere huisvader. (Hij loopt rond en kijkt naar iets voor hem.) Ha! Van wie zou dit huis zijn?¹⁸⁵

50. (De deurwachter komt op.)¹⁸⁶

51-52. **Deurwachter:** (Hij groet.) Mijnheer, dit is het huis van de eerbiedwaardige prins Balabhadra¹⁸⁷. Treedt U toch binnen, Mijnheer, want iemand die hier te gast is, kan ongestoord binnen komen.¹⁸⁸

53-58. **Arjuna:** (Hij loopt verder, ruikt de geur van Kadambarī-likeur¹⁸⁹ en spreekt

¹⁸⁰ *sakhya* wordt ook vertaald als "samānatā" of "barābarī" (Śyāmasuṃdardās, 1965-1975, vol8, p4613). Samānatā betekent "gelijkenis, overeenkomst". (McGregor, R.S., 1997, p987). Barābarī betekent "gelijkenis, overeenkomst". (McGregor, R.S., 1997, p710).

¹⁸¹ *upanīṣad* kan esoterische kennis betekenen maar kan ook duiden op de Upanīṣaden, een aantal filosofische werken. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p201a). Reeds in de Ṛgveda zijn sporen terug te vinden in bepaalde hymnes van twijfel t.o.v. de vele goden en de offercultus van de priesters (brahmanen). Deze sceptici waren vermoedelijk zelf geen priesters, maar behoorden tot de kaste van de kṣatriya's en waren dus krijgers of koningen. In de Upanīṣaden vinden we onder de sceptici en filosofen niet enkel koningen maar ook vrouwen en mensen van een lage kaste terug. In de Upanīṣaden hebben niet de brahmanen, maar de koningen de hoogste kennis en geven die door aan de brahmanen. In de Upanīṣaden wordt vooral de doctrine rond ātman uiteengezet, en de relatie tussen het ātman en het brahman. (het absolute). Uit deze kring van filosofen ontstaan de kluisenaars en rondzwervende asceten die de wereld verzaken, maar die hun filosofische kennis doorgaven in de vorm van vraag en antwoord, waardoor de Upanīṣaden ontstonden. (Winternitz, M., 1996, vol1, p209-228).

¹⁸² *Bhūrja* is de *Betula bhojpatra*, een soort berk. De zachte schors van deze boom wordt gebruikt als kledij. (Banerji, S.C., 1980, p35).

¹⁸³ Letterlijke vertaling: Een gelijkenis met de milde Mārutwinden in de tuin die geurt naar verschillende bloemen; zin naar eten in het bedelaarschap; altijd het hoogste plezier in de waardevolle esoterische kennis; bevrediging door het water van de vijvers; een kleed door de gemakkelijk te vinden schors van de Bhūrja-boom; slaap op de schitterende oever; welke andere zelfbeschikking is een toestand van vrijheid?

¹⁸⁴ Letterlijke vertaling: De levenswijze, lijkend op die van een bij, van een asceet, die dagelijks zonder beperking voedsel aanneemt van de huisvrouwen in elk huis, is prijzenswaardig.

¹⁸⁵ Letterlijke vertaling: Daarom ga ik, makend zoveel devotie tijdens het voorbijgaan van de tijd voor het bedelen, naar het huis van de één of andere huisvader. (Aldus rondstappend en voor zich kijkend.) Ha! Van wie is dit huis?

¹⁸⁶ (Opkomend.)

¹⁸⁷ *Balabhadra* Hij is de oudere broer van Kṛṣṇa en wordt beschouwd als de zevende incarnatie van Viṣṇu. Hij wordt ook Baladeva of Balarāma genoemd. (Dowson, J., 1968, p40).

¹⁸⁸ Letterlijke vertaling: (De handen samenvouwend.) Waarde Heer, dit is het huis van de eerbiedwaardige prins Balabhadra. Dat de nobele Heer binnentreedt. Want hij die gast genoemd wordt, is hier voorzien van een ongehinderde doorgang.

tot zichzelf.) Dit is zeker het huis van de nobele Tāladhvaja¹⁹⁰, waar hij naar toe komt om zich te vermaken. (Terwijl hij rondloopt, beeldt hij uit dat hij geniet en spreekt in het niets¹⁹¹.) Wat zeg je? Dat ik niet mag weggaan en even moet wachten tot Subhadṛā, de jongere zus van je meester Balabhadra die dagelijks de gasten vriendelijk ontvangt, een aalmoes aan mijn zeer gezegende voeten zet. Wel dan wacht ik tot zolang het duurt om een koe te melken. (Nadat hij dit gezegd heeft, denkt hij na.) Wat is het lot me gunstig gezind.¹⁹²

- 59-60. Het lot is de gekwelde Cātaka-vogel¹⁹³ gunstig gezind als het regent zelfs zonder dat er wolken zijn, en de Cakora-vogel¹⁹⁴ als hij na een lange tijd zelfs 's middags kan drinken van het maanlicht.¹⁹⁵ [9]
61. (Dan komen Vrouwe Subhadṛā en haar vriendin op.)
62. **Subhadṛā:** Wie is hier de speciale gast die ik gastvrij moet ontvangen?
- 63-64. **Arjuna:** (Hij kijkt voor zich uit en spreekt blij tot zichzelf.) O, zo'n buitengewone schoonheid heb ik nog nooit eerder gezien. Want:
- 65-68. Als zij het maanlicht is, waarom schijnt het hier dan overdag, als ze het zonlicht is, waarom doet het de bron van mijn eeuwige liefde dan niet verdampen? Hoewel ze in dit huis schittert als de bliksem, is ze dat niet want er zijn geen wolken. Daarom vermoed ik dat zij, die wel een mooie klimplant¹⁹⁶ lijkt, het product is van mijn verbeelding.¹⁹⁷ [10]

¹⁸⁹ *kādambarī* vrouwelijk van "kādambara". Het is een likeur die gedistilleerd wordt van de bloemen van de Kadamba. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p270b). De Kadamba is de Nauclea Cadamba. (Banerji, S.C., 1980, p45). Volgens een Puranische legende, wordt de distillatie van likeur in verband gebracht met deze plant. (Gupta, S.M., 1971, p25).

¹⁹⁰ *Tāla-dhvaja*: "hij die een palm in zijn banier draagt". Het is een epitheton van Balarāma. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p 445a).

¹⁹¹ *ākāśe*: "in de lucht". Een regieaanwijzing die impliceert dat er gesproken wordt tegen iemand die niet te zien is. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p127a).

¹⁹² Letterlijke vertaling: (Verder lopend. De geur van Kadambarī-likeur ruikend. Tegen zichzelf.) Dit is zeker het huis voor het vermaken van precies deze nobele Tāladhvaja. (Aldus rondwandelen beeldt hij genot uit. In de lucht.) Wat zeg je? "Nobele Heer, ga niet weg. Blijf een moment staan, totdat Subhadṛā, de jongere zus van mijn meester Balabhadra, dagelijks makend een gastvrij onthaal voor de gasten, een aalmoes brengt naar de beide gezegende voeten." Nu dan worde er gewacht de duur van het melken van een koe. (Na aldus gesproken te hebben, denkt hij.) Ah! Een gunst van het lot.

¹⁹³ *Cātaka*: Volgens het woordenboek is het de vogel *Cuculus Melanoleucus* (die van regendruppels leeft). (Monier-Williams, Sir M., 1999, p392a). Volgens het boek van Banerji gaat het ofwel om een mus, de *Passer Domesticus*, ofwel over de bont gekuifde koekoek, de *Clamator Jacobinus*. Beiden worden beschreven als vogels die dichtbij de wolken vliegen en leven van regenwater. (Banerji, S.C., 1980, p163).

¹⁹⁴ *Cakora*: Het gaat om de griekse patrijs die van manestrallen zou overleven. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p380b). Volgens Banerji zijn er twee soorten Griekse patrijzen, de *Alectoris Graeca Chukar* en de *Perdix Rufa*. Er wordt van de vogel gezegd dat zijn ogen veranderen als hij vergif ziet. (Banerji, S.C., 1980, p162).

¹⁹⁵ Letterlijke vertaling: Het water regenen zelfs bij de afwezigheid van wolken is [een gunst van het lot] voor de gekwelde Cātaka en het drinken van het maanlicht zelfs op de middag na een lange tijd is [een gunst van het lot] voor de Cakora.

¹⁹⁶ *vallī* is een klimplant. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p929a).

¹⁹⁷ Letterlijke vertaling: Als dit is het licht van de maan, hoe kan dat hier dan in de dag verschijnen; als dit het licht is van de zon, [hoe kan het dan dat] het niet verdrijft de regen van onsterfelijk verlangen; deze is flitsend in dit huis en doch niet een bliksem vanwege een afwezigheid van wolken. Daarom denk ik dat zij, [zijnde] een welgevormde klimplant, de vrucht is van mijn [geestes]oog.

69. Bovendien.
- 70-71. Het was een goed plan me te vermommen als iemand in het vierde levensstadium¹⁹⁸, want door ermee in te stemmen¹⁹⁹ heb ik het respect gekregen van de koningsdochter met haar grote ogen.²⁰⁰[11]
72. (Hij spreekt luidop.) Dat ben ik. (Hij komt steeds dichterbij.)
- 73-76. **Subhadra:** (Ze kijkt naar hem en spreekt tot zichzelf.) Moeder, dit is geen bedelmonnik, maar de één of andere god die lijkt op Kāma²⁰¹ en rondzwerft zogezegd als bedelaar om zo de hand te kunnen leggen op ieders bezit. Maar soit, ik zal het wel te weten komen. (Ze spreekt luidop.) Waarde heer, neemt U deze aalmoes toch aan. (Met afgewend gelaat en bevende vingers wil ze hem die geven.)²⁰²
- 77-79. **Arjuna:** (Hij doet alsof hij kwaad is.) Zeg, U bent helemaal niet op de hoogte van de manier waarop men gasten eervol ontvangt. Moeten asceten zoals ik een aalmoes aanvaarden als ze zo oneerbiedig behandeld worden? Wij hongerige bedelmonniken zwerven niet enkel en alleen rond om te bedelen, maar ook om de waarheid te leren kennen.²⁰³
- 80-81. **Subhadra:** (Ze wendt voor dat ze bang is en fluistert zijdelings tegen haar vriendin.) Hé Sumatikā, meent deze nobele heer dat nu echt?²⁰⁴
- 82-83. **Sumatikā:** Ik zal het wel te weten komen. (Tegen Arjuna.) Mijnheer, meisjes van een goede familie zijn van nature zo dat ze iemand niet rechtstreeks aankijken als het niet nodig is. Nobele heer, pardonneert²⁰⁵ U haar hierom toch.²⁰⁶

¹⁹⁸ *caturthāśrama* betekent "het vierde levensstadium". In het leven van een brahmaan zijn vier stadia: de Brahmachārī (student), Gr̥hastha (huisvader), Vānaprastha (kluizenaar) en de Saṃnyāsīn (asceet, bedelmonnik). Hier verwijst men naar het stadium als asceet die in zijn levensbehoeften voorziet door te bedelen. (Dowson, J., 1968, p27, 59-60).

¹⁹⁹ *aṅgī-karaṇa*: "het kiezen van een kant, instemmen, akkoord gaan". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p7b). In het Mahābhārata wordt verteld dat Kṛṣṇa Arjuna de raad geeft Subhadra te ontvoeren. (van Buitenen, J.A.B., 1973, vol 1, p 407). Ik vermoed dat ook het hele plan om zich te vermommen als asceet van Kṛṣṇa afkomstig is.

²⁰⁰ Letterlijke vertaling: Deze verschijning uit het vierde levensstadium is gunstig vanwege het voorwendsel want door het instemmen [ermee] ben ik zeker gegaan naar de eerbiedwaardigheid van zo'n soort koningsdochter met lange ogen door het maken van een lichaam als voorwendsel.

²⁰¹ *Kāma*: Het is de naam van de god van de liefde. (Dowson, J., 1968, p145).

²⁰² Letterlijke vertaling: (Kijkend, tegen zichzelf.) Moeder, deze is geen bedelmonnik, maar de één of andere god, lijkend op Kāma, die rondzwerft met het bedrog van het bedelen om te grijpen het gehele bezit van iedereen. Het weze zo. Ik zal weten. (Luidop.) Dat de nobele heer deze aalmoes grijpe. (Aldus wenst ze met afgewend gelaat en met vingers die een beving maken, het te geven.)

²⁰³ Letterlijke vertaling: (Tonend woede met bedrog.) Zeg, U bent niet grondig onderlegd in de vorm van het eerbetoon aan gasten. Maken asceten zoals ik het aanvaarden van een aalmoes met zo'n oneerbiedigheid? Wij hongerige bedelmonniken zwerven niet alleen rond met het doel te bedelen, maar ook met het doel te kennen de waarheid.

²⁰⁴ Letterlijke vertaling: (Vol voorgewende angst opzij fluisterend.) Hé Sumatikā, zegt deze nobele heer [het] echt?

²⁰⁵ *prasīdatu*: De imperatief betekent specifiek "be so gracious, please". (Monier-Williams, Sir M., p696c).

²⁰⁶ Letterlijke vertaling: Ik zal het weten. (Tegen Arjuna.) Mijnheer, deze aard van dochters van een goede familie is precies zo dat zij zonder reden niet met het gezicht naar u gekeerd kijken. Daarom dat de nobele heer [haar] genadig weze.

84. **Arjuna:** Ik pardonmeer haar. Stel haar maar volledig gerust.²⁰⁷
- 85-86. **Sumatikā:** (Tegen Subhadrā.) Mijn vriendin, net zoals 's zomers enkel het oppervlak van een vijver wordt opgewarmd door de zonneschijn, is deze heilige man enkel oppervlakkig gezien nogal opvliegend, maar niet vanuit de grond van zijn hart. Ga recht tegenover hem staan om hem de nodige eer te bewijzen.²⁰⁸
87. (Subhadrā plaatst de handpalmen tegen elkaar en buigt om hem te eren.)
88. **Arjuna:** Sumatikā, je beste vriendin is wel echt bang. Want:
- 89-90. Ik zie dat het kleed op haar borst op en neer gaat doordat ze zo snel ademt, dat haar gelaat aantrekkelijk is juist omdat ze uit angst²⁰⁹ voor mij haar wenkbrauwen fronst en dat de poppetjes van haar ogen verstart zijn.²¹⁰
- 91-92. **Sumatikā:** Mijnheer, mensen die erg ongemanierd zijn, beginnen zelfs zonder reden al te beven, laat staan als er wel een reden is.²¹¹
93. **Arjuna:** (Tegen Subhadrā.)
- 94-95. Jij met je reeënogen, wees maar niet meer bang: ik heb gelogen om te zien hoe je zou reageren. Jongedame, ik hoop dat je nu weer vrolijk wordt.²¹²[12]
96. (Nadat hij haar dit alles heeft uitgelegd.) Jongedame, geef die aalmoes maar. (Hij neemt ze aan.)
- 97-99. **Sumatikā:** Mijn vriendin Subhadrā, ik vermoed dat hij geen gewoon mens is, maar eerder de machtige Indra²¹³ zelf, of iemand die op hem lijkt, die zich vermomd heeft en naar hier is gekomen om je te belonen door een wens van jou te vervullen. Zorg dat je hem in ieder geval een gastvrij onthaal aanbiedt dat volgens zijn wensen verloopt.²¹⁴

²⁰⁷ Letterlijke vertaling: Wij zijn [haar] genadig. Maak haar volledig rustig.

²⁰⁸ Letterlijke vertaling: (Tegen Subhadrā.) Vriendin, deze zeer heilige mannen zijn heet aan de bovenkant, net zoals vijvers die in de zomer zijn opgewarmd door de zonneschijn, niet in het hart. Na recht tegenover hen te zijn, respecteer hen.

²⁰⁹ *darana*: In beide versies van de tekst staat "darana" met een dentale i.p.v. cerebrale n. In het woordenboek wordt wel "daraṇa" opgenomen in de betekenis van "het breken" wat niet in deze context past, maar "darana" is niet terug te vinden. Het woordenboek neemt wel "dara" op als "angst" en "dṛ" als "barsten, breken, bang zijn". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p470a, 492b). Als men van het werkwoord dṛ een nomen actionis vormt krijgt men daraṇa met ṇ wegens de cerebralisatieregule. (Scharpé, A., 1943, p8, m25). Waarschijnlijk heeft men een fout gemaakt in de beide versies van de tekst.

²¹⁰ Letterlijke vertaling: Bij haar worde er gezien een borst met een kleed dat trilt door het nemen van zuchten, een gezicht dat mooi is door het fronsen van de wenkbrauwen naar mij uit angst en met pupillen onbeweeglijk in de ogen.

²¹¹ Letterlijke vertaling: Mijnheer, buitensporig ongemanierde naturen beven zelfs bij een niet verschenen reden. Hoeveel te meer [beven ze] bij een verschenen reden?

²¹² Letterlijke vertaling: Herteogige, gedaan met deze angst, door mij is een valse uitspraak gedaan om jouw gedrag te zien, moge de jongedame dus wezen met het gelaat opgehoven naar de opgewektheid.

²¹³ *Mahendra* is een naam van Indra, de god van de hemel en in de Vedische tijd de machtigste der goden. (Dowson, J., p1968, p123, 194)

- 100-102. **Subhadra:** (Ze spreekt tot zichzelf.) Ze zegt dat hij gekomen is om me een beloning te geven, maar ik kan er geen bedenken. (Ze spreekt luidop, maar wel zijdelings tegen haar vriendin.) Mijn vriendin, zelfs mezelf zal ik hem geven, als hij zo vriendelijk is dat aan te nemen.²¹⁵
103. **Sumatikā:** Zeg vriendin, zou een nobele heer zoals hij dan geen goede bedoelingen hebben, dat jij, mijn beste vriendin, zoiets zegt?²¹⁶
- 104-105. **Arjuna:** (Beleefd.) Ik kan gerust zeggen dat ik een vrij man ben. Waarom neemt ze de plicht op zich om dagelijks gasten eervol te ontvangen?²¹⁷
106. **Sumatikā:** Ze hoopt daarmee de man van haar dromen te ontmoeten.²¹⁸
- 107-108. **Arjuna:** (Hij spreekt tot zichzelf.) Wie zou de man van haar dromen zijn? Soit. Ik zal het wel te weten komen. (Hij spreekt luidop.) En?²¹⁹
109. **Sumatikā:** (Beschaamd.) Zal de nobele heer het eerst begrijpen, of mijn beste vriendin?²²⁰
110. **Arjuna:** Waarom spreek je in raadsels?²²¹
- 111-112. **Sumatikā:** Mijnheer, ik weet toch dat zij U uw gelofte zal doen vergeten, als U Uw naam en afkomst vernoemt.²²²
- 113-114. **Subhadra:** (Ze spreekt tot zichzelf.) Mijn beste vriendin zegt precies wat mijn hart ook zegt. (Ze spreekt luidop.) Mijn vriendin, ik zal weggaan want wie weet wat jij nog allemaal zegt.²²³
115. **Sumatikā:** Een belangrijke gast slecht ontvangen door, zelfs al is het maar voor even, weg te gaan, is ongepast.²²⁴

²¹⁴ Letterlijke vertaling: Ik vermoed dat dit geen mens is, maar ofwel de grote Indra [zelf] ofwel iemand zoals de grote Indra die gekomen is, na bedrieglijke kledij te hebben aangedaan, om jou een voordeel naar wens te geven. Maak daarom voor hem in elk opzicht een gastvrij onthaal naar [zijn] wens.

²¹⁵ Letterlijke vertaling: (Tot zichzelf.) Ze zegt dat hij gekomen is om een voordeel te geven, en ik daarentegen weet geen voordeel. (Luidop. Opzij.) Vriendin, door mij is zelfs [mijn] zelf aan hem overhandigd als hij hoffelijk is door het aannemen.

²¹⁶ Letterlijke vertaling: Vriendin, zijn zo'n nobele heren niet goedgehartig, waardoor mijn geliefde vriendin zo wordt gesproken?

²¹⁷ Letterlijke vertaling: (Beleefd.) Deze is een vrij man. Dat worde vol vertrouwen gezegd. Welke soort doel is er voor haar bij de verplichting van het dagelijks eerbetoon aan gasten.

²¹⁸ Letterlijke vertaling: Het volgende: " Moge ik ontmoeten een man naar wens".

²¹⁹ Letterlijke vertaling: (Tegen zichzelf.) Wie zou voor haar de man naar wens zijn? Het weze zo. Ik zal weten. (Luidop.) Wat dan?

²²⁰ Letterlijke vertaling: (Beschaamd.) Weet de nobele heer het eerst of mijn geliefde vriendin?

²²¹ Letterlijke vertaling: Waarom spreek je onduidelijk?

²²² Letterlijke vertaling: Ik echter weet zoveel dat, als mijnheer de naam en de familie van zichzelf geeft, zij dan tot een eind brengt [uw] gelofte.

²²³ Letterlijke vertaling: (Tegen zichzelf.) Deze geliefde vriendin van mij zegt precies [dat wat] gesitueerd is in mijn hart. (Luidop.) Vriendin, ik zal weggaan. Wie weet wat door jou wordt gezegd.

²²⁴ Letterlijke vertaling: Het is niet gepast om zelfs maar een stap te bewegen na geen aandacht te hebben geschonken aan een belangrijke gast.

116. **Subhadṛā:** (Ze spreekt zijdelings tegen haar vriendin.) Vraag eens naar zijn naam en afkomst.
117. **Sumatikā:** Goed. (Ze vraagt het hem.)
- 118-119. **Arjuna:** Jongedame, mijn naam is een synoniem van de Kakubha-boom²²⁵. Je moet ook weten dat mijn familie alleen in die streken op aarde woont waar de wet van het karma²²⁶ heerst.²²⁷
120. **Sumatikā:** Mijn beste vriendin, ik heb begrepen dat zijn naam Arjuna is en dat hij behoort tot de familie van de Bharata's²²⁸.
121. **Arjuna:** En dan ben jij Sumatikā.
- 122-123. **Subhadṛā:** (Ze spreekt zijdelings tegen haar vriendin.) Mijn vriendin Sumatikā, hij is echt die nobele heer naar wie ik eerder zo verlangde enkel en alleen door alles wat ik over hem gehoord had.²²⁹
124. **Sumatikā:** Mijn beste vriendin, wie is dat dan?
125. **Subhadṛā:** (Ze toont haar een afbeelding.) Mijn vriendin, dit is hij.
126. **Sumatikā:** Hij is het helemaal.²³⁰
- 127-128. Die gespierde armen, dat gezicht, die borst en die ogen zijn dezelfde als die van hem: werkelijk heel dat figuur komt exact overeen met het zijne.²³¹[13]
- 129-130. Hoe kan het ook anders²³² want meisjes van een goede familie, uit wiens ogen het verlangen af te lezen is omdat ze verliefd zijn, leggen geen valse

²²⁵ *kakubha*: Het is de boom Terminalia Arjuna. (Banerji, S.C., 1980, p45).

²²⁶ *karma*: Het betekent letterlijk "daad". De mens kan goede en slechte daden stellen en wordt daarvoor beloond (positief karma) of gestraft (negatief karma). Het resultaat van een daad die een mens stelt, hoeft niet onmiddellijk aantoonbaar te zijn. Het kan zijn dat het resultaat (positief of negatief) pas in een latere reïncarnatie tot uiting komt. Hoewel het resultaat van een bepaalde daad pas later kan optreden, blijft dat resultaat niet steeds duren: het resultaat van een daad raakt dus na een tijd uitgewerkt. (Men kan als resultaat van vele goede daden als een god geboren worden, maar na een bepaalde periode wordt men opnieuw herboren). In die zin is karma eindig. Aangezien het principe van karma voor alles en iedereen geldt, kan het als een soort universele natuurwet beschouwd worden. (Klostermaier, K.K., 1994, p212-220).

²²⁷ Letterlijke vertaling: Jongedame, mijn naam is een synoniem van de boom Kakubha. In hetwelk deel van de aarde de heerschappij van het karma is, weet dat precies daar voorwaar [mijn] familie [is].

²²⁸ *Bhārata*: "afkomstig van Bharata" (Monier-Willilams, Sir M., 1999, p753b). De Pāṇḍava's (Arjuna en zijn vier broers) waren nakomelingen van Bharata en worden Bharata's genoemd. (Dowson, J., 1968, p47).

²²⁹ Letterlijke vertaling: (Opzij.) Vriendin Sumatikā, hij is echt de nobele heer door dewelke ik eerder was gemaakt verlangend enkel door het geheel dat [door mij over hem] gehoord was.

²³⁰ Letterlijke vertaling: Het stemt echt overeen.

²³¹ Letterlijke vertaling: De beide armen als knotsen zijn die twee, het gezicht is precies zo en de borst is net zo, de twee ogen zijn net zo, hoeveel te meer is zelfs het volledig figuur van hem.

²³² *Athavā kiṃ etena* betekent letterlijk "Wat dan dit". Het is hier een ietwat vreemde constructie die volgens mij moet geïnterpreteerd worden als "hoe kan het ook anders". Subhadṛā vertelt haar vriendin dat de man die voor hen staat diegene is waar ze al zoveel over gehoord heeft en waar ze verliefd op is geworden. Daarna toont ze haar vriendin een portret van die man. Haar vriendin Sumatikā beaamt dat de man van het portret en diegene die voor hen staat dezelfde is. Dan zegt ze dat het onmogelijk iemand anders kon zijn (*athavā kiṃ etena*) vermits meisjes van een goede familie niet liegen.

verklaring af.²³³

- 131-132. **Subhadṛā:** (Ze spreekt weer zijdelings tegen haar vriendin.) Mijn vriendin, stel hem eens de vraag waarom hij een vermomming draagt.²³⁴
133. **Sumatikā:** Goed. (Ze vraagt het hem.)
134. **Arjuna:** Dat heeft wel een reden. Bijvoorbeeld de volgende.
- 135-137. Misschien heeft het lot dit allemaal wel zo gunstig geregeld enkel en alleen opdat ik haar zou kunnen ontmoeten. Hoe zou het anders mogelijk zijn dat ik haar hier in de vrouwenvertrekken ontmoet?²³⁵[14]
- 138-142. Op dat moment staan Subhadṛā en Arjuna alletwee verstomd stil en krijgen kippenvel. Ze staan beiden te beven met hun ogen vol tranen en hun handpalmen nat van het zweet. Hun woorden blijven in hun keel steken en daarna trekt alle kleur uit hun gelaat weg. Ze gaan volledig op in hun liefde voor elkaar, maar blijven alletwee uit angst op hun plaats staan.²³⁶[15]
143. (Vanuit de coulissen is er een tumult te horen. Iedereen luistert geschrokken.)
144. **Sumatikā:** Mijn vriendin, dat klinkt onheilspellend. Laten we maar afscheid van hem nemen en naar binnen gaan.
- 145-146. **Subhadṛā:** (Ze kijkt ondertussen naar Arjuna.) Mijn vriendin Sumatikā, vraag hem of hij zo vriendelijk wil zijn me nog eens te ontmoeten.
- 147-148. **Arjuna:** Jongedame, dat zal ik zeker doen. (Nadat hij haar dit heeft gezegd.) De weg naar het geluk is vol hindernissen. (Terwijl hij dat zegt, gaat hij bedroefd af.)²³⁷
149. (En de twee meisjes gaan naar binnen.)
150. (Opnieuw vanuit de coulissen.)
- 151-154. Een aap met uitzonderlijk scherpe nagels aan zijn handen en voeten duikt op. Hij springt over hoge huizen, rukt in de tuinen massa's bloemen uit, maakt al

²³³ Letterlijke vertaling: Of wat dan dit. Want er is immers geen valse verklaring van meisjes van een goede familie, die voorzien zijn van verlangen in de ogen door de gehechtheid van [hun] hart.

²³⁴ Letterlijke vertaling: (Opnieuw opzij.) Vriendin, vraag hem nog één andere [zaak]. Zodus: om welke reden wordt er gedragen bedrieglijke kledij?

²³⁵ Letterlijke vertaling: Om de één of andere reden. Misschien werd dit alles wel gemaakt door het gunstige lot voor een ontmoeting met precies haar. Hoe anders zou er voor mij zijn de ontmoeting met precies haar in dit vrouwenvertrek? Aldus.

²³⁶ Letterlijke vertaling: Op dat moment zijn Subhadṛā en Arjuna beiden onbeweeglijk door het beginnen van een verlamming, en daarna voorzien van het verschijnen van opgericht lichaamshaar, van ogen bedekt door een tranenvloed, zwetend in de vouwen van [hun] handen en beven, voorzien van een gestamel vervat in de keel, kort daarna verbonden met de afwezigheid van een gezonde gelaatskleur, opgegaan in de liefde voor slechts één [persoon], vervolgens voorzien van wederzijdse angst, blijvend op de eigen plaats.

²³⁷ Letterlijke vertaling: Mevrouw, het is zeker zo. (Na dit gezegd te hebben.) Het geluk is voorzien van veel obstakels. (Aldus sprekend is hij bedroefd afgegaan.)

van ver de vrouwen van streek door zijn ogen wijd open te sperren, zwiëpt met zijn staart en veroorzaakt een hels lawaai door met zijn reusachtige tanden te knarsen.²³⁸[16]

155. Zeggen jullie tegen de heer Baladeva²³⁹ dat hij die aap uit de weg ruimt zoals dat bij Dvidida²⁴⁰ gebeurde.²⁴¹
156. (Dan komt Mijnheer Baladeva op met een wijnglas in zijn hand en zijn blauwe kleren²⁴² half afgezakt.)
157. **Baladeva:** (Hij is woedend buiten gekomen.) Ha! Wie wenst er hier eens te te gast te zijn bij Yama²⁴³?
158. (Een brahmaan komt op.)
159. **De brahmaan Śrīraṅga:** Mijnheer Baladeva, bescherm ons, bescherm ons toch.
- 160-163. Een tijger met uitzonderlijk scherpe klauwen aan zijn poten duikt op. Hij springt over hoge huizen, rukt in de tuinen massa's bloemen uit, maakt al van ver de vrouwen van streek door zijn ogen wijd open te sperren, zwiëpt met zijn staart en veroorzaakt een hels lawaai door met zijn reusachtige tanden te knarsen.²⁴⁴
164. (Hij heeft het vers²⁴⁵ dat al eerder gedeclameerd is, herhaald.)
165. **Baladeva:** Een tijger?
- 166-167. **Śrīraṅga:** Nee, nee, heer, ik druk me verkeerd uit omdat ik zo bang ben. Het is wel degelijk een aap die opgedoken is.²⁴⁶

²³⁸ Letterlijke vertaling: Deze aap doemt op springend over een hoog huis, uitrukkend hopen bloemen in tuinen, kwellend van ver het vrouwenvolk door het snelle wegtrekken van de wenkbrauwen van de ogen, heen en weer zwaaiend zijn staart, makend een herrie, na met de tanden te hebben geknarst, en voorzien van buitengewone nagels aan handen en voeten.

²³⁹ *Baladeva* is een andere naam voor Balarāma of Balabhadra, de broer van Kṛṣṇa. (Dowson, J., 1968, p40).

²⁴⁰ *Dvidida*: Een demon in de vorm van een grote aap. Hij was een vijand van de goden en werd in een gevecht gedood omdat hij de ploeg (zijn wapen) van Balarāma had gestolen. (Dowson, J., 1968, p102).

²⁴¹ Letterlijke vertaling: Zeggen jullie dit aan de heer Baladeva nl. dat hij hem maakt volgend de weg van Dvidida.

²⁴² *Nīla-vasana*: "blauwe kledij". Balarāma, de broer van Kṛṣṇa, wordt beschreven als een man die blauwe kleren draagt, snel woedend wordt en zoveel houdt van wijn als Kṛṣṇa van vrouwen. Als wapen draagt hij o.a. een ploeg. (Dowson, J., 1968, p40-41).

²⁴³ *Kṛtānta* betekent "de dood veroorzakend". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p303a). Het is een naam van Yama, de god van de dood. (Dowson, J., 1968, p168).

²⁴⁴ Dit vers is hetzelfde als vers 16 (regel 151-154) maar het woord "kīśa" (aap) uit regel 154 is in regel 163 veranderd in "vyāghra" (tijger).

²⁴⁵ *śloka*: Een soort vers dat bestaat uit twee regels met elk 16 lettergrepen die volgens een bepaald schema geordend zijn. (Renou, L.- Filiozat, J., 1953, vol2, p713-719). Vermits dit vers geen echte śloka is, vertaal ik hier met "vers".

²⁴⁶ Letterlijke vertaling: Helemaal niet, helemaal niet, heer. Voor mij is er onbeholpenheid in woorden ontstaan uit angst. Deze aap echter duikt op.

- 168-170. **Baladeva:** (Hij lacht.) Ha! Lafheid moet brahmanen in het bloed²⁴⁷ zitten dat ze zelfs al van een niemendalletje bang zijn. (Hij beeldt uit dat hij opnieuw woedend is en lalt uit zathheid.) Wawawaar sssit dedie elleden... ellendeling nu? (Hij beeldt nog steeds uit dat hij lalt.)²⁴⁸
- 171-174. Zal ik hem do...doden door hem met mijn ploeg in su...stukken vaneen te tek..trekken of zzzal ik hem met mijn hand opnemen en fijk..fnij...fijnknijpen? Zzal ik hem met een slllag van mijn ko...knots tot moesss slaan of zalllek hem, he...gezond en wel, vanop grooote go...hoogte hard neerkwakken op de aarde? Offfvul de rum in mijn gll...glas eens bij mmedhem daar, da...dan drinkek hem zzzo op.²⁴⁹[17]
- 175-176. **Brahmaan:** (Hij staat wat verder een kruik klaar te maken.) Mijnheer met uw blauwe kledij²⁵⁰, beheers U. Die aap komt van de stallen en de stalknecht heeft hem teruggebracht waar hij thuishoort.
- 177-178. **Baladeva:** (Als hij dat hoort, bedwingt hij zijn woede, kijkt om zich heen en spreekt tot zichzelf.) Begint het lentefeest nu? Hoe ik daarbij kom?
- 179-182. Op het paleis van Yadu²⁵¹ hijst men bontgekleurde vlaggen versierd met emblemen en bij de deurposten zet men volle waterkruiken waarvan de zijkanten getooid zijn met Rambhā²⁵². De meisjes zijn oogverblindend omdat ze zich elegant hebben uitgedost met gouden juwelen en nieuwe oranje kleren dragen. En ambtenaren verfraaien de straten en de parken van de stad.²⁵³[18]
- 183-185. (Hij zegt het volgende.) Ik zal naar de vrouwenvertrekken gaan en het eens aan mijn vrouw vragen. (Hij beeldt uit dat hij de vrouwenvertrekken binnengaat, loopt wat rond en vraagt het haar.) Liefje, weet jij niet of men binnenkort het lentefeest zal vieren?
186. **Revatī**²⁵⁴: Mijn gemaal, heb jij dat dan niet door? Waarom zou men anders

²⁴⁷ *jāti*. Deze term wordt vaak vertaald ald "kaste", maar komt daar niet helemaal mee overeen. De Indische maatschappij is ingedeeld in vier kasten (varṇa). Deze vier kasten worden nog verder onderverdeeld in subkasten of jāti's, die ongeveer even oud zijn als de kasten zelf, maar veel uitgebreider zijn (rond de 3000). (Klostermaier, K.K., 1994, p334-335).

²⁴⁸ Letterlijke vertaling: (Lachend.) Ha! Brahmanen zijn bevreesd enkel door hun jāti zodat ze bang zijn door zelfs een kleine oorzaak. (Na opnieuw woede te hebben uitgebeeld, met gestotter door dronkenschap.) Maar waar is de slechte toch? (Uitbeeldend de actie van het tattat-zeggen.)

²⁴⁹ Letterlijke vertaling: Doodt ik [hem] na [hem] met [mijn] ploeg uiteengetrokken te hebben, of verpletter ik [hem] na [hem] met [mijn] hand te hebben weggenomen, of vermaal ik hem met een slag van mijn knots tot het fijne van poeder, of gooi ik [hem] gaaf en snel vanuit de hoogte neer op het aardoppervlak, of vul de rum in [mijn] drinkbeker aan met hem [dan] drink ik [hem] ogenblikkelijk op.

²⁵⁰ *nīlāmbārā*: betekent "hij met zijn blauwe kledij". Baladeva wordt omschreven als iemand die blauwe kleren draagt. (Dowson, J., 1968, p40-41).

²⁵¹ *Yadu*. Naam van de zoon van koning Yayatī van het maangeslacht en stichter van de lijn van de Yādava-familie. Kṛṣṇa was een nakomeling van hem. (Dowson, J., 1968, p371).

²⁵² *rambhā*. Het is weegbree. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p867b). Deze plant wordt ook *Musa Sapientum* genoemd. (Banerji, C.S., 1980, p70).

²⁵³ Letterlijke vertaling: Veelkleurige vlaggen versierd met emblemen worden gehesen in het paleis van Yadu, kruiken, gevuld met water en mooi door de weegbree aan de zijkanten, worden gezet in de regio van de deuren, deze meisjes die mooi zijn door de gouden ornamenten die goed geschikt zijn op het lichaam, dragen nieuwe oranje kledij, de straten en bossen van de stad worden versierd door ambtenaren.

bezig zijn alle voorbereidingen te treffen voor een feest?

187. **Baladeva:** Zeker, dat is wel duidelijk.
- 188-191. De ene vrouw vlecht zoetgeurende bloemen tot een krans terwijl een andere saffraanballetjes²⁵⁵ overgiet met sandelwater²⁵⁶. Hier maakt er één verschillende warme gerechten klaar, daar zet een andere muziekinstrumenten zoals de *vīṇā*²⁵⁷ gereed, nog een andere prepareert een geurende alcoholische drank²⁵⁸ met versnaperingen en deze verft een hele hoop kleren in verschillende kleuren.²⁵⁹[19]
- 192-193. Wel, zal mevrouw dit feest binnen of juist buiten vieren? Hoe wil de traditie het eigenlijk?
- 194-195. **Revatī:** (Ze lacht.) Mijn gemaal, hoe kan U dat nu vergeten? Dit feest wordt elk jaar gevierd.
196. **Baladeva:** Liefje, dat ben ik helemaal vergeten. Weet je waarom?
- 197-198. Mevrouw - ach wat heb je toch een prachtige wenkbrauwen - telkens als ik U zie gaat er een vreugde door me heen, waar de geneugten van het lentefeest niet aan kunnen tippen.²⁶⁰[20]
199. (Revatī kijkt verlegen de andere kant uit.)
200. **Baladeva:** Hoe zit het nu?²⁶¹
- 201-203 **Revatī:** Volgens de traditie hier vieren vrouwen zoals ik het feest binnen, terwijl de meisjes van goede familie naar buiten gaan om zich te amuseren²⁶².

²⁵⁴ *Revatī:* Ze was de dochter van koning Raivata en werd door hem aan Balarāma ten huwelijk gegeven. (Dowson, J., 1968, p266).

²⁵⁵ *kāsmīra-piṇḍī* valt uiteen in "Kāsmīra" dat "afkomstig van Kaśmīr, saffraan (L.)" betekent en "piṇḍī" dat "bal, bal gemaakt van eten" betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p280c, 626a). Het geheel kan men dan vertalen als "saffraanballetje" of "Kasjmierse bollen".

²⁵⁶ *śrīkhaṇḍāmbha* bestaat uit "śrīkhaṇḍa" dat "sandel(boom)ṛ" betekent en "ambhas" dat "water" betekent. Het geheel is dan "sandelwater". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1099a, 84a.).

²⁵⁷ *vīṇā:* de naam van de Indische luit. Het instrument heeft zeven snaren en negentien fretten die vastgemaakt zijn op een lange brede hals. Onderaan de hals zijn twee kalebassen vastgemaakt als klankkast. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1005a).

²⁵⁸ *vāruṇī:* Het is een soort alcoholische drank gemaakt van een gedistilleerd mengsel van bereklauw en dadelpalmsap. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p944c). De drank heet Vāruṇī, naar de godin van de alcohol. (Dowson, J., 1968, p338).

²⁵⁹ Letterlijke vertaling: De ene vlecht zoetgeurende bloemen tot een krans, een andere vermengt saffraanballetjes met sandelwater, de ene maakt verschillende soorten gekookt eten, een andere schikt de muziekinstrumenten zoals de *vīṇā* enz., nog een andere maakt een gekruide en geurende alcoholische drank en deze verft een hoop kleren in verschillende kleuren.

²⁶⁰ Letterlijke vertaling: Jij met je mooie wenkbrauwen, het lentefeest wordt niet gekenmerkt door een gelijkenis met mij, altijd vreugde hebbend door de aanblik van mevrouw.

²⁶¹ Letterlijke vertaling: Wat daarna?

²⁶² *khelissanti:* In beide versies wordt deze Prākṛit vorm in de *chāya* omgezet naar de Sanskriet-vorm *kheliṣyanti*. De betekenis van de wortel *khel* "schudden, heen en weer bewegen, zwaaien, trillen" past hier niet goed in de context. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p340c). Daarom denk ik dat de vorm *khelissanti* eerder afkomstig is van de Sanskriet-vorm *krīḍ* die "spelen, sporten, zich amuseren" betekent. Deze betekenis past wel in de context.

Ook Subhadrā, die we²⁶³ juwelen aangedaan hebben die geluk brengen, zal dan naar buiten gaan net zoals de andere meisjes van de Yadu²⁶⁴ familie.²⁶⁵

204. **Baladeva:** En als wij twee ons nu eens net binnenshuis zouden vermaken?
205. (Ze gaan beiden af.)
206. (Dan komt Subhadrā op samen met Sumatikā terwijl ze zoals eerder gezegd juwelen draagt.)
- 207-209. **Subhadrā:** (Ze brandt van verlangen.) Mijn vriendin, alle mensen zijn naar hier gekomen om het lentefeest te vieren. Zou die nobele heer dan ook gekomen zijn of niet? (Ze volgt met haar mooie ogen alles wat beweegt.²⁶⁶) Ik denk dat hij hoe dan ook wel zal gekomen zijn.
- 210-211. **Sumatikā:** Mijn beste vriendin, waarom twijfel je toch? Vermits asceten vooral in parken en bossen rondhangen, zullen we hem nu wel dadelijk zien.
212. **Subhadrā:** Hopelijk. Sumatikā, waar zijn onze bewakers naartoe?
213. **Sumatikā:** Mijn beste vriendin, weet je dat dan niet? Ze staan daar bij een groepje bomen net buiten het park.
- 214-215. **Subhadrā:** Laten wij twee dan bloemen plukken terwijl de meisjes van goede familie de laatste hand leggen aan de voorbereidingen voor het feest.²⁶⁷
216. **Sumatikā:** Goed.
217. (Dat doen ze.)
- 218-219. **Subhadrā:** (Angstig en bedeesd kijkt ze steeds rond en zegt dan stil iets.) Mijn vriendin, kijk. Die nobele heer zit recht voor ons in dat prieel van Mādhavī-bloemen²⁶⁸ wat na te denken.
- 220-221. **Sumatikā:** (Ze kijkt stiekem op.) Mijn vriendin, het lijkt wel alsof hij gebukt gaat onder de last van jou gescheiden te zijn. Ik weet dat jij alleen de oorzaak

(Monier-Williams, Sir M., 1999, p321b). Volgens Pischel zijn de Prākṛit vormen "kheḍḍai , khellanti" afkomstig van de Sanskriet-vorm "krīḍ". (Pischel, R., 1965, p152 m206).

²⁶³ *asmākam* staat hier in de genitief. Vooral in latere taal is het gebruik van de genitief toegenomen zodat hij andere naamvallen zoals de datief, instrumentalis, ablatief en locatief kan vervangen. (Whitney, W.D., 1990, p98 m294b). Hier vervangt hij volgens mij de instrumentalis.

²⁶⁴ *Yadu*. Naam van de zoon van koning Yayatī van het maangeslacht en stichter van de lijn van de Yādava-familie. Kṛṣṇa was een nakomeling van hem. (Dowson, J., 1968, p371).

²⁶⁵ Letterlijke vertaling: Hier is deze gewoonte dat [diegenen] zoals wij zich binnen vermaken en dat de meisjes van goede familie, na precies naar buiten te zijn gegaan, zich [daar] zullen vermaken. Daarom zal Subhadrā, voorzien van ornamenten, die geluk brengen en gemaakt zijn door ons, naar daar gaan samen met de andere dochters van Yadu.

²⁶⁶ Letterlijke vertaling: Nadat zij, voorzien van mooie ogen, het bewegende heeft opgespoord.

²⁶⁷ Letterlijke vertaling: Tot zolang de meisjes van goede familie de benodigdheden voor het tijdsverdrijf vervolledigen, zolang maken wij beiden nu dan het verzamelen van bloemen.

²⁶⁸ *mādhavī*. De bloem *Gaerthera Racemosa*. In priëlen groeien altijd Mādhavī-klimplanten. (Banerji, S.C., 1980, p56).

bent van zijn verdriet. Vroeger zag hij er zo niet uit.

222. **Subhadṛā:** Dan doe ik hier verkeerd aan. (Ze gaat verder in het Sanskrit.)
- 223-224. Ik werp lonkende blikken, ik ervaar een ontembare liefde, de geest van een vrouw zoals ik is verward, het is lente en ik ben jong, het is de eerste keer dat ik verliefd ben. Mijn vriendin, wat moet ik nu doen?²⁶⁹[21]
- 225-226. **Sumatikā:** Ga dan nu snel weg om deze bloemen aan Kāma te offeren en als je hier dan terugkomt, zal je hem met je aanwezigheid zijn leed wel doen vergeten.
227. (Ze wandelen alletwee rond.)
228. (Dan komt Arjuna op die verteerd is door het vuur van hun scheiding.)
- 229-233. **Arjuna:** Ach, als ik nu in de buurt ben, beginnen de bladeren van de bomen te knisperen en, nog iets wonderbaarlijks, het water van de vijvers droogt op, en aangemoedigd door mijn diepe zuchten, wakkert de wind aan. Ach wat een kommer en kwel, sinds ik haar gezien heb, raast er een koortsachtig vuur door mijn lichaam dat dit alles veroorzaakt. Waarom heb ik het dan zo koud?²⁷⁰[22]
- 234-238. Ik denk dat dit vuur enkel kan geblust worden als ik haar zachte lichaam zou omhelzen. Om dat te bewerkstelligen zou ik dat meisje dat zo mooi en goedhartig is, moeten overmeesteren en ontvoeren als ze hier aangekomen is. Dat kan als de heer Vāsudeva²⁷¹, die elk hart leest als een open boek doordat hij het zelf geschapen heeft²⁷², zich mijn vriendschap herinnert en me zijn wagen met Dārūka²⁷³ als wagenmenner zendt. (Terwijl hij dit denkt hoort hij de wielen van een wagen denderen.)²⁷⁴

²⁶⁹ Letterlijke vertaling: [Mijn] oog beweegt heen en weer, [mijn] liefde is onbeheerst, de geest van een vrouw is wanhopig, het is het lenteseizoen, [mijn] leeftijd is jong, het is de eerste liefde, vriendin, wat nu?

²⁷⁰ Letterlijke vertaling: Ach wee! Waarom [is er], sinds het zien van haar, koelte? Want nu krijgen de bomen ruisende bladeren en verder [is er] nog een ander wonder: de vijvers [hebben] opgedroogd water door [mijn] nabijheid/ door [mijn] verlangen naar [haar] nabijheid. De winden nemen toe door een opeenhoping van een reeks diepe zuchten, want, ach wat een kwelling, een hitte zoals deze beheerst nu mijn lichaam.

²⁷¹ *Vāsudeva:* Het is een naam van Kṛṣṇa die afgeleid is van de naam van zijn vader Vasudeva. (Dowson, J., 1968, p343).

²⁷² *antaryāmitā:* Ik heb dit woord niet terug gevonden in het woordenboek van Monier-Williams, Böhtlingk, MacDonell, Apte, Śyāmasaṃdardās en McGregor. Het bestaat uit "antaryāmin" en "-tā". Met het suffix -tā vormt men van adjectieven en substantieven vrouwelijke abstracte substantieven. (Whitney, W.D., 1990, p476 m1237). Het woord "antaryāmin" valt verder uiteen in "antar", wat "in" of "binnen" betekent en "yāmin". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p43b). Yāmin is afgeleid van de wortel "yam" die "houden, ondersteunen, uitstrekken, overheersen controleren" betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p845b). Het suffix -in vormt van wortels adjectieven, waarbij de vocaal van de wortel verlengd wordt. Dergelijke adjectieven worden vaak, vooral in later taalgebruik in composita gebruikt. (Whitney, W.D., 1990, p420-421 m1143a, 1154, p447-448 m1183b). Via deze ontleding kom ik tot de volgende betekenis: "het feit [dat hij] controlerend [is] het binnenste" Vermits er van Kṛṣṇa gezegd wordt dat hij het hele universum heeft geschapen, dat alles in hem bestaat en dat hij alomtegenwoordig is, lijkt het mij logisch om "antaryāmitā" te interpreteren als het feit dat Kṛṣṇa het binnenste, de ziel van elk wezen beheerst en dus weet wat er zich in afspeelt. (Dowson, J., 1968, p161).

²⁷³ *Dārūka:* Hij is de wagenmenner van Kṛṣṇa en stond hem in zijn laatste dagen bij. (Dowson, J., 1968, p83).

²⁷⁴ Letterlijke vertaling: Ik denk dat enkel een omhelzing van haar zacht lichaam een middel is tot bedaren van dit. En het einde van dit is de ontvoering van haar, die hier gekomen is en bezit een grote hoeveelheid schoonheid en vriendelijkheid, na haar te hebben overmeesterd. Dat zou mogelijk zijn als de eerbiedwaardige

- 239-240. Rommelt de donder daar zacht langs de kust van de oceaan of heeft de Alomtegenwoordige²⁷⁵ me zijn wagen en zijn wagenmenner gezonden omdat hij een grote genegenheid²⁷⁶ voelt voor zijn volgelingen?²⁷⁷[23]
241. (Dan komt Dāruka op die op de wagen staat.)
- 242-246. **Dāruka:** Met deze wagen kan men de Lokāloka-berg²⁷⁸ oversteken, de oceaan induiken en daarna de verste uithoeken van de Pātāla-hel²⁷⁹ bezoeken, de verblijfplaats van de Drieogige²⁸⁰ en Brahmā²⁸¹ doorkruisen en de vloed aan het einde der tijden²⁸² reduceren tot een plas ter grootte van een koeienspoor: bij de clementie van Śrīnātha²⁸³, wat kan men er nog meer mee doen? Bestaat er wel iets waarvoor men deze wagen niet kan gebruiken?²⁸⁴[24]

Vāsudeva, zich herinnerend mijn vriendschap en kennend het hart van iedereen door het controleren van het binnenste, zou zenden [zijn] wagen met de wagenmenner Dāruka. (Aldus denkend, na te hebben gehoord het lage geluid van de wielen van een wagen.)

²⁷⁵ *vibhu* betekent "overal zijnd, alles doordringend, alomtegenwoordig, eeuwig". Het woord verwijst hier naar Kṛṣṇa, van wie hetzelfde wordt gezegd. (Dowson, J., 1968, p161).

²⁷⁶ *vatsalatā* staat hier in de instrumentalis. De betekenis van een instrumentalis die een middel uitdrukt gaat gemakkelijk over in die van de ablatief die een reden uitdrukt. (Whitney, W.D., 1990, p94 in 280).

²⁷⁷ Letterlijke vertaling: Rommelt een wolk zeer zacht aan de kuststrook van de oceaan of heeft deze Alomtegenwoordige door [zijn] genegenheid t.o.v. [zijn] volgelingen mij zijn wagen samen met de wagenmenner gezonden?

²⁷⁸ *Lokāloka* betekent letterlijk "een wereld en geen wereld". Het universum bestaat uit zeven werelden die elk omringd worden door een zee. Aan de rand van de zevende zee staat een mythische bergketen, de Lokāloka, die de zichtbare wereld van de eeuwige duisternis er rond scheidt. (Dowson, J., 1968, p179-180).

²⁷⁹ *Pātāla*: Naam van één van de zeven regionen onder de aarde, waar de serpentes of Nāga's wonen. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p616c). De hel bestaat uit zeven delen, waarvan het zevende en tevens laagste deel Pātāla heet. (Dowson, J., 1968, p233).

²⁸⁰ *Tri-nayana*: "de drieogige". Śiva wordt ook de Drieogige genoemd. (Dowson, J., 1968, p297, 298, 300).

²⁸¹ *Brahmālaya* bestaat uit de woorden "Brahmā" en "ālaya" en betekent "de verblijfplaats van Brahmā". Het wordt als compositum niet opgenomen in het woordenboek van Monier-Williams en komt niet als naam voor in Dowson's boek. Brahmāloka wordt daarentegen wel opgenomen als "de wereld of hemel van Brahmā" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p739c). Dowson zegt hierover dat het de zevende wereld en tevens de verblijfplaats van Brahmā, de schepper van het universum, is. (Dowson, J., 1968, p59, 179). Brahmā werd als de schepper van het universum beschouwd, maar deze functie werd later toegewezen aan de goden Śiva en Viṣṇu, waardoor Brahmā in de schaduw kwam te staan. (Dowson, J., 1968, p56-57).

²⁸² *kalpānta*: "het einde van een Kalpa" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p263a). Een Kalpa is een nacht en een dag van Brahmā en omvat 4.320.000.000 mensenjaren. (Dowson, J., 1968, p145). Voor de duur van een periode van een Kalpa worden in Dowson's boek echter verschillende getallen gegeven. We vinden ook het getal 8.640.000.000 terug voor een Kalpa. (Dowson, J., 1968, p382). Er wordt ook gezegd dat de wereld, als die eenmaal door Brahmā is geschapen, gedurende een dag van Brahmā of 2.160.000.000 mensenjaren onveranderd blijft. Daarna vernietigt een vuur de wereld met alles wat erop leeft, maar de wijzen goden en elementen blijven bestaan. Als Brahmā daarna ontwaakt herschept hij alles opnieuw. Het proces van vernietiging en herschepping blijft doorgaan totdat er voor Brahmā honderd jaren verstreken zijn. Na deze periode van honderd Brahmā-jaren (om dit uit te drukken in mensenjaren zou men een getal met 15 cijfers nodig hebben), lossen Brahmā, de goden, de wijzen en het universum op tot enkel de elementen waaruit ze waren opgebouwd overblijven. (Dowson, J., 1968, p56). Er wordt ook gezegd dat tijdens een nacht van Brahmā de aarde en de overige werelden ondergedompeld zijn in een oceaan en er is sprake van een vloed op het einde der tijden. (Dowson, J., 1968, p35-36)

²⁸³ *Śrīnātha* betekent "echtgenoot van Śrī" en is een naam van Viṣṇu. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1099b). Vermits Kṛṣṇa wordt beschouwd als een volledige manifestatie van en één met Viṣṇu, kan de naam hier verwijzen naar Kṛṣṇa zelf. (Dowson, J., 1968, p361).

²⁸⁴ Letterlijke vertaling: Deze wagen is in staat om te maken de oversteek van de Lokāloka, het onderzoeken van de periferie van de pātāla na het binnengaan in de oceaan, het doorkruisen van de verblijfplaats van de Drieogige en Brahmā, de actie van het delen tot een koeienspoor van de vloed op het einde van een kalpa; bij de vriendelijkheid van Śrīnātha, wat nog meer, wat is dat waarvoor hij niet geschikt is?

- 247-248. (Hij loopt rond.) De jongste zoon van Kuntī²⁸⁵ moet hier ergens verkleed als asceet rondlopen. Op bevel van de heer Śrīpati²⁸⁶ zal ik hem op deze wagen laten plaatsnemen en zal voor hem deze wagen mennen als de beste. (Dan beeldt hij uit dat hij hem zoekt.)
249. **Arjuna:** (Als hij dat hoort, spreekt hij hem vol respect aan.) Dierbare wagenmenner van Bhagavat²⁸⁷, hier ben ik. Goeiendag²⁸⁸.
- 250-252. **Dāruka:** (Hij kijkt op en spreekt tot zichzelf.) God zij dank, de heer Arjuna is er. (Hij spreekt luidop en beleefd.) Mijnheer, ik ben op bevel van Bhagavat²⁸⁹ naar hier gekomen om Uw wagen te mennen. Doet U mij toch het genoegen op de wagen te stappen, mijnheer.
253. **Arjuna:** (Hij spreekt tot zichzelf.) Ach! Wat een voorliefde heeft de heer Śrīkānta²⁹⁰ toch voor zijn volgelingen. Want:
- 254-255. Zonder zich druk te maken over het feit dat Saṃkarṣaṇa²⁹¹ zich hierover best eens zou kunnen opwinden, heeft de Nobele²⁹² zijn wagen en wagenmenner naar mij gezonden.²⁹³[25]
- 256-257. (Hij spreekt luidop.) Mijnheer Dāruka, ik ben Bhagavat²⁹⁴ met het Śrīvatsa-teken²⁹⁵ op zijn borst, heel wat verschuldigd. (Toen hij dat gezegd had en zijn vermomming had afgelegd waardoor hij weer de oude was geworden, wilden

²⁸⁵ *Kuntī*: Ze was de zuster van Vasudeva, de vader van Kṛṣṇa. Van de wijze Durvāsas kreeg ze een toverspreuk waardoor ze van gelijk welke god die ze wenste op te roepen, een kind kon krijgen. Ze probeerde de spreuk uit en kreeg van de zon een zoon, Karṇa. Later trouwde ze met Pāṇḍu en kreeg drie zoons nl. Yudhiṣṭhira, Bhīma en Arjuna die door Pāṇḍu erkend werden, alhoewel ze verwekt waren door de goden Dharma, Vāyu en Indra. (Dowson, J., 1968, p171).

²⁸⁶ *Śrīpati* betekent "de echtgenoot van Śrī". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1099b). Het is een naam voor zowel Viṣṇu als Kṛṣṇa, maar uit de context blijkt dat hier eerder naar Kṛṣṇa verwezen wordt. Veel namen van Kṛṣṇa worden ook voor Viṣṇu gebruikt en omgekeerd. (Dowson, J., 1968, p 168).

²⁸⁷ *Bhagavat*: betekent "de goddelijke" is een naam voor zowel Viṣṇu als Kṛṣṇa. (Monier-Williams, Sir M., 1999, 743c). Uit de context blijkt het hier om Kṛṣṇa te gaan.

²⁸⁸ *bhadram te* betekent letterlijk "heil aan jou" en is een groet.

²⁸⁹ *Bhagavat*: "de goddelijke" is een naam voor zowel Viṣṇu als Kṛṣṇa. (Monier-Williams, Sir M., 1999, 743c). Uit de context blijkt het hier om Kṛṣṇa te gaan.

²⁹⁰ *Śrīkānta* betekent "echtgenoot, geliefde van Śrī" en is een naam voor Viṣṇu. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1098c). Vermits Kṛṣṇa beschouwd wordt als volledige manifestatie van Viṣṇu, dragen ze beiden vaak dezelfde naam. (Dowson, J., 1968, p168). Uit de context blijkt het hiet om Kṛṣṇa te gaan.

²⁹¹ *Saṃkarṣaṇa* betekent "het uitgehaalde, het ploegen". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1126b). Het is een naam van Balarāma, de oudere broer van Kṛṣṇa, die hij gekregen heeft omdat hij een ploeg als wapen heeft en om dat hij uit de baarmoeder van zijn moeder, Devakī, werd gehaald en op miraculeuze manier werd overgebracht naar de baarmoeder van Rohinī. Op die manier werd hij gered van een zekere dood aangezien alle kinderen van Devakī bij de geboorte gedood werden op bevel van de koning Kaṃsa. Er was hem namelijk voorspeld dat hij gedood zou worden door een zoon van Devakī. (Dowson, J., 1968, p40-41, 164-165).

²⁹² *Mahātman* betekent "de zeer nobele, zeer wijze". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p796a). Deze term kan voor iedereen aan wie men respect verschuldigd is, gebruiken. De context wijst echter uit dat het hier om Kṛṣṇa gaat.

²⁹³ Letterlijke vertaling: Na niet te hebben gedacht aan de versterking van de geest van Saṃkarṣaṇa is door de nobele zijn eigen wagen samen met de wagenmenner voor mij uitgezonden.

²⁹⁴ *Bhagavat*: betekent "de goddelijke" is een naam voor zowel Viṣṇu als Kṛṣṇa. (Monier-Williams, Sir M., 1999, 743c). Uit de context blijkt het hier om Kṛṣṇa te gaan.

²⁹⁵ *Śrīvatsa*: Toen Devakī van Kṛṣṇa beviel had hij een donkere huid en ook een witte krul haar op zijn borst. Dat speciale teken wordt Śrīvatsa genoemd. (Dowson, J., 1968, p165).

- ze op de wagen klimmen.)²⁹⁶
- 258-259. Terwijl ik op deze bolide stap, denk ik aan diegene die de koning der Cedi's²⁹⁷ afpoeierde, Rukmin²⁹⁸ overwon en Rukminī²⁹⁹ schaakte, in de hoop dat mijn wens vervuld wordt.³⁰⁰[26]
260. (Nadat hij hierover nagedacht heeft, klimt hij op de wagen.)
261. **Dāruka:** Mijnheer, waar zal ik U naartoe brengen?
262. **Arjuna:** (Hij doet hem de wagen keren.)³⁰¹ Mijnheer Dāruka,
- 263-264. Breng me naar de plaats waar al die meisjes van goede afkomst vrij spelen. (Hij ziet Subhadṛā.) Of nee, breng me naar daar waar de vrouwen Kāma-deva³⁰² vereren.³⁰³[27]
- 265-266. **Dāruka:** (Hij laat de wagen vlakbij de plaats waar men Kāmadeva vereert, halthouden.) Mijnheer, voert U nu het plan van de eigenaar van deze wagen maar uit.
- 267-268. **Arjuna:** (Hij stapt van de wagen, spiedt rond en ziet dan Subhadṛā met knikkende knieën en grote angstogen eenzaam staan aan de kant van de tempel die aan Manmatha³⁰⁴ gewijd is. Hij spreekt tot zichzelf.)

²⁹⁶ Letterlijke vertaling: (Luidop.) Mijnheer Dāruka, ik ben door Bhagavat, die voorzien is van het Śrīvatsa-teken, verplicht. (Na aldus gesproken te hebben, na de bedriegelijke kledij te hebben afgelegd en na zijn toevlucht te hebben genomen tot zijn eigen natuur, wensten zij [hem] te bestijgen.

²⁹⁷ *cedi-bhūpa* valt uiteen in "Cedi" en "bhūpa" en betekent "koning van de Cedi's" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p401c, 761b). Met de koning van de Cedi's wordt hier Śiśupāla bedoeld. Hij was een neef van Kṛṣṇa, maar was zijn vijand omdat Kṛṣṇa diens verloofde Rukminī net voor haar huwelijk had geschaakt. Hij werd uiteindelijk door Kṛṣṇa gedood. (Dowson, J., 1968, p294). Cedi is een naam van een land en tevens de naam van de inwoners van dat land. Het komt overeen met het hedendaagse Chandail en Boglekhand. De hoofdstad heette Śuktimatī en één van de koningen was Śiśupāla. (Dowson, J., 1968, p71).

²⁹⁸ *Rukmin:* Hij was koning van Vidarbha en de broer van Rukminī, die door Kṛṣṇa ontvoerd werd. Rukmin achtervolgde Kṛṣṇa en haalde hem in, maar zijn leger werd verslagen door Kṛṣṇa. Omdat hij de broer was van Rukminī werd zijn leven wel gespaard, maar hij werd later gedood door Balarāma. (Dowson, J., 1968, p270).

²⁹⁹ *Rukminī:* Ze was de dochter van de koning van Vidarbha en de zuster van Rukmin. Ze werd uitgehuwelijkt aan Śiśupāla, de koning van de Cedi's, maar op haar trouwdag zag Kṛṣṇa haar, zette haar op zijn strijdswagen en reed samen met haar weg. Haar verloofde, Śiśupāla, en haar broer, Rukmin, achtervolgden hen, maar werden beiden door Kṛṣṇa verslagen. Kṛṣṇa bracht Rukminī veilig naar zijn hoofdstad Dvārakā en trouwde daar met haar. (Dowson, J., 1968, p270).

³⁰⁰ Letterlijke vertaling: Dewelke, na de koning van de Cedi's te hebben afgeschud en na de hooghartige Rukmin te hebben overwonnen, ontvoerde Rukminī, ik, mijn toevlucht zoekend tot de koning der wagens, herinner me deze voor het vervullen van [mijn] wens.

³⁰¹ *dhanuṣṭaṃkārayan:* De gecerebraliseerde s en t van "dhanuṣṭaṃ" is een typisch fenomeen van inwendige sandhi (Scharpé, A., 1943, p9 m26,34) en doen vermoeden dat het hier om een compositum gaat. Het woord "dhanuṣṭa" is echter niet in het woordenboek van Monier-Williams terug te vinden. Volgens mij moet de woordgroep dan ook uitgesplitst worden in "dhanuṣṭaṃ kārayan". Vermits de woorden dan niet in compositum staan, zou er echter een andere sandhi moeten toegepast worden waardoor er "dhanuṣṭaṃ kārayan" zou moeten komen te staan. (Scharpé, A., 1943, p4 m17). De woordgroep zou dan betekenen "[hij] doen makende hem een boog", wat ik dan interpreteer als "hij laat [de wagenmenner] een boog maken [met de wagen]". Volgens mij is er in beide versies van de tekst een fout geslopen.

³⁰² *Kāmadeva* of Kāma is de naam van de god van de liefde. (Dowson, J., 1968, p145).

³⁰³ Letterlijke vertaling: Waar deze meisjes van goede familie in grote getale vrij spelen, breng me daar (Subhadṛā ziend) of anders waar deze Kāma-deva wordt vereerd door de vrouwen.

³⁰⁴ *Manmatha* is een naam van Kāma. (Dowson, J., 1968, p198).

- 269-270. Volgens mij lijkt die mooie, jonge vrouw wel wat op een hinde: vermits de meisjes van het groepje uit angst alle kanten opgestoven zijn, is ze hier alleen achtergebleven net zoals een hinde waarvan de kudde is weggevlucht.³⁰⁵[28]
271. (Hij gaat naar haar toe, neemt haar bij de hand en zet haar op de wagen.)
- 272-273. Schoonheid, je hoeft helemaal niet bang te zijn, kijk hoe ik brandt van liefde voor jou. Ik ben Arjuna die bescherming biedt aan diegenen die het nodig hebben en mijn vijanden vroegtijdig de dood injaagt.³⁰⁶[29]
- 274-276. **Subhadṛā:** (Ze zet haar angst van zich af en spreekt opgetogen tot zichzelf.) Zo zijn al mijn wensen onverwacht in vervulling gegaan. (Ze spreekt luidop.) Mijn heer, ik kan toch niet al mijn angst van me afzetten. Wat zal er gebeuren als mijn broers dit zullen horen?³⁰⁷
277. **Arjuna:** Liefje, wees maar niet bang. Zie je,
- 278-279. Het is Kṛṣṇa³⁰⁸ zelf die Dārūka bevolen heeft de wagen naar hier te brengen en als die tevreden is, zal de woede van Rauhīṇeya³⁰⁹ wel bedaren.³¹⁰[30]
280. Trouwens :
- 281-282. Als de beste kṣatriya's, die van oudsher als beschermers op aarde optreden, zich hiertegen zouden verzetten, dan ben ik in staat om hen nu onmiddellijk in een gevecht te verslaan. Je hoeft dus niet bang te zijn, liefje.³¹¹[31]

³⁰⁵ Letterlijke vertaling: Deze mooie, jonge vrouw lijkt voor mij a.h.w. een hinde: ze is hier gescheiden van de groep van jonge vrouwen, die uit angst wegvluchten net zoals [een hinde gescheiden is van de kudde] van [wegvluchtende] hinds.

³⁰⁶ Letterlijke vertaling: Schoonheid, laat de angst onmiddellijk gaan, kijk naar deze die een vat is van liefde. Ik ben Arjuna, de beschermer van diegenen die bescherming verlangen en zijnde een vroegtijdige dood voor [mijn] vijanden.

³⁰⁷ Letterlijke vertaling: (Na de angst te hebben opgegeven, blij, tot zichzelf.) Aldus zijn [mijn] wensen onverwacht tot stand gebracht. (Luidop.) Waarde heer, zoveel angst verlaat mij niet. Als mijn broers het zullen horen, wat zal er dan gebeuren?

³⁰⁸ *Kṛṣṇa:* Kṛṣṇa was de broer van Subhadṛā. Toen Arjuna hem in Dvārakā bezocht, werd hij verliefd op Subhadṛā en toen Kṛṣṇa dat merkte, raadde hij Arjuna aan Subhadṛā te ontvoeren. (Dowson, J., 1968, p163).

³⁰⁹ *Rauhīṇeya:* Het is een naam van Balarāma. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p891b). De naam is afgeleid van Rohiṇī, de moeder van Balarāma. Het Mahābhārata vertelt dat Viṣṇu twee haren nam, een wit en een zwart, die de kinderen werden van Devakī. Het witte haar werd Balarāma en het zwarte Kṛṣṇa. Van zodra Balarāma werd geboren, werd hij weggebracht naar Gokula waar hij grootgebracht werd bij Nanda als een zoon van Rohiṇī. Hij werd van zijn natuurlijke moeder Devakī weggehaald omdat haar vaders broer, de koning Kaṁsa, hem wou doden. (Dowson, J., 1968, p40) In de Bhāgavata Purāṇa wordt het verhaal echter anders verteld. Men zegt dat een wijze de koning Kaṁsa had voorspeld dat een zoon van Devakī, de dochter van zijn broer, hem zou van de troon stoten en doden. Daarom hield Kaṁsa zijn nicht Devakī en haar echtgenoot Vasudeva in zijn paleis gevangen en doodde zes kinderen van haar. Haar zevende kind, Balarāma, was een incarnatie van Viṣṇu en werd gered doordat het van de baarmoeder van Devakī werd overgeplaatst naar die van Rohiṇī, de tweede echtgenote van Vasudeva. (Dowson, J., 1968, p164-165). Toen Arjuna Subhadṛā ontvoerde, ging Balarāma hier niet mee akkoord, maar hij draaide bij toen hij merkte dat Kṛṣṇa achter het huwelijk van de twee stond. (Dowson, J., 1968, p163, 305).

³¹⁰ Letterlijke vertaling: Deze wagen is nabij gebracht door Dārūka op bevel van Kṛṣṇa zelf en dus zal Rauhīṇeya [zijn] woede vruchteloos maken door de tevredenheid van deze.

³¹¹ Letterlijke vertaling: Als de beste kṣatriya's, van vroeger al de beschermers op de aarde inderdaad tegenstand geven, dan ben ik nu nl. in staat hen onmiddellijk in een gevecht te verslaan. Daarom liefje, genoeg met de angst.

283. Bovendien :

284-287. Zelfs als de paarden³¹² zo prachtig zouden zijn dat het lijkt alsof ze weg-
gelopen zijn uit de Atharva-veda³¹³, zelfs als de wagenmenner Kṛṣānu³¹⁴ zelf
zou zijn, zelfs als de strijdwagen zou lijken op de schijf van de hete zon³¹⁵, die
tijdens de Pralaya³¹⁶ rondwerfelt, zelfs als de eerbiedwaardige Kṛtānta³¹⁷ zelf,
met zijn machtige knots opgehoffen, hier de krijger zou zijn, dan zou ik nog³¹⁸
geen twee pijlen nodig hebben om hem te doden.³¹⁹

288. (Ondertussen spant hij de pees van zijn boog en laat ze weer los om zijn moed
te onderstrepen en verdwijnt met haar uit het park.)³²⁰

³¹² *arvantas* is de nominatief pluralis van *arvat*. "Arvat (nom. sg.-ān)" betekent "een renner, een paard". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p93b). Het paard van Indra, *Ucchaiḥ-śravas*, staat model voor andere paarden. Het is een wit paard dat ontstaan is bij het karnen van de oceaan en wordt beschouwd als de koning der paarden. (Dowson, J., 1968, p324). Het woord *arvat* wordt in Dowson niet opgenomen, maar ik vind wel de vorm *arvan* (nom. sg.-ā) terug. Dat betekent "paard" en verwijst naar één van de paarden van de maan. Het is een mythisch wezen dat voor de helft paard en voor de helft vogel is. (Dowson, J., 1968, p24). De vorm "arvantas" kan echter niet van de vorm *arvan* (nom. sg.-ā) afkomstig zijn want de nominatief pluralis zou dan *arvānas* zijn. (Scharpé, A., 1943, p24-25 in 113)

³¹³ *atharva* wordt in compositum gebruikt voor *atharvan*. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p17c). "Atharvan" betekent "de vierde of Atharva-veda". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p17c). De Atharva-veda of vierde Veda is van een latere oorsprong dan de andere drie. De hymnes in deze zijn ook van een ander karakter dan die in de andere drie Veda's. Terwijl men in de andere drie Veda's eerder hymnes ter verering van de goden terugvindt, zijn er in de Atharva-veda meer sjamanistische spreuken aanwezig die dienen om kwade invloeden af te weren of iemand te bezweren. (Dowson, J., 1968, p350-351).

³¹⁴ *Kṛṣānu* betekent "hij die de boog buigt, naam van een goede boogschutter". Het is een naam van Agni en Viṣṇu. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p306a). De naam "Kṛṣānu" wordt niet opgenomen in het boek van Dowson waardoor het moeilijk is te bepalen of het hier om Agni of Viṣṇu gaat.

³¹⁵ *caṇḍa-bhānu* valt uiteen in "caṇḍa" wat "heet" betekent en "bhānu" wat "zon", maar ook "lichtstraal" betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p383a, 751a). Het compositum kan op twee manieren vertaald worden: ten eerst als "de hete zon" en ten tweede als "hij met de hete stralen". Beide vertalingen verwijzen naar de zon, want van de zon wordt gezegd dat hij zelden bij zijn naam *Sūrya* wordt genoemd, maar meestal poëtisch wordt omschreven als licht- en warmtebron. Hij heeft o.a. namen die "hij die stralen bezit" en "hij die duizend stralen heeft" betekenen. (Dowson, J., 1968, p310-311).

³¹⁶ *pralaya* is de vernietiging van de wereld op het einde van een Kalpa (een dag van *Brahmā*). (Dowson, J., 1968, p240). Als *Brahmā* de wereld geschapen heeft, blijft die onveranderd gedurende een dag van *Brahmā* die 2.160.000.000 mensenjaren duurt. Dan wordt de wereld en alles wat erop leeft vernietigd door een vuur, maar de goden, wijzen en elementen overleven. Als *Brahmā* opnieuw ontwaakt, herschept hij alles. Het proces van vernietiging en herschepping wordt herhaald tot er honderd *Brahmājaren* gepasseerd zijn. Dan verdwijnt *Brahmā* zelf en het hele universum lost op in de elementen waaruit het was opgebouwd. (Dowson, J., 1968, p56). Er wordt ook gezegd dat gedurende een nacht van *Brahmā* de aarde en de overige werelden ondergedompeld zijn in een oceaan die ontstaan is uit de vloed aan het einde der tijden. (Dowson, J., 1968, p35-36).

³¹⁷ *Kṛtānta* betekent "hij die het einde veroorzaakt" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p303a). Het is een naam van Yama, de god van de dood. Hij is gewapend met een reusachtige knots en wordt daarom ook *Danḍa-dhara* "de stokdrager" genoemd. (Dowson, J., 1968, p168, 374).

³¹⁸ *hanta* is een partikel dat gebruikt wordt om iemands aandacht te trekken. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1288b).

³¹⁹ Letterlijke vertaling: Als de paarden zouden voorzien zijn van een vorm gehaald uit de binnenkant van de Atharva-veda, als de wagenmenner *Kṛṣānu* zou zijn, als de strijdwagen de schijf zou zijn van de hete zon die rondwerfelt bij de *pralaya*, als de krijger hier de eerbiedwaardige *Kṛtānta* zelf zou zijn, na te hebben opgehoffen zijn machtige knots, wel zelfs dan plaats ik niet een tweede pijl op mijn boog om hem te doden.

³²⁰ Letterlijke vertaling: Toepassend [zijn] moed is hij latend flapperen [zijn] boog en vertrekt uit het park. *Koḍaṇḍam āspḥālayann* betekent "hij laat de boog flapperen". Ik interpreteer dat als "hij spant de pees van zijn boog en laat ze weer los" omdat ik denk dat hij doet alsof hij een pijl afschiet en dus de pees van zijn boog spant

289. (Vanuit de coulissen.)
- 290-293. Hé wachters! Subhadrā is ontvoerd: een man zo donker als een blauwe lotus³²¹ heeft haar met zijn boog gespannen vlak onder onze neus meegenomen net zoals Daṇḍadhara³²² iemand het leven zou ontnemen. Hij staat nu op het punt te vertrekken. Waarom houden jullie hem niet tegen? (Alle meisjes zeggen dit tesamen.) Och God toch! Hoe kunnen we nu zonder onze beste vriendin Subhadrā naar huis gaan?³²³
- 294-295. (Iedereen gaat af.)³²⁴ (Dan komen de wachters op met hun pijl en boog in de de aanslag en beginnen met veel lawaai de Pārtha³²⁵ te achtervolgen. Ze zeggen iets tegen elkaar.)
- 296-301. **Enkele wachters:** Het lijkt wel Kāma³²⁶ die uit het park komt. Hij versiert heel de binnenkant van het ei van Brahmā³²⁷ doordat hij, onverwacht, scherpe pijlen afschiet uit zijn boog die wild rond danst in zijn buitengewoon sterke armen. Hij beklimt een hoge wagen³²⁸ terwijl hij de mooie Subhadrā, die de maagdelijke schoonheid bezit van een pas opengebloede Haridrā-boom³²⁹, aan zijn linkerkant vasthoudt. Hij is even mooi als een donderwolk die plots bovenop een berg in de nabijheid uit de dichte stortregen oplicht door de bliksem die uit de boog³³⁰ van de tegenstander van de bijtende Jambha³³¹ flitst en zo de donkere schoonheid van de jonge Tamāla-boom³³² breekt. Hij heeft nog niet zo'n grote afstand afgelegd, zodat we hem nog snel kunnen inhalen

en loslaat. Het loslaten van de pees van een boog maakt een suizend geluid, vandaar dat men volgens mij het woord "asphal" dat "flapperen" betekent, gebruikt. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p161c).

³²¹ *nīlotpala* betekent "blauwe lotus". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p567a). De bloem draagt ook de naam *Nymphaea Stellata*. (Banerji, S.C., 1980, p62).

³²² *Daṇḍa-dhara* betekent "de stokdrager" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p466c). Het is een naam van Yama, de god van de dood omdat hij gewapend is met een reusachtige knots. (Dowson, J., 1968, p80, 374).

³²³ Letterlijke vertaling: Hé wachters, iemand met een lichaam donker als blauwe lotussen, met een geronde boog in de arm, is gaande, na te hebben meegenomen Subhadrā van tussen ons, die het net zagen, zoals Daṇḍadhara het leven [wegneemt], waarom wordt hij niet tegengehouden? (Na allen aldus gesproken te hebben.) Ach, ach. Hoe gaan wij zonder de beste vriendin Subhadrā naar huis?

³²⁴ Deze regieaanwijzing geldt volgens mij niet voor de meisjes die het voorgaande vanuit de coulissen roepen maar wel voor Subhadrā, Arjuna en Dārūka, over wie wel gezegd wordt dat ze uit de tuin gaan maar niet dat ze van het toneel verdwijnen.

³²⁵ *Pārtha*: Een zoon van Prthā of Kuntī. (Dowson, J., 1968, p232). Deze naam wordt gebruikt voor de drie broers, Yudhiṣṭhira, Bhīmasena en Arjuna. Hier wordt Arjuna bedoeld. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p621c).

³²⁶ *Kāma*: is de god van de liefde. Waarschijnlijk wordt Arjuna met hem vergeleken omdat Kāma ook gewapend is met pijl en boog. Zijn boog is van suikerriet gemaakt, terwijl de pees van de boog een rij bijen is en de punt van zijn pijlen bloemen zijn. (Dowson, J., 1968, p145-146).

³²⁷ *Brahmāṇḍa-bhaṇḍodara* betekent "de binnenkant van het vatvormig ei van Brahmā". "Brahmāṇḍa" betekent "het ei van Brahmā, de wereld, het universum". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p740c).

³²⁸ *śatāṅga* betekent "honderddelig, wagen" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1050c).

³²⁹ *Haridrā*: Naam van de Curcuma Long. (Banerji; S.C., 1980, p41-42). Het gaat over kurkuma-plant of de wortel ervan die tot poeder vermalen is. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1291c).

³³⁰ *dhanvan*: betekent "boog, regenboog". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p509c). Indra is de god van de atmosfeer en beheerst zo het weer. Hij zorgt ervoor dat het regent en laat het donderen en bliksemen met zijn donderkeil. De regenboog is zijn boog. (Dowson, J., 1968, p124, 125, 127).

³³¹ *Jambhārī* betekent "de vijand van Jambha" Het is een naam van Indra. (Monier-Williams Sir M., 1999, 412b). Jambha is de naam van een demon die door Indra verslagen werd. (Dowson, J., 1968 p132).

³³² *Tamāla* betekent "de donkerbastige". Het gaat over de *Xanthochymus Pictorius*. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p438a).

en hem de weg versperren.³³³

302-312. **De andere wachters:** Hebben jullie hem dan niet horen zeggen dat hij Arjuna heet? Keer toch terug. Een gevecht met zo'n goede boogschutter wordt een ware slachtpartij³³⁴. Alhoewel hij ons verwond heeft, moeten we hoe dan ook terugkeren om de heren Baladeva en Ugrasena³³⁵ op de hoogte te brengen van wat er gebeurd is. Daarna zien we wel wat het lot voor ons in petto heeft. (Terwijl ze dit bespreken zijn ze ondertussen aangekomen bij de deur van het koninklijk paleis. Ze roepen.) Luister! Waarde heren³³⁶ van het geslacht van Yadu³³⁷, aanhoor ons! Een zoon van een kṣatriya³³⁸, misschien wel de dappere Arjuna zelf, heeft Subhadṛā op zijn wagen gezet en is met haar in noordelijke richting vertrokken. Net daarvoor had hij haar weggeroofd van tussen de meisjes van het geslacht van Yadu die volgens de gewoonten van het lente-feest vrij aan het spelen waren. Hij leek wel een bij³³⁹ die een druppel honing van tussen de kroonblaadjes van een Kamala-bloem³⁴⁰ haalt. Hoewel hij ons met zijn pijlen zwaar verwondde, gingen we hem achterna, maar omdat die ware held een regen van pijlen³⁴¹ op ons afvuurde, zaten we gevangen en konden zelfs niet meer naar hier terugkeren, laat staan hem verder achtervolgen. Nu is het bevel in handen van de hoogste autoriteit, de koning. (Terwijl ze dit alles vertelden, stonden ze daar beschaamd met hun hoofd gebogen.)³⁴²

³³³ Letterlijke vertaling: Deze Kāma, versierend de binnenkant van heel het vatvormig ei van Brahmā met scherpe pijlen die onverwacht afgeschoten zijn van [zijn] boog die onverwacht wild rondanst in [zijn] buitengewoon sterke armen, die beklommen heeft een hoge wagen, die voorzien is van het vasthouden aan [zijn] linkerkant van de mooie Subhadṛā die de onberispelijke luister [heeft] van de nieuw opengebloeide gele sandelboom, die gelijk is aan de schoonheid van een nabije donderwolk bovenop een berg die als een onverwachte verschijning plots opdoemt uit de dichte stortregen door de bliksem die flitst uit de boog van de tegenstander van de bijtende Jambha en die[=de bliksem] breekt de donkere schoonheid van de jonge Tamāla-boom, heeft, na uit het park te zijn gekomen, niet veel land doorkruist. Daarom, na [hem] snel te hebben genaderd, maken we een obstakel voor het gaan van hem.

³³⁴ *trṇānām kīḍṛśaḥ kalahaḥ*: betekent letterlijk "welk soort gevecht van gras(sprieten)". Het woord "trṇā" betekent "gras, kruid, stro, grasspriet" en wordt vaak gebruikt voor iets minuskuul en waardeloos. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p453a).

³³⁵ *Ugrasena*: Het is de naam van de koning van Māthura. Zijn zoon, Kaṃsa, ontroonde hem, maar hij kreeg zijn troon terug van Kṛṣṇa die Kaṃsa doodde Hij is een verre verwant van Kṛṣṇa. (Dowson, J., 1968, p325).

³³⁶ *Yadu-vaṃśa-maṇayaḥ*: "maṇi" betekent "juweel, parel" waardoor heel het compositum kan vertaald worden als "parels van het geslacht van Yadu". Vermits men met het woord "parel" iets kostbaar aanduidt, kan men dit woord in het Nederlands vertalen met "waarde heer". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p774c).

³³⁷ *Yadu*: Hij behoort tot het Maangeslacht en is de stichter van de tak van de Yādava's. Kṛṣṇa behoort ook tot deze lijn van de familie. (Dowson, J., 1968, p371).

³³⁸ *Kṣatriya*: Het is de naam van de tweede kaste, die uit krijgers en koningen bestaat. (Dowson, J., 1968, p169).

³³⁹ *puṣpaṃ-dhaya* betekent "hij die drinkt, zuigt aan de bloemen". Het is een omschrijving van een bij. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p639c).

³⁴⁰ *kamala*: De bloem *Nelumbium Speciosum*. Deze bloem opent zich bij zonsopgang en sluit bij zonsondergang. Het is de voorbode van de godin Lakṣmī. Het gezicht, lichaam, oog van een mooie vrouw worden vaak met deze bloem vergeleken. (Banerji, S.C., 1980, p46).

³⁴¹ *śara-pañjara*: Dit compositum valt uiteen in "śara" wat "pijl" betekent en "pañjara" wat "kooi, net" betekent. Het gehele compositum betekent letterlijk "een kooi van pijlen, een zetel gevormd van pijlen voor een dode of gewonde krijger". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1056b).

³⁴² Letterlijke vertaling: Anderen dan deze: Is het niet gehoord dat "Ik hier ben Arjuna", aldus heeft hij gesproken. Daarom dat jullie terugkeren. Want welk soort gevecht van gras is er met zo'n voortreffelijke boogschutter? Wij, voorzien van een lichaam besprenkeld met bloed door deze, na te zijn gegaan, laten hoe dan ook weten deze gebeurtenis aan de heer Baladeva en Ugrasena. Onmiddellijk daarna, dat er weze wat zal zijn. (Na aldus samen overlegd te hebben, na terug aangekomen te zijn bij de deur van het koninklijk paleis, luidop.) Hé luister jullie, parels van het geslacht van Yadu, luister jullie. Want: Subhadṛā alleen wordt noordwaards

313. (Toen ze dit gehoord had.)
314. **Revatī:** (Tegen Baladeva.) Mijn gemaal, heeft U het ook gehoord?
315. **Baladeva:** Nee, wat is er, liefje?
316. **Revatī:** Men zegt dat iemand Subhadrā ontvoerd heeft.
317. **Baladeva:** Mevrouw, hoe bent U dat te weten gekomen?
- 318-319. **Revatī:** Ik heb het daarnet gehoord van de wachters die het vlakbij de deur stonden te vertellen.
320. **Baladeva:** Maar is het ook waar?
- 321-322. **Revatī:** Het is zeker waar, want haar beste vriendin Sumatikā is hier net met tranen in de ogen zonder haar aangekomen.
323. **Baladeva:** Luister eerst naar alles wat ze te zeggen heeft en kom het me dan vertellen.
324. (Dan komt Sumatikā op.)
325. **Sumatikā:** (Wanhopig.) Mijn lieve vriendin Revatī, Subhadrā is ontvoerd.
326. **Revatī:** Sumatikā, weet je ook door wie?
327. **Sumatikā:** Door diegene die hier gekleed als asceet rondliep in de stad en daarom door alle Yādava's³⁴³ gerespecteerd werd.
328. **Revatī:** Weet je ook wie hij is?
- 329-331. **Sumatikā:** Edele vrouw, ik weet enkel dat hij op een dag als bedelmonnik naar hier is gekomen om te bedelen. Toen mijn beste vriendin haar plicht vervulde en hem een gastvrij onthaal aanbood, vroeg ze hem onmiddellijk wie hij was. Dan zei hij dat zijn naam een synoniem is van de Kakuba-boom^{344, 345}.

weggeleid, na te zijn geplaatst op een wagen en na te zijn weggenomen door de één of andere zoon van een kṣatriya of door Arjuna, die moed bezit, van tussen de meisjes van het geslacht van Yadu, die onbevreesd spelen door de methodes van het lentefestival, net zoals een druppel honing door een bij van tussen een reeks kroonblaadjes van een Kamala-bloem. Hoewel we echter voorzien waren van een lichaam, zwaargewond door zijn pijlen, achtervolgden we hem, maar we waren door deze grote held op zo'n manier geleid in een kooi van pijlen zodat we niet in staat waren naar hier te komen, ook na gevlucht te zijn, hoeveel te meer [waren we niet in staat] om daar te gaan? Vanaf nu is het bevel van de koning de hoogste autoriteit. (Na aldus verteld te hebben, stonden zij daar met het gezicht beschaamd naar beneden.

³⁴³ *Yādava:* Een nakomeling van Yadu. De Yādava's vormden het beroemde geslacht, waarin Kṛṣṇa geboren werd. Toen hij geboren werd, leidden de Yādava's een pastoraal leven, maar onder leiding van Kṛṣṇa stichtten ze een koninkrijk in Gujerat met Dvārakā als hoofdstad. (Dowson, J., 1968, p371).

³⁴⁴ *Kakubha:* Het is de boom Terminalia Arjuna. (Banerji, S.C., 1980, p45).

³⁴⁵ Letterlijke vertaling: Edele vrouw, ik weet zoveel. Op een dag was deze bedelmonnik gekomen om te bedelen. Toen is hij door de beste vriendin, die uitvoerde de plicht van het gastvrij onthalen van gasten, onmiddellijk bevraagd: "Wie is mijnheer?" Toen is door hem gezegd: "Ik [ben voorzien] van de naam die is een synoniem van de Kakuba-boom."

- 332-333. **Revatī:** (Ze spreekt tot zichzelf.) Dan vermoed ik dat ze zich tot hem aangetrokken voelde. (Ze spreekt luidop.) En toen?³⁴⁶
334. **Sumatikā:** Toen zei ik dat hij Arjuna heette.³⁴⁷
335. **Revatī:** (Ze loopt in gedachten verzonken³⁴⁸ rond.) Ach zo. (Ze vertelt alles aan Baladeva.)
- 336-338. **Baladeva:** Nu, zo'n brutaliteit laat ik niet over mijn kant gaan. (Als hij haar dat heeft gezegd, gaat hij met ogen die vuur schieten³⁴⁹ naar de vergaderzaal³⁵⁰ en spreekt hautain en furieus.) Zeg, moeten jullie eens zien wat een streek dat jong van het geslacht van Kuru³⁵¹ heeft uitgehaald! Ja, wie is daar?
339. (De deurwachter komt op.)
340. **De deurwachter:** Hoogheid, er staan wachters bij de deur die de koning wensen te zien.
341. **Baladeva:** Laat ze dan maar snel binnenkomen.
- 342-343. **De deurwachter:** (Hij gaat af en komt samen met de wachters terug op.) Hoogheid, deze wachters die voor U buigen, hebben u iets te zeggen.
344. **Baladeva:** Wat hebben ze te zeggen?
- 345-347. **De wachters:** (Ze buigen angstig.) Hoogheid, wij stonden net buiten de lustuin ons toezicht te houden over een groepje bomen toen de jongedame Subhadrā samen met alle andere meisjes van het geslacht van Yadu de lustuin binnenging.
- 348-351. Op dat moment ontvoerde de jonge Pāṇḍava³⁵² onverwacht het meisje en

³⁴⁶ Letterlijke vertaling: (Tot zichzelf.) Ik vermoed dat [haar] geest gehecht is aan hem. (Luidop.) Vervolgens.

³⁴⁷ Letterlijke vertaling: Toen is door mij gezegd dat zijn naam Arjuna is.

³⁴⁸ *vicārya*: De wortel "car, vi" heeft als causatieve betekenis zowel "doen rondlopen" als "nadenken". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p958b).

³⁴⁹ *mada-ghūrṇamāna-locana*: Het compositum valt uiteen in "mada" wat "opwinding, trots, dronkenschap" betekent, *ghūrṇamāna* wat "rollend, heen en weer bewegen" betekent en "locana" wat oog betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p777c, 378b, 907c). het geheel betekent "ogen rollend door opwinding, dronkenschap". Van Baladeva wordt gezegd dat hij van wijn hield en dat hij een slecht humeur had. (Dowson, J., 1968, p41). Zijn ogen kunnen zowel van woede als van dronkenschap rollen.

³⁵⁰ *Su-dharmā* is de naam van de rechtbank van Dvārakā, Kṛṣṇā's hoofdstad. (van Buitenen, J.A.B., 1973, voll, p407). Oorspronkelijk was Su-dharmā de vergaderzaal aan het hof van Indra, maar Kṛṣṇa vroeg hem die over te dragen aan Ugrasena, een verwant van hem, zodat de leiders van het geslacht van Yadu erin konden vergaderen. Na de dood van Kṛṣṇa keerde de vergaderzaal Su-dharmā terug naar de hemel van Indra. (Dowson, J., 1968, p306).

³⁵¹ *Kuru*: Het is de naam van een prins van het Maangeslacht die in het Noordwesten van India, rond Delhi regeerde. Hij was een voorvader van zowel de Pāṇḍava's (vader Pāṇḍu) als de Kaurava's (vader Dhṛta-rāṣṭra) en dus een voorvader van Arjuna. (Dowson, J., 1968, p172).

³⁵² *Pāṇḍava*: De Pāṇḍava's zijn de nakomelingen van Pāṇḍu. Pāṇḍu is de broer van Dhṛta-rāṣṭra, de koning van Hastinā-pura en de vader van de vijf Pāṇḍava's, Yudhi-ṣṭhira, Bhīmasena, Arjuna, Nakula, Saha-deva. (Dowson, J., 1968, p227).

schoot met zijn gespierde armen constant pijlen af zodat zijn boog ervan suisde en de wereld om ons heen herschepen werd tot een kooi. Vroeger is hij de uitgekookte Ākhaṇḍala³⁵³ al eens in het heetst van de strijd te slim af geweest waardoor de machtige Agni³⁵⁴ in het Khāṇḍava-woud³⁵⁵ zoals Tuṇḍa³⁵⁶ kon rond dansen in de vlammen en zo zijn oude kracht terugkreeg.³⁵⁷ [33]

352. **Baladeva:** Wat gebeurde er toen?

353-355. **De wachters:** Hoewel we gewond waren doordat zijn pijlen ons hadden getroffen en onze zwaarden gebroken waren, achtervolgden we hem, maar we konden niet door die dichte regen van pijlen komen en toen zijn we teruggekomen om U, Hoogheid, en de edele Ugrasena op de hoogte te brengen.

356. (Dan komt Ugrasena op samen met de hoofden van de clan van Yadu.)

357. **Baladeva:** (Hij kijkt naar Ugrasena.) Hoogheid, heeft U het gehoord?

358-359. **Ugrasena:** De wachters hebben het me daarnet verteld. De ontvoering van Subhadṛā slaat toch wel alles.³⁵⁸

360-361. Het is erger dan een slang te beroven van het juweel op haar huid³⁵⁹, de pas doorgebroken tanden van een leeuw uit zijn muil te trekken, het vuur te stelen uit een brandend vuuraltaar³⁶⁰ of de golven van de watervloed op het

³⁵³ *Ākhaṇḍala*: betekent "de vernietiger, de breker". Het is een naam van Indra. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p129a). Hij wordt vaak voorgesteld als de vernietiger van de stenen steden van de demonen en van de Dasyu's. (Dowson, J., 1968, p124).

³⁵⁴ *Agni* betekent vuur. Het vuur is één van de oudste en heiligste objecten voor de Hindoes. Agni wordt beschouwd als de tussenpersoon tussen de mensen en goden, als beschermer van de mensen en hun huizen en als getuige van hun daden. Hij wordt voorgesteld als iemand die zeven tongen heeft om de boter van de offers op te likken. (Dowson, J., 1968, p6-7).

³⁵⁵ *Khāṇḍava* is de naam van een bos in Kuru-kṣetra. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p339a). Het woud werd vernietigd door Agni met de hulp van Arjuna en Kṛṣṇa. (Dowson, J., 1968, p157). Agni was al zijn kracht kwijt en wou het Khāṇḍava-woud verbranden om zijn kracht terug te krijgen. Indra hield hem tegen, maar door de hulp van Arjuna en Kṛṣṇa kon Agni Indra overwinnen en zo het woud vernietigen. (Dowson, J., 1968, p7). Het verhaal van de brand in het Khāṇḍava-woud wordt ook verteld in het Mahābhārata. (van Buitenen, J.A.B., 1973, voll, p412-422).

³⁵⁶ *Tuṇḍa* is een naam van Śiva en van een demon. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p450a) In het boek van Dowson staat het woord "Tuṇḍa" opgenomen als een naam van een demon. (Dowson, J., 1968, p323). Ik denk echter dat Tuṇḍa hier wel gebruikt is als een naam van Śiva omdat het voorafgegaan wordt door het woord "tāṇḍava" wat "een wilde rondedans van Śiva en zijn volgelingen" betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p441c). Ook in Dowson staat dat Śiva als hij dronken is een wilde rondedans uitvoert die "Tāṇḍava" wordt genoemd. (Dowson, J., 1968, p298). Een tweede vertaling voor "tuṇḍa" is "bek, snuit". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p450a). Dan zou men het hele compositum kunnen vertalen als "bij de versterking van de machtige Agni die in het Khāṇḍava-woud met zijn snuit vol vlammen rond danste". Het woord "tuṇḍa" of snuit zou dan refereren naar de zeven tongen van Agni. (Dowson, J., 1968, p7).

³⁵⁷ Letterlijke vertaling: Dewelke te niet deed de uitmuntende slimheid van Ākhaṇḍala op het hoogtepunt van de strijd bij de versterking van de machtige Agni [die] in het Khāṇḍava-woud [zoals] Tuṇḍa wild rond danste in de vlammen, deze jonge Pāṇḍava, [die] onophoudelijk doet trillen [zijn] boog met zijn lange arm [en die] deze wereld maakte tot een gevlochten kooi door precies [zijn] pijlen, ontvoerde onverwacht de jonge vrouw.

³⁵⁸ Letterlijke vertaling: Het werd [me] net eerder verteld door de wachters. Deze ontvoering van Subhadṛā is veel erger dan:

³⁵⁹ *phaṇā-maṇi*: Het compositum valt uiteen in "phaṇā" wat "de gespreide huid van een slang (vooral van de Coluber Nāga)" en "maṇi" wat "juweel" betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p716a, 774c). Het geheel is "het juweel op de huid van een slang" en verwijst naar het teken op de huid van een cobra.

einde der tijden³⁶¹ tegen te houden. [34]

362. Geef daarom alle helden van het geslacht van Yadu het bevel hem te overmeesteren zodat hij zijn trots en macht verliest.
363. **Baladeva:** Dat moeten we doen.
364. **Ugrasena:** O, de helden van het geslacht van Yadu zijn al vertrokken.
- 365-368. Het geluid van de grote trom weerklinkt overal als een mantra³⁶² waarmee men zijn vijanden³⁶³ kan verslaan. Het maakt het helse lawaai van harde donderslagen van een donderwolk op het einde der tijden³⁶⁴, is even oorverdovend als het gerommel van stenen bij het instorten van een grot in een berg. Het lijkt wel het bulderen van de zee die op de kust beukt zoals een woeste windrichtingsolifant³⁶⁵ zijn oor tegen zijn reusachtige oorholte slaat.³⁶⁶
- 369-370. **Baladeva:** Hoogheid, houd de mannen nog een moment tegen want we kunnen niets ondernemen zonder toestemming van de heer Kṛṣṇa³⁶⁷.

³⁶⁰ *agni-kunḍa* betekent "vuurgat, een gat of plaats voor het heilig vuur". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p5a).

³⁶¹ *Pralaya*: De vernietiging van de wereld op het einde van een Kalpa of dag van Brahmā. (Dowson, J., 1968, p240). Er wordt verteld dat op het eind der tijden een vloed ontstaat die alle wezens vernietigt. Tijdens een nacht van Brahmā is de aarde en de andere werelden ondergedompeld in een oceaan. (Dowson, J., 1968, p35-36). Als Brahmā de wereld heeft geschapen, blijft hij gedurende een dag van Brahmā onveranderd bestaan voor een periode van 2.160.000.000 mensenjaren. Daarna wordt de wereld verteerd door vuur, maar de goden, wijzen en elementen blijven bestaan. Als Brahmā ontwaakt herschept hij alles en dit proces van scheppen en vernietigen wordt herhaald totdat Brahmā honderd jaar is. Dan verdwijnt Brahmā zelf en het hele universum met de goden en de wijzen lossen op in de elementen waaruit ze bestaan. (Dowson, J., 1968, p56).

³⁶² *mantra* betekent "magische formule, toverspreuk, bezwering". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p786a).

³⁶³ *spardhiṣṇu* komt van "spardhin" wat "rivaliserend" betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1268b). Daaraan is het suffix -snu toegevoegd dat adjectieven vormt met bindingsvocaal. (Whitney, W.D., 1990, p452 m1194).

³⁶⁴ *kalpānta*: "het einde van een Kalpa" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p263a). Een Kalpa is een nacht en een dag van Brahmā en omvat 4.320.000.000 mensenjaren. (Dowson, J., 1968, p145). Voor de duur van een periode van een Kalpa worden in Dowsons boek echter verschillende getallen gegeven. We vinden ook het getal 8.640.000.000 terug voor een Kalpa. (Dowson, J., 1968, p382). Er wordt ook gezegd dat de wereld, als die eenmaal door Brahmā is geschapen, gedurende een dag van Brahmā of 2.160.000.000 mensenjaren onveranderd blijft. Daarna vernietigt een vuur de wereld met alles wat erop leeft, maar de wijzen, goden en elementen blijven bestaan. Als Brahmā daarna ontwaakt herschept hij alles opnieuw. Het proces van vernietiging en herschepping blijft doorgaan totdat er voor Brahmā honderd jaren verstreken zijn. Na deze periode van honderd Brahmā-jaren (om dit uit te drukken in mensenjaren zou men een getal met 15 cijfers nodig hebben), lossen Brahmā, de goden, de wijzen en het universum op tot enkel de elementen waaruit ze waren opgebouwd overblijven. (Dowson, J., 1968, p56). Er wordt ook gezegd dat tijdens een nacht van Brahmā de aarde en de overige werelden ondergedompeld zijn in een oceaan en er is sprake van een vloed op het einde der tijden. (Dowson, J., 1968, p35-36).

³⁶⁵ *dik-kumbhin*: Dit compositum valt uiteen in de woorden "diś" wat "windrichting" betekent en "kumbhin" wat "olifant" betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p480b, 293b). Het woord "dik-kumbhin" wordt niet in het boek van Dowson opgenomen, maar "dig-gaja" wat windrichtingsolifant betekent wel. Het zijn olifanten die de acht windrichtingen bewaken. (Dowson, J., 1968, p92).

³⁶⁶ Letterlijke vertaling: Het geluid van een grote trom, dat heeft de luide vorm van een grote donderslag die gekomen is uit een donderende wolk op het moment van het einde van een kalpa, dat het doordringende heeft van het luide geluid van het breken van steen ontstaan aan de binnenkant van een soort holte in een berg, dat is als de zee ruisend bij het slaan op de kust zoals een oor van een opgewonden windrichtingsolifant tegen de reusachtige oorholte [slaat], verspreidt zich als een mantra die vijanden vernietigt.

³⁶⁷ *Kṛṣṇa*: Hij is de beroemdste held van de Indische mythologie en de populairste god. Hij wordt beschouwd als de achtste avatāra of incarnatie van Viṣṇu. Hij was een nakomeling van Yadu en behoorde tot het Yādava-

- 371-372. Als hij die niet geeft, dan zal ik alleen, bijgestaan door de Kaurava's³⁶⁸, vandaag nog Indraprastha³⁶⁹ oppakken zoals men een grote klomp aarde uit de grond haalt en in het water van de Kālindīya³⁷⁰ gooien. Of wel trek ik er met mijn scherpe ploeg voren in zodat ze omgeploegd wordt.³⁷¹[36]
373. (Dan komt de goddelijke heer Kṛṣṇa op. Hij heeft een hoffelijke en statige verschijning die zijn nobele aard uitstraalt.)
- 374-375. **Ugrasena:** (Hij spreekt tegen de heer Kṛṣṇa.) Heeft u al gehoord wat een grove brutaliteit de jongere broer van Bhīmasena³⁷² heeft uitgehaald.
- 376-377. **De heer Kṛṣṇa:** Ja en ik heb er ernstig over nagedacht. Ook al heeft Arjuna iets dergelijks gedaan, dan kunnen we onze woede nog niet zomaar op hem botvieren.
- 378-379. Pṛthā³⁷³ is immers iemand die in vele opzichten ons respect verdient en daarom moeten we ook haar zoon respecteren. Trouwens kunnen we Subhadrā nu een betere man toewensen dan iemand die de belangrijkste held is van de drie werelden³⁷⁴?[37]
380. Het is ongehoord, maar wat kunnen we eraan doen?
- 381-382. Volgens de Smṛti-literatuur³⁷⁵ immers is het rākṣasa-huwelijk³⁷⁶ voor

geslacht. Hij was de broer van Bala-rāma en Subhadrā en speelde een belangrijke rol in het Mahābhārata, waarin zijn karakter gemystificeerd wordt en in interpolaties vergoddelijkt wordt. (Dowson, J., 1968, p160-161).

³⁶⁸ *Kaurava:* Het zijn nakomelingen van Kuru. (Dowson, J., 1968, p154). Kuru is de naam van een prins van het Maangeslacht die in het Noordwesten van India, rond Delhi regeerde. Hij was een voorvader van zowel de Pāṇḍava's (vader Pāṇḍu) als de Kaurava's (vader Dhṛta-rāṣṭra) en dus een voorvader van Arjuna. De naam Kaurava wordt echter meestal gebruikt om de zoons van Dhṛta-rāṣṭra aan te duiden. (Dowson, J., 1968, p172).

³⁶⁹ *Indra-prastha* is de naam van de hoofdstad van de Pāṇḍava's en wordt heden nog gebruikt om een stadsdeel van Delhi aan te duiden. (Dowson, J., 1968, p128).

³⁷⁰ *Kālindīya* komt van het woord "Kālindī" dat een naam is van de rivier de Yamunā. (Dowson, J., 1968, p144). Het suffix -ya kan aan een woord worden toegevoegd en vormt een adjectief. (Whitney, W.D., 1990, p456 in 1206a, p459 in 1210). Het geheel betekent dan "komend van de Yamunā-rivier".

³⁷¹ Letterlijke vertaling: Indien niet, dan [zal] enkel ik samen met de Kaurava's nu Indraprastha, dat opgehoven is, tot een grote hoop klei is gemaakt die uit een veld is getrokken, in het stromend water van de Yamuna gooien of het met de punt van een ploeg maken uiteengereten in voren.

³⁷² *Bhīmasena* is een naam van Bhīma. Hij is de tweede van de vijf Pāṇḍava's en dus de oudere broer van Arjuna. (Dowson, J., 1968, p53, 50).

³⁷³ *Pṛthā* is een naam van Kuntī. Ze was de zuster van Vasudeva, de vader van Kṛṣṇa. Van de wijze Durvāsas kreeg ze een toverspreuk waardoor ze van gelijk welke god die ze wenste op te roepen, een kind kon krijgen. Ze probeerde de spreuk uit en kreeg van de zon een zoon, Karṇa. Later trouwde ze met Pāṇḍu en kreeg drie zoons nl. Yudhiṣṭhira, Bhīma en Arjuna die door Pāṇḍu erkend werden, alhoewel ze verwekt waren door de goden Dharma, Vāyu en Indra. (Dowson, J., 1968, p171, 242).

³⁷⁴ *tri-lokī* komt van "tri-loka" wat de drie werelden betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p460a). De drie werelden zijn de hemel, aarde en hel. (Dowson, J., 1968, p179).

³⁷⁵ *Smṛti* betekent "dat wat herinnerd is". De kennis die men zich herinnert en doorgegeven heeft volgens de traditie. Deze literatuur omvat de Vedāṅga's, de Sūtra's, het Rāmāyaṇa, het Mahābhārata, de Purāṇa's, de Dharma-śāstra's (vooral de werken van Manu, Yājñavalkya) en de Nīti-śāstra's. (Dowson, J., 1968, p301). De term Śruti betekent "dat wat gehoord is", waarmee men naar de kennis verwijst die a.h.w. geopenbaard is. Hiermee bedoelt men de Mantra's en de Brāhmaṇa's van de Veda en meestal ook de Upaniṣaden. (Dowson, J., 1968, p305).

kṣatriya's³⁷⁷ aan te bevelen en bovendien kan een man volgens de Śruti-literatuur trouwen met zijn nicht³⁷⁸. [38]

383. Bovendien zullen we deze zaak zeker niet oplossen door mannen op hem af te sturen om tegen hem te vechten.
- 384-387. Ofwel zou Arjuna in zijn doolie eentje het kruim van onze krijgers al in het begin van de strijd uitschakelen, ofwel zou hij door een speling van het lot zelf een heldendood sterven³⁷⁹. Beide mogelijkheden zijn in ons nadeel. Daarom moeten we hem in dit geval zonder rancune³⁸⁰ zijn gang laten gaan. [39]
388. **Baladeva:** (Zijn woede is bekoeld.) Zoals U wil, mijnheer. (Nadat hij dat futloos heeft gezegd, zendt hij de leiders van de familie van Yadu naar de edele Arjuna om hem te behagen met waardevolle huwelijksgeschenken.)
390. (Er valt een bloemenregen uit de lucht.)
391. (Dan verschijnt er een hemelbewoner met twee parelsnoeren in zijn samengevouwen handen.)
392. **De hemelbewoner:** Heren, ik groet³⁸¹ U.
393. **Baladeva:** Wie bent u, mijn beste? Hoe bent U hier gekomen?
- 394-395. **De hemelbewoner:** Mijnheer, ik ben een dienaar van Indra³⁸². Ik ben naar U gekomen om U een boodschap van hem te brengen.
396. **Baladeva en de heer Kṛṣṇa samen:** Vertel ons wat de machtige Indra gezegd heeft.
- 397-400. **De hemelbewoner:** Doordat U zich beiden verzoend heeft met de ongewone daad van Savyasācin³⁸³, heeft U een belangrijk plan van de goden uitgevoerd, want deze grote held die uit Indra³⁸⁴ is geboren, zal de mensheid nog vaak

³⁷⁶ *rākṣasa-vivāha* valt uiteen in de woorden "rākṣasa", wat "komend van de Rākṣas, demonisch" betekent en *vivāha* wat "huwelijk" is. De termen samen vormen een naam voor één van de acht soorten van huwelijk, waarbij een meisje ontvoerd of verkracht wordt nadat haar verwanten verslagen zijn. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p871c).

³⁷⁷ *kṣatriya*: Het is de naam van de tweede kaste, die uit krijgers en koningen bestaat. (Dowson, J., 1968, p169).

³⁷⁸ *mātula-kanyā* betekent "de dochter van zijn oom langs moeders kant". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p807c). De moeder van Arjuna, Kuntī, is de zuster van Vasudeva, de vader van Kṛṣṇa en Subhadrā. Dat wil zeggen dat Arjuna en Subhadrā neef en nicht zijn via de familie van zijn moeder. (Dowson, J., 1968, p162, 305).

³⁷⁹ *vīra-śayyā* betekent "een bed van een held, een bed van pijlen voor een stervende of gewonde held" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1006b).

³⁸⁰ *sa-praṇayam* betekent letterlijk "vriendelijk". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1148c). Omdat het moeilijk is om hier met "vriendelijk" te vertalen opteer ik voor "zonder rancune".

³⁸¹ Letterlijke vertaling: Beide heren, ik buig me.

³⁸² *Indra* is de god van de atmosfeer en beheerst als dusdanig het weer. (Dowson, J., 1968, p123).

³⁸³ *Savya-sācin* betekent "hij die zijn boog spant met de linkerhand" (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1191c). Het is een naam van Arjuna. (Dowson, J., 1968, p291).

³⁸⁴ *asmat* betekent letterlijk "uit ons". Dit is een pluralis majestatis omdat hier de woorden van Indra aangehaald worden en het dus om een direkte rede gaat. Het verwijst hier naar Indra zelf.

moeten te hulp snellen. Daarom krijgt U beiden een geschenk. (Hij opent zijn handen die eerst samengevouwen waren en toont zo de twee parelsnoeren die in de holte van zijn handen liggen. Hij geeft hen de halssnoeren die buitengewoon mooi zijn omdat ze ontstaan zijn bij het karnen van de melk-oceaan³⁸⁵.)

401. (Ze nemen ze vriendelijk aan en hangen ze rond hun nek.)
402. **De leden van de vergadering**³⁸⁶: (Tegen Baladeva en de heer Kṛṣṇa.)
- 403-404. Nu benadrukt de glans van het parelsnoer dat ze dragen de schoonheid van de twee broers net zoals het licht van al de sterren boven in de hemel de schoonheid van de witte en zwarte helft³⁸⁷ van een maanmaand accentueren.[40]
- 405-406. **De hemelbewoner**: Mijn meester laat ook weten dat U beiden niet verlegen hoeft te zijn om nog een andere wens te uiten.
- 407-408. **Baladeva en de heer Kṛṣṇa samen**: We wensen vooral dat de machtige heer Indra tevreden is. Daarnaast hebben we nog een verzoek.³⁸⁸
- 409-412. We wensen dat onze vrouwen hun echtgenoten echt trouw blijven en zonen krijgen die lang leven, dat de aarde overal vruchtbaar is en de koning een wijs beleid voert, dat de mensheid het kwaad de rug toekeert en goede mensen gelukkig zijn, en dat alle windstreken eeuwig zo'n voorspoed kennen dat ze fonkelen als een halssnoer.³⁸⁹[41]
413. (Dan gaat iedereen af.)
- 414-415. De dichter is de bekende Mādhava, de broer van Harihara³⁹⁰. Zijn vader heet Maṇḍaleśvara en zijn moeder Indumatī^{391 392}.

³⁸⁵ *Kṣīroda-mathana* betekent "het karnen van de melkoceaan". (Monier-Williams, Sir M., 1999, p330a). Viṣṇu verscheen in de Satya-yuga (de eerste periode) in de vorm van een schildpad om een aantal dingen die verloren waren gegaan bij de vernietiging van de wereld terug te krijgen. Hij ging op de bodem van de melkoceaan zitten en de andere goden plaatsten de Mandara-berg omgekeerd op zijn rug. De goden en asura's (demonen) wonden de slang Vāsukī rond de berg en gebruikten hem als touw. Beide partijen namen een uiteinde van de slang en begonnen te trekken. Op die manier karnen ze de oceaan, waardoor er een aantal dingen te voorschijn kwamen. Er kwam o.a. amṛta (de drank van de onsterfelijkheid), maar ook juwelen uit. (Dowson, J., 1968, p 36).

³⁸⁶ *sabhāsadaḥ*: komt van "sabhāsad" dat "zittend in een vergadering" betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p1151c). Hiermee bedoelt men de edelen van het geslacht van de Yadu's die in de vergaderzaal van het hof van Dvārakā bijeen gekomen zijn.

³⁸⁷ *a-valakṣa-valakṣa* bestaat uit de woorden "avalakṣa", wat "niet-wit" en "valakṣa" wat "wit" betekent. (Monier-Williams, Sir M., 1999, p928a, 103b). De beide broers, Kṛṣṇa (de zwarte) en Bala-rāma (heeft een bleke huid), worden hier vergeleken met de donkere en bleke helft van de maan. De broers danken hun naam aan het feit dat Viṣṇu een wit en een zwart haar nam en dat het witte Bala-rāma werd en het zwarte Kṛṣṇa. (Dowson, J., 1968, p161).

³⁸⁸ Letterlijke vertaling: Wat anders dan de tevredenheid van de machtige heer Indra. Dat dit ook zo weze.

³⁸⁹ Letterlijke vertaling: Dat hij geve de beste echtgenotes die trouw zijn aan hun echtgenoten en zonen van een lang leven. Dat de aarde moge zijn overal voorzien van vruchtbare grond en dat de koning moge zijn voorzien van de hoogste politieke wijsheid. Dat de wereld weze voorzien van een gezicht afgekeerd van het kwade en dat goede mensen wezen voorzien van een tevreden hart. Dat de hoofd- en bijwindrichtingen eeuwig mogen zijn voorzien van een voorspoedige schittering als een halssnoer

³⁹⁰ *Hārihara*: Het is een algemeen voorkomende mannennaam die verwijst naar Viṣṇu en Śiva. (Monier-Williams, Sir; M., 1999, p1291a).

³⁹¹ *Indumatī*: Vrouwennaam (Monier-Williams, Sir M., 1999, p166a).

416-417. Zo eindigt de Śrīgadita "De ontvoering van Subhadrā" die geschreven is door Mādhava-bhaṭṭa, zoon van de heer Maṇḍaleśvara-bhaṭṭa.

³⁹²De namen van zowel de schrijver Mādhava als van zijn familieleden worden hier vermeld om duidelijk te maken wie de schrijver juist is, maar er is nergens een verwijzing over te vinden. Men vindt in literaire werken enkel terug dat Mādhava de Subhadrāharāṇa geschreven heeft. (Dasgupta, S.N. (ed.), 1947, p467; Lévi, S., 1963, p149 deelII p66; Keith, A.B., 1954, p268; Konow, S., 1920, p123 m122.)

BIBLIOGRAFIE.

ĀCĀRYA TRINĀTHA ŚARMĀ, Śrīmādhavabhāṭṭaviracitaṃ Subhadrāharaṇam (Śrīgaditam), Sānvaya prakāśa Hindīvyākhyopetaṃ vyākhyākāraḥ Ācārya Trinātha Śarmā [De Śrīgadita "De ontvoering van Subhadrā" van Mādhava Bhāṭṭa in het Hindī vertaald door Ācārya Trinātha Śarmā], Caukhambā Vidyā Bhavan, Varanasi, 1962.

APTE, V.S., *The Practical Sanskrit-English Dictionary*, 3vols, Prasad Prakashan, Poona, 1957.

BANERJI, SURES CHANDRA, *Flora and Fauna in Sanskrit Literature*, Naya Prokash, Calcutta, 1980.

BIARDEAU, MADELEINE, Conférence de Mlle Madeleine Biardeau, *Annuaire de l'École Pratique des hautes Études, section V des Sciences Religieuses*, 78 (1970-1971), p 154-161.

BIARDEAU, MADELEINE, Conférence de Mlle Madeleine Biardeau, *Annuaire de l'École Pratique des hautes Études, section V des Sciences Religieuses*, 79 (1971-1972), p 139-147.

BIGGER, ANDREAS, Mehrere Versionen, Subhadrā zu entführen, *Asiatische Studien*, 51 nr.4 (1997), p 1073-1077.

BROCKINGTON, JOHN, *The Sanskrit Epics*, Brill, Leiden-Boston-Köln, 1998.

BÖHTLINGK, OTTO, *Sanskrit-Wörterbuch in Kürzerer Fassung*, 3vols, Akademische Druck U. Verlagsanstalt, Graz, 1959.

DASGUPTA, S.N. (ed.), *A History of Sanskrit Literature, Classical period*, Calcutta University Press, Calcutta, 1947.

DESHPANDE, MADHAV, M., The Epic Context of the Bhagavadgītā, *Essays on the Mahābhārata*, Sharma, Arvind (ed.), Brill, Leiden-New York-København-Köln, 1991, p334-348.

DOWSON, JOHN, *A Classical Dictionary of Hindi Mythology and Religion, Geography, History, and Literature*, Routledge and Kegan Paul LTD, London, 1968.

DURGĀPRASĀDA, PAṆḌIT- PARAB, KĀŚINĀTH PĀṆḌURANG (eds.), *The Subhadrāharaṇa of Mādhava Bhāṭṭa*, Nirṇaya Sāgar Press, Bombay, 1936.

EMENEAU, M.B., *A Union List of Printed Indic Texts and Translations in American Libraries*, American Oriental Society, Connecticut, 1935.

GUPTA, SHAKTI, M., *Plant Myths and Traditions in India*, E.J. Brill, Leiden, 1971.

HILTEBEITEL, ALF, Two Kṛṣṇas, Three Kṛṣṇas, Four Kṛṣṇas, More Kṛṣṇas: Dark Interactions in the Mahābhārata, *Essays on the Mahābhārata*, Sharma, Arvind (ed.), Brill, Leiden-New York-København-Köln, 1991, p101-109.

HOPKINS, WASHBURN, E., *The Great Epic of India*, Yale University Press, Cambridge, 1901.

KATZ, RUTH, CECILY, *Arjuna in the Mahabharata: Where Krishna Is, There Is Victory*, University of South Carolina Press, Columbia, 1989.

KEITH, A. BERRIENDEALE, *The Sanskrit Drama in its Origin, Development, Theory and Practice*, Oxford University Press, London, 1954.

KLOSTERMAIER, KLAUS K., *A Survey of Hinduism*, State University of New York Press, Albany, 1994.

KONOW, STEN, *Das Indische Drama*, Vereinigung Wissenschaftlicher Verleger, Berlin-Leipzig, 1920.

LÉVI, SYLVAIN, *Le Théâtre Indien*, Collège de France, Paris, 1963.

MACDONELL, A.A., *A practical Sanskrit Dictionary with transliteration, accentuation, and etymological analysis throughout*, Oxford University Press, New York, 1963.

MATILAL, BIMAL, KRISHNA, Kṛṣṇa: In Defence of a Devious Divinity, *Essays on the Mahābhārata*, Sharma, Arvind (ed.), Brill, Leiden-New York-København-Köln, 1991, p401-418.

MCGREGOR, R.S.,(ed.), *The Oxford Hindi-English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford-Delhi, 1997.

MONIER-WILLIAMS, SIR M., *Sanskrit-English Dictionary, Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages*, Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., New Delhi, 1999.

NATHA, PRANA- CHAUDHURI, JATINDRA, BIMALA, *Sanskrit Books*, 2vols, India Office Library, London, 1957.

PETERSON, INDIRA, V., Arjuna's Combat with the Kirāta: Rasa and Bhakti in Bhāravi's Kirātārjunīya, *Essays on the Mahābhārata*, Sharma, Arvind (ed.), Brill, Leiden-New York-København-Köln, 1991, p212-250.

PISCHEL, R., *Comparative Grammar of the Prākṛit Languages*, Motilal Banarsidass, Delhi, 1965.

RENOU, LOUIS- FILIOZAT, JEAN, *L'Inde Classique, Manuel des Études Indiennes*, 2vols, École française d' Extrême-Orient, Paris, 1953.

SCHARPÉ, ADRIAAN, *Handleiding bij de studie van het Klassieke Sanskrit, grammatica, oefeningen, teksten, aanteekeningen en woordenboek*, N.V. De Vlaamse Drukkerij, Leuven, 1943.

ŚYĀMASUṂDARDĀS, (ed.), *Himḍī Śabdsāgar*, 11vols, Śambhunāth Vājpeyī Dvāra Nāgarī Mudraṅ, Varanasi, 1965-1975.

SZCZUREK, PRZEMYSŁAW, Some remarks on the so-called Epic Layer of the Bhagavadgītā, *Stages and Transitions: temporal and historical frameworks in epic and purāṇic literature: proceedings of the Second Dubrovnik International Conference on the Sanskrit Epics and Purāṇas, August 1999*, Brockington, Mary- Katičić, Radoslav (eds.), Croatian Academy of Sciences and Arts, Zagreb, 2002, p 55-72.

VAN BUITENEN, J.A.B, *The Mahābhārata*, 3vols, The University of Chicago Press LTD, Chicago-London, 1973.

VAN DEN BOSSCHE, FRANK, *A Reference Manual of Middle Prākṛit Grammar, the Prākṛits of the Dramas and the Jain Texts*, Universiteit Gent, Gent, 1999.

VAN NOOTEN, BAREND, A., *The Mahābhārata*, Twayne Publishers Inc., New York, 1971.

WHITNEY, WILLIAM, DWIGHT, *Sanskrit Grammar Including Both, the Classical Language and Older Dialects of Veda and Brahmana*, Bodhi Leaves Corporation, Delhi, 1990.

WINTERNITZ, MAURICE, *A History of Indian Literature*, 3vols, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, Delhi, 1996.

INDEX.

Deze index bestaat uit twee delen: een index van de Sanskriet woorden en een index van de Prakrit woorden. In de index van de Sanskriet woorden vindt men alle woorden terug die in de tekst en de bijbehorende voetnoten voorkomen. De verbaal adjectieven staan opgenomen onder de wortel waar ze van afgeleid zijn tenzij ze gebruikt zijn in hun gesubstantiveerde betekenis. De nummers in de index verwijzen naar de regels waarin het woord voorkomt en het symbool v gevolgd door een nummer duidt de voetnoot aan waarin het woord voorkomt. De index van Prakrit woorden geeft een overzicht van alle Prakrit woorden die in de tekst voorkomen, waarbij hetzelfde systeem wordt gehanteerd als in de index van de Sanskriet woorden. Ik heb ervoor gekozen de Prakrit woorden niet zoals de Sanskriet woorden terug te leiden naar hun grondvorm of wortel omdat die afleiding niet altijd voor de hand ligt en ze het gebruik van de index misschien zou bemoeilijken. In beide delen van de index zijn de varianten van de tweede uitgave (VSG) tussen vierkante haken opgenomen.

A. Index van de Sanskriet woorden.

a-kāṇḍa-, 296; 351	atimātra-, v81
a-kāla-, 273	atiśaya-, 38; 63
akṣa-, 218	atyadbhuta-, 397
a-kṣama-, 354	atyāhita-, v99
akṣis-, 208	atra, 40; 235; 247; 250; 310; 338; 380;
akṣi-, 3; 152; 161	387; 393; v74; v76; v103; v104; v112;
a-khaṇḍa-, 297	v113; v119; v122
agni-, 348; 361	atha, 95; 138; 313; 317; 95
agra-, 372	atharvan-, 284
agratas, v137; v110	athavā, 134; 239; 307; v96
a-ghana-, 172	adas-, 36; 272
aṅka-, v71	a + dṛś., 63
aṅga-, 181; 233; 310; 353; v133	adbhuta-, 3; 231
aṅganā-, 223	adya, 230; 282
aṅgī-, 234	adhi, 403
aṅgī-karaṇa, 70	adhikāra-, 119; 345
aṅguli-, 75	adhunā, 233; 404
a + cint., vi°, 254	adho-mukha-, 312
a + jñā., pari°, 77	an-antara-, 305
añjali-, 51; 87; 391; 399	an-avadya-, 298
a + tark., v114	an-ādara-, 78
atas, 29; 121; 311; 378	anugāmin-, 155
atikrama-, 244; 336	an + uc., 374; 380
atithi-, 77; 105; 157; v89; v74; v75; v76;	anuja-, 374
v124	anujñā-, 248
atidūra-, 300	anupada-, 141
atipāta-, 48	anubandhin-, 35

- anumati-, 369
 anusaṅga-, 19
 an-eka-, 378
 antara-, 141; 284; 347; 370; v79
 antarāya-, 301
 antarikṣa-, 390
 antaryāmitā-, 236
 antar, 149; 243
 antaḥ-pura-, 136; 183
 anta-, 5; 244; 245; 304; 365
 an + pad., ud°, v81
 anya-, 45; 190; 231; 280; v103
 anyatas, 199
 anyathā, 136; v101
 anvaham, 46
 anveṣaṇa-, 248
 apara-, 44; 246; 302; 407; v97
 a-pāṭava-, 166
 api, 7; 9; 17; 18; 21; 24; 40; 48; 59; 60;
 131; 134; 147; 169; 188; 231; 247; 287;
 304; 306; 310; 320; 376; 378; 380; 383;
 383; 386; 405; 407; v77; v81; v82; v83;
 v89; v96; v97; v99; v100; v104; v110;
 v113; v115; v116; v117; v121; v123
 a-pīḍā, 47
 a-prakāṣa-, 110
 abhimāna-, 362
 abhirāma-, 180
 abhyantara-, 192; 204; v99; v103
 abhyupāya-, 234
 a-marṣa-, 337; 377; 388
 a + mṛ., 66
 ambā-[aho], v77
 ambu-, 59; 140
 ambu-da-, 365
 ambu-rāśi-, 361
 ambhas-, 189; 231
 ambho-da-, 59
 ayi, 77
 aruṇa-, 3
 arc., 264; v113
 arcana-, 265
 arjuna-, 22; 39; 40; 53; 63; 77; 82; 84; 88;
 93; 104; 107; 110; 118; 121; 134; 138;
 145; 147; 228; 229; 249; 250; 253; 262;
 267; 273; 277; 302; 307; 376; 384; 389;
 v92; v126
 arṇava-, 245
 arth., pra°, v128
 artha-, 87; 383
 arthin-, 273
 ardha-, 245
 arvat-, 284
 alaṃkāra-, 182
 alam, 6; 282
 alī-, 224
 a-loka-, 243
 alpa-, 168
 avacaya-, v108
 avani-, 119
 avabodha-, 79
 a-valakṣa-, 403
 avaloka-, 94
 avaṣṭambha-, 288
 avasara-, 138
 avasāna-, v87
 a-vismaraṇa-, 12
 a + vṛ., v74
 a + śak., 311
 aśru-, v119
 as., 30; 71; 72; 84; 121; 136; 247; 249;
 251; 256; 273; 282; 286; 302; 354; 379;
 395; 410; 411; 411; v70; v72; v122; v124
 a-saṃkoca-, 405
 a-sat + kṛ., v89
 a-sthāna-, 376
 asmadīya-, 386
 asmad-, v103
 asmādṛś-, v103
 ahaṃ-kāra-, 337
 ahar-, 65
 ahaha, 63
 ahi-pati-, 2
 aho, 40; 49; 58; 168; 253; 337; 364
 ākāśa-, 55
 ākṛti-, 373; v96
 ākramaṇa-, 362
 ākṣepa-, 27
 ākhaṇḍala-, 349
 āghāta-, 172
 āchādāna-, 43
 ājñā-, 251; 278
 ātapa-, v80
 ātma-gata-, 63; 100; 253; 274
 ātma-ja-, 10; 416
 ātman-, v83; v87
 ātmīya-, 255
 ādarśa-, v70
 ādi-, 389

- ādeśa-, 311
 ādya-, 190
 ādhmāna-, 367
 ānanda-, 40
 ānukūlya-, 58
 āp., pra°, 310
 āp., sam°, 417
 āmukha-, 38
 āyus-mat-, 251; 261
 āyus-, 409
 ārambha-, v101
 ārambha-, 178
 ārambhaṇa-, 139
 ārāt, 152; 161
 ārāma-, 151; 160
 ārohaṇa-, 252
 ārdra-, 18; 298
 ārya-, v72; v73
 ārya-putra-, v101; v102; v114; v116
 āryā-, 26; 29; 34
 ālaya-, 244
 ālasya-, 388
 āvali-, 308
 āvaśyaka-, 12
 āśaya-, 411
 āśrama-, 40; 70
 āsaṅga-, v96
 āsara-, 300
 āsya-, 1
 ās, 157
 āharaṇa-, 360
- i., ā°, 26
 i., upa°, 11
 i[e]va, 204
 itas, 26
 iti, 11; 25; 31; 37; 49; 54; 57; 72; 75; 79;
 96; 117; 133; 137; 147; 148; 164; 177;
 183; 185; 205; 217; 227; 234; 237; 248;
 257; 260; 271; 288; 292; 294; 302; 305;
 309; 312; 335; 336; 382; 388; 399; 405;
 413; 416; v70; v71; v81; v82; v83; v85;
 v92; v100; v103; v104; v117; v119; v121;
 v124; v125; v126
 idam-, 6; 15; 20; 25; 29; 30; 49; 65; 66; 67;
 68; 72; 88; 104; 105; 107; 134; 135; 154;
 157; 163; 166; 184; 191; 192; 233; 234;
 238; 268; 278; 302; 304; 336; 337; 351;
 376; 379; 383; v70; v72; v74; v76; v82;
 v87; v90; v99; v102; v104; v119
- idānīm, 370; v105; v118
 indu-, 65
 indu-matī-, 414
 indra-prastha-, 371
 indra-, 394
 iyat-, 30
 iva, 16; 19; 36; 270; 270; 308; 309; v80;
 v111; v115
 iṣ., 76; 157
 iṣṭa-, 259
 iṣ., pra°, 399
 iha, 65; 269; 286
- īkṣ., pra°, v105; v111; v115
 īkṣ., sam°, ud°, vi°, 89
 īkṣ., 21
 īkṣaṇa-, 140
 īdrś-, 71
 īh., sam°, 405
- ukṭi-, 14; 15; 95
 ukṣ., 303
 ugra-, 286
 ugrasena-, 304; 354; 356; 357; 358; 364;
 374
 ucca-, 151; 160; 173; 306
 uccaṇḍa-, 348
 uccāṭa-, 368
 ucchvāsa-, 232
 ujjvala-, 412
 uta, 385
 utkaṭa-, 367
 utkara-, 151; 160
 uttama-, 22
 uttara-, 243
 uttarala-, 299
 uttuṅga-, 298
 utpāta-, 300
 utsava-, 178; 184; 192; 198; 307; v102;
 v104
 utsāhavat-, 197
 udagra-, 153; 162
 udañ-mukha-, 309
 udara-, 297; 366
 udāṭta-, v71
 udāra-, 373
 udgama-, 139
 uddaṇḍa-, 296
 udbhaṭa-, 154; 163
 udyāna-, 346; 347

- un-mukha-, 95
 upakarāṇa-, v101; v108
 upakārika-, 13
 upadaṃśa-, 190
 upadhi-, v77
 upaniṣad-, 42
 upari-, 300; v80
 uparūpaka-, 20; v71
 upavana-, 41; 288; v105; v107
 upaśama-, 234
 upāyana-, 399
 ubha-, 217; 227; 399; 401
 uras-, v96
 urvarā-, 410
 urvī-, 410
 uṣar-budha-, 3
 uṣṇa-, v80

 ūrū-, 268
 ūrdhva-, 371

 ṛ., 59
 ṛ., sam°, 10; 400; v83

 eka-, 142; 189; 267; 296; 309; 369; 379;
 384; v71; v97; v124
 ekākin-, 268
 ekākinī-, v119
 etad-, 21; 53; 136; 168; 181; 230; 242;
 247; 249; 251; 263; 264; 296; 301; 313;
 345; 347; 358; 369; 387; 397; 398; 399;
 407; v70; v77; v78; v79; v80; v82; v83;
 v88; v95; v96; v103; v110; v111; v113;
 v126; v129
 etādṛśa-, v84
 etāvat-, v87; v114; v124
 enad-, 84; 155; 379; v97; v100
 evam-, 77; 196; 204; 376; v84; v111; v114;
 v127
 eva-, 15; 19; 20; 25; 30; 53; 84; 88; 119;
 121; 134; 168; 183; 187; 192; 234; 237;
 250; 278; 346; 351; 358; 364; 370; 388;
 398; v78; v79; v88; v93; v96; v103; v105;
 v107; v111; v115; v119; v122

 ogha-, 13

 ka-, 7; 9; 14; 23; 24; 33; 40; 44; 48; 49; 55;
 69; 77; 79; 107; 110; 134; 157; 166; 171;
 172; 173; 174; 188; 188; 192; 224; 230;
 231; 238; 246; 261; 283; 302; 306; 311;
 315; 338; 344; 370; 379; 380; 383; 393;
 396; 405; 407; v70; v76; v77; v78; v81;
 82; v84; v86; v88; v94; v96; v97; v99;
 v101; v105; v107; v110; v114; v115;
 v116; v117; v121; v123; v124
 kakubha-, 118; v124
 kaṭa-, 218
 kaṇṭha-, 141; 401
 katama-, 379
 kath., 344; 396; v126
 kathana-, 394
 katham-, 65; 136; 165; 177; 192; 304; 393;
 v101; v102; v115
 kadā-, v70
 kaniṣṭha-, 247; v75
 kanyakā-, 181; 263; 308; 346; v79; v96;
 v103; v108
 kanyā-, 382
 kapata-, 77; 257; v82; v97
 kapāla-, 2
 kapi-, 176
 kamala-, 308
 kamp., 89; 268
 kara-, 75; 140; 399
 karaṇa-, 166; 245
 karaṇḍaya., 351
 karn., sam°, ā°, 317
 karṇa-, 32; 367
 karṇaya., ā°, 34; 143; 238; 313; v116; v118
 karman-, 21; 119; 397
 kal., 66
 kala-kaṇṭha-, 32
 kala-kala-, 143
 kala-, 32
 kalaśa-, 180
 kalaha-, 303
 kalpa-, 245; 365
 kalpita-, 181
 kavi-, 15; 415; v70
 kāṇḍa-, 297
 kāṇḍa-, 351
 kātara-, 223
 kādambarī-, 53
 kānti-, 299
 kāma-, 263; 269; v77
 kāma-deva-, 265; v113
 kāmya-, 90; 182
 kāriṇī-, v75
 kāruṇya-, 3

- kārya-, 13; 383; 398
 kārśya-, 228
 kāla-, 365
 kālindīya-, 371
 kāśmīra-, 188
 kīdrś-, 233
 kīdrśa-, 104; 303
 kīśa-, 154; 166
 kuṇḍa-, 361
 kuṇḍalita-, v115
 kutas, 317; v106
 kutra, 169; 247; v70
 kumāra-, 307
 kumbhaka-, 175
 kumbhin-, 367
 kuraṅga-, 94
 kuru-, 338
 kula-, 118; 263; 308; 338; 346; v79; v87;
 v90; v92; v96; v103; v108
 kuśala-, 21
 kuśīlava-, 21
 kusuma-, v108; v113
 kūla-, 239
 kṛ., 33; 78; 87; 94; 135; 154; 155; 163;
 189; 192; 194; 217; 245; 251; 262; 301;
 363; 364; 370; 372; v70; v82; v83; v100;
 v103; v108
 kṛ., adhi°, 29
 kṛ., saṃ-s°, 182
 kṛtānta-, 157; 286
 kṛpa-, 246
 kṛśānu-, 284; 303
 kṛṣ., 171; 409
 kṛṣṇa-, 278
 ketu-, 179
 kevala-, 16; 78
 koṭi-, 384
 koṭīśas, 263
 kodaṇḍa-, 288; 297; 350; v115
 kopa-, 77
 komala-, 234
 kolāhala-, 153; 162
 kaunteya-, 247
 kaurava-, 371
 kausuma-, 41
 kausumbha-, 181
 kram., ati°, 301
 kram., nis°, 37; 148; 205; 288; 294; 296;
 342; 413
 kram., pari°, 49; 53; 54; 184; 227; 247
 krama-, v103
 kriyā-, 170
 krīd., 263
 krīdā-, 346; 347
 krīd., 307
 krodha-, 169; 176; 177
 k[r]ja-, 246
 kṣaṇa-, 174; 282; 369; v75
 kṣata-ja-, 303
 kṣati-, 386
 kṣatriya-, 281; 306; 381
 kṣan., 353
 kṣan., vi°, 310
 kṣam., 19
 kṣama-, 246; 282
 kṣip., 282
 kṣip., ā°, 171
 kṣip., pra°, 371
 kṣīroda-, 400
 kṣubh., 367
 kṣetra-, 372
 kṣobha-, 254
 khaṇḍ., 349
 khaṇḍa-, 119
 khan., ud°, 372
 khalu, 118; 315; 376; v96
 khāṇḍava-, 348
 khel., v103
 khyā., pra°, v71
 khyāta-, 415
 ga-, 142
 gadgada-, 141
 gandha-, 53
 gam., 71; 301; 237; v88; v103; v106; v113;
 v115
 gam., ā°, 157; 235; 251; 306; 311; 354;
 393; 394; v82; v104; v113; v119; v124
 gam., upa°, 6
 gam., sam°, 22
 gam., sam°, ā°, 337; v83
 gamana-, 301
 gambhīra-, 237; 373
 garj., 365
 garj., anu°, 239
 garbha-, v71
 garbhita-, 141
 gīta-, 36
 guṇa-, 18

- gumphanā-, 17
 gulma-, 345; v107
 gr̥ha-, 46; 48; 49; 204; v74; v115
 gr̥ha-medhin-, 48
 gr̥ha-sthā-, 46
 gr̥hiṇī-, 25
 geḥa-, 67
 gai., 24; 29; 31
 goṣ-pada-, 245
 go-, 57
 grath., 188
 grah., 46; 96; 271; 294; 401; v77
 grah., anu°, 252; 256
 graha-, 89; 361
 grāsa-, 46
 grīṣma-, v80
- ghaṭṭana-, 367
 ghana-, 13
 ghūrṇ., 337
 ghrā., ā°, 53
- ca, 12; 22; 45; 61; 67; 69; 139; 149; 206;
 231; 234; 236; 257; 258; 280; 283; 295;
 304; 346; 354; 376; 379; 380; 380; 382;
 383; 405; 412; v70; v83; v87; v90; v92;
 v96
 cak., 268
 cakora-, 60
 cakra-, 237
 cakṣus-, 90; v96
 caṇḍa-, 285
 caturtha-, 40; 70
 candrikā-, 60
 capala-, 223
 camana-, 60
 campū-, v70
 caya-, 191
 car., 48
 car., ā°, 345; 375; 399
 car., vi°, 335; 376
 cal., v89
 caṣaka-, 156
 cātaka-, 59
 cāpa-, 287
 cālana-, 152; 161
 citta-, 4; 39; v96
 citra-, 191
 citra-paṭa-, 125
 cid, 23; 188; 370; 405
- cint., 57; 237; v110
 cintā-, v111
 cira-, 60
 cūrṇ., 172
 cūrṇa-, 172
 ced, 66; 281; 284; 285; 286; 370;
 cedi-, 258
 chala-, 70
- jagat-, 351
 jan., 166; 230; 366
 janaka-, 414
 janatā-, 13
 janani-, 414
 jana-, 33; 36; 104; 152; 161; v74; v104;
 v105; v122
 janāntika-, 80
 jambh., 299
 jambhāri-, 299
 jala-, 43; 180
 jala-dhi-, 239
 jala-nidhi-, 243
 jalādhāra-, v80
 jāti-, 168
 jīva-, v115
 jñā-, 236
 jñā., 107; 119; 184; v77; v79; v83; v86;
 v87; v88; v101; v107; v111; v124
 jñā., ā°, 25; 362; v72; v73
 jñā., vi°, v100; v123; v129
 jval., 361
 jvālā-, 348
- ḍamb, vi°, 300
 ḍimbha-, 338
- dhakkā-, 368
- taṭī-, 367
 taḍit-, 67; 299
 tatas, 39; 47; 61; 68; 108; 140; 142; 156;
 200; 206; 228; 241; 294; 302; 323; 324;
 352; 353; 356; 373; 391; v90; v125; v126
 tati-, 16
 tatra-, 296
 tatra, 264; 311; 312; v103
 tathā-, 363
 tathā, 29; 64; 147; 169; 183; 217; 310; 376;
 407; v91; v96; v98; v109

tad-, 4; 15; 18; 20; 23; 25; 36; 48; 53; 57;
 65; 94; 119; 138; 142; 149; 155; 169; 170;
 172; 174; 176; 192; 229; 234; 235; 236;
 240; 246; 247; 248; 251; 259; 262; 271;
 279; 282; 287; 295; 301; 302; 303; 305;
 310; 323; 342; 350; 353; 359; 362; 387;
 388; 394; 397; 399; 415; v71; v74; v79;
 v80; v82; v93; v94; v95; v96; v97; v99;
 v103; v104; v105; v107; v108; v110;
 v111; v113; v119; v122; v123; v124; v125
 tadānu, 139
 tadā, 65; v87; v112; v114; v124
 tadīya-, 378
 tan., 191
 tanaya-, 378
 tap., v80
 tapasvin-, 78; 247; v105; v122
 tamāla-, 299
 taru-, v124
 taruṇa-, 299
 tark., v82; v104; v125
 tarhi, 204; 341
 tala-, 173
 tāṇḍava-, 348
 tāṇḍavita-, 296
 tādr̥śa-, v96
 tāpa-, 13; 233
 tāraka-, 90
 tāla-dhvaja-, 54
 tāvat, 23; 48
 tāvad, v108
 tuṇḍa-, 348
 tuṣ., 389
 tu, 79; 166; 279; 309; 359; 381; v70; v77;
 v82
 tṛṇa-, 303
 tyaj., 272
 tyaj., pari°, 274; 388; v114
 trāsa-, 94; 166
 tri-nayana-, 244
 tri-lokī-, 379
 trai., pari°, 159
 tvac-, 43
 tvad-, 4; 10; 36; 88; 94; 121; 184; 249;
 v82; v88; v111; v123
 tvar., 341; v113
 tviṣ-, 403
 daṃṣṭrikā-, 360
 daṇḍa-, 286; v115

daṇḍa-dhara-, v115
 darana-, 90
 darśana-, 135; 229; v100; v113
 dal., 298
 dala-, 16; 230
 daśana-, 153; 162
 dah., vi°, 29
 dā., 76; 96; v82; v83
 dārūka-, 237; 241; 242; 250; 256; 261;
 262; 265; 278
 divasa-, v124
 divya-, 391
 diś., sam°, 396
 diś-, 367; 412
 diṣṭi-, 250
 dīrgha-, 71; 232
 dur + manāya., 148
 dur-vilasita-, 338
 duḥ-sva-bhāva-, v81
 dūra-, 6; 175
 dr̥ś., 125; 187; 199; 218; 220; 264; 277;
 337; 357; 382; v79; v104; v110; v128
 dr̥śad-, 366
 dr̥ṣṭi-, 68; 267
 deva-, 311; 345; 398; v74; v77; v128; v129
 deśa-, 180; 261; 267; 301
 dor-daṇḍa-, 350
 doha-, 57
 dauvārika-, 51; 340; 342
 dyuti-, 298
 drāk, 152; 161
 druta-, 173
 druma-, 118; 230
 dvaya-, 386; 391; 400
 dvāra-, 180; v74
 dviṭīya-, 287
 dvi-vida-, 155
 dviśat-, 273
 dhā., 14; 391
 dhā., abhi°, 57; 96; 104; 110; 147; 257;
 292; 312; 336; 388; 405
 dhā., pari°, 181
 dhā., pra°, 240
 dhā., vi°, 95
 dhā., sam°, 287
 dhū., ava°, 258
 dhū., ud°, 179
 dhairya-, 288
 dhanus-, 1; 262

dhanya-, 70
 dhanvan-, 299
 dharā-, 173
 dhārā-, 309
 dhārṣṭya-, 374
 dhāv., anu°, 294; 310; 353
 dhik, v115
 dhig-vidhā-, 233
 dhīra-, 367
 dhṛ., 404; v82; v97
 dhṛ., ava°, 9; 323; v92; v121
 dhyai., 260
 dhvani-, 238

 na, 14; 17; 33; 66; 67; 78; 184; 198; 246;
 287; 300; 302; 315; 336; 370; 374; 383;
 v70; v77; v79; v80; v82; v83; v84; v89;
 v96; v101; v104; v107; v111; v114; v115
 nakṣatra-, 403
 nakhara-, 154; 163
 nagara-, v122
 naṭ., 54; 169; 184; 248
 naṭī-, 28; 31
 nanu, 281; v118
 nam., upa°, v114
 nam., pra°, 87; 345; 392; v129
 nayana-, 94; 223; 268; v96
 nara-pati-, 410
 nava-, 181; 224; 360
 navan-, 4
 navya-, 21
 nahi, 166
 nāṭya-, 7
 nāda-, 32
 nānā, 41
 nāndī-, 5
 nāma-dheya-, v87
 nāman-, 11; 118; 159; 417; v71; v74; v90;
 v92; v124; v126
 nāyaka-, 11; 22; v71
 nāyika-, v71
 nija-, 257
 nidāna-, 17; 235
 nidrā-, 44
 nidhāna-, 40
 nināda-, 368
 nibiḍa-, 300
 nimitta-, 134; 168; v81; v97; v111; v124
 niyama-, 105; v87; v124
 niyukta-, 182

niraṅkuśa-, 223
 nirodha-, 361
 nirmala-, 44
 nirvṛti-, 54
 niścaya-, v70
 niścāla-, 90; 139
 niḥśaṅka-, 307
 niḥśvāsa-, 89
 niḥsvāna-, 366
 nī., 176; 264; 309; v87
 nī., apa°, 362; v113
 nī., abhi°, 15; 170
 nī., ā°, 278
 nī., upa°, 261; v75
 nīti-mat-, 410
 nīla-, 156
 nīlāmbara-, 175
 nīlotpala-, v115
 nṛtya-, 21
 nepathya-, 143; 150; 289
 no, 370

 pa[i]da-, v75
 pakṣa-, 253; 386; 403
 pañjara-, 354
 paṭa-, 27
 paṭh., 164
 pat., ud., 300
 pat., ni°, 390
 pat., pari°, 285
 pat., sam°, 173
 patāka-, 179
 patnī-, 3
 pad., ud., v81
 pad., sam°, v108
 pada-, v89
 padana-, 208
 parama-, 40
 paramparā-, 232
 paraspara-, 142; 295
 para-, 42; 84; 190; 248; 281; 311; 358;
 405; 409; 410
 parā-krama-, 362
 parāṅ-mukha-, 411
 parigraha-, 23; 78; v83
 paricaya-, 232
 paricaraṇa-, 6
 pariccheda-, v71
 pariṇeyā-, 382
 paritas, 368

parimala-, 32
 pariṣat-, 29
 parīrambha-, 234
 paryāya-, 118; v124
 parvata-, 300
 palāy-, 269
 palāśa-, 308
 pavana-, 32
 pā-, 174
 pāka-, 189
 pāṇa-, 271
 pāṇi-, 154; 156; 163
 pāṇḍava-, 350
 pāṇḍitya-, 349
 pāta-, 253
 pātāla-, 244
 pāti-, 409
 pātra-, 174
 pāda-, 154; 163
 pāpa-, 411
 pāpiṣṭha-, 170
 pāripārśvaka-, 9; 23
 pārtha-, 36; 294
 pārśva-, 180
 piṇḍī-, 188
 piṣ., nis°, 153; 162
 puṭa-, 140; 399
 putra-, 409
 putrī-, 71
 punar, 131; 150; 169; 305; 311; v81; v83;
 v87; v96; v100; v113
 pura-, 182
 puraṃdhri-, 152; 161
 puratas, 49
 puras, 63; 250
 purā, 281
 puruṣa-, 22; 295; 391; 392; 394; 397; 405;
 v115
 puṣpa-, 151; 160; 390
 puṣpa-m-dhaya-, 308
 pustaka-, v70
 pūgī-phala-, 18
 pūj., v80; v122
 pūjā-, 77; 87; 105; v124
 pūjyatva-, 71
 pūrva-, 63; 164
 pṛthā-, 378
 pṛ., 174; v119
 prakāṭaya-, 400
 prakāṭī + kṛ., 77

prakāra-, 307; 366
 prakāśa-, 26; 72; 101; 107; 113; 250; 256;
 275; 332
 prakṛti-, 373
 praçaṇḍa-, 297
 prach., 117; 133; 183; 184; v90; v97; v124
 praṇayin-, v70
 prati-saṃvatsara-, v102
 prati, 82; 85; 93; 179; 314; 374; 402
 pratihāra-, v118; v128
 pratyaya-, v79
 prath., 1
 prathama-, 224; 358; v93; v111; v124
 pradeśa-, v118; v128
 prabhā-, 66
 prabhu-, 406
 prabhṛti-, 229
 pramāṇa-, 312
 pralaya-, 285; 361
 prasāda-, 95; v83; v100
 prahāra-, 353
 prātyahika-, 105; v75
 prīti-, 42; 279
 prayāṇa-, 364
 prayoga-, 7; 20; 38
 pravāha-, 371
 pravīṇa-, 25
 pravīra-, 362; 364
 praveśa-, 183; 243
 priya-, 42; 88; 249; v84; v86; v88; v92;
 v94; v105; v107; v115; v119; v120; v124
 priyā-, 183; 184; 196; 277; 282; 315
 preman-, 224
 praudha-, 368
 pluṣ., 3

phaṇā-, 360
 phaṇi-vallī-, 16
 phala-, v82; v83
 phalaya., vi°, 279

bandh., 51; 179
 bala-deva-, 155; 156; 157; 159; 165; 168;
 177; 187; 196; 200; 204; 304; 314; 315;
 317; 320; 323; 335; 336; 341; 344; 352;
 357; 363; 369; 388; 393; 396; 402; 407
 bala-bhadra-, v74; v75
 bavana-, 179
 bahir, 157; 192; 288; 346; v103; v107
 bahula-, v71

- bahu-vighna-, 147
 bahu-vidha-, 32; 189
 bādha-, 70
 bāṇa-, 353
 bāṇāsana-, 294
 bālā-, 351
 bāṣpa-, 140
 bāhu-daṇḍa-, v96
 bībhatsa-, 2
 bubhukṣita-, 78
 brahman-, 244
 brahmāṇḍa-, 297
 brāhmaṇa-, 159; 168; 175
 brū., 55
- bhaga-vat-, 248; 249; 251; 253; 256; 286;
 373; 392; 394; 407; v74; v79
 bhaga-vatī-, 135
 bhaginī-, v75
 bhaṅga-, 90
 bhadra-, 249; 298; 393
 bhā., 270
 bhāga-, 298
 bhāj-, 3
 bhī., 88; 169; 277
 bhī-, 282
 bhū., 4; 95; 107; 107; 118; 147; 147; 157;
 248; 305; 305; 386; 408; 410; 412; v70;
 v77; v80; v84; v96; v102; v104; v106;
 v114
 bhū., ud°, 400
 bhū., pari°, 258
 bhū., sam°, 236
 bhū-, 273; 281; 311
 bhaikṣya-, 42
 bhakta-, 240; 253
 bhaj., 281
 bhātṭa-, 10; 416
 bhaṇ., v78; v83; v84; v88; v124
 bhaya-, 2; 80; 142; 269; 274; v114
 bharatī-, 35
 bhartṛ-, v75
 bhavatī-, 95; 317
 bhavat-, 9; 12; 23; 251; 252; 266; 354;
 388; 393; 394; 397; 405; v87; v124
 bhavitavyatā-, 135
 bhājana-, 272
 bhāṇḍa-, 297
 bhānu-, 66
 bhārata-, v92
- bhāratī-vṛtti-, v71
 bhāva-, 9; 10; 35; 79; 94; 378
 bhikṣā-, 48; 78; 79; 96; v75; v77; v77;
 v124
 bhikṣu-, 79
 bhikṣuka-, v77; v124
 bhid., 354; 366
 bhid., pra°, ud°, 139
 bhīmasena-, 374
 bhīru-, 168
 bhujā-, 171
 bhujā-daṇḍa-, 296
 bhūpa-, 258
 bhūmikā-, 23
 bhūrja-, 43
 bhṛ., 180
 bhṛ., ni°, 220
 bhṛ., sam°, 235
 bheda-, 366; v71
 bho, 306; v115
 bhojya-, 42
 bhos, 338
 bhram., 153; 162
 bhram., pari°, 79; v77
 bhraś., 270
 bhrāṭṛ-, 415
 bhruva-, 152; 161
 bhrū-, 2; 90
- makaranda-, 308
 maṅgala-, v103
 maṅgalya-, 412
 maṇi-, 306; 360
 maṇḍ., ā°, 297
 maṇḍana-, 206; v103
 maṇḍapa-, 267; v110
 maṇḍala-, 285; 296
 maṇḍaleśvara-, 9; 414; 416
 mata-, 266
 mati-, 400
 mathana-, 400
 mad., 33
 madana-, 223
 mada-, 32; 169; 336
 mad-, 17; 20; 68; 71; 72; 78; 84; 90; 95;
 118; 136; 166; 196; 197; 204; 233; 236;
 239; 252; 255; 259; 264; 270; 273; 287;
 302; 309; 323; 345; 369; 370; 378; 394;
 398; 406; v83; v87; v88; v92; v93; v108;
 v112; v114; v115; v118; v124; v126

- madhu-, v102; v104
 madhya-, 308
 madhyatas-, v115
 man., 68; 234; v71
 man., abhi°, 107; v82; v85
 manas-, 223; 254; v125
 manā-, 48
 mano-hara-, 400
 mantr., v88
 mantr., sam°, 305
 mantra-, 368
 manda-, 239
 mandurā-pāla-, 176
 manmatha-, 33; 267
 maya-, 404
 marmara-, 230
 mah., 14
 mahat-, 365; 373; 398
 mahātman-, 254
 mahānubhāva-, 54; v74; v75; v77; v78;
 v79; v84; v86
 mahā-bhāga-, v81; v93; v104; v110; v124
 mahā-vīra-, 310; 398
 mahā-siddha-, v80
 mahā-siddhi-, v75
 mahendra-, 396; 407; v82
 mā, 277; v75
 mā., 70
 mā., nis°, 10; 191
 mātula-, 382
 mātra-, 57; v89; v93
 mādrśa-, 78
 mādharma-, 14; 415; 416; v70
 mādhamā-, v110
 mādhu-kārī-, 47
 mādhyāhna-, 60
 mān., 378
 mānin-, 258
 mānuṣa-, v82
 māndurīya-, 176
 māriṣa-, 15
 māruta-, 41
 mārga-, 155
 mālā-, 188; 412
 mālīkā-, 404
 muktā-, 391; 404
 mukha-, 75; 90; v96
 mugdhā-, 270
 muc., pra°, 297
 muc., prati°, 401
 mud., anu°, 397
 mudra-, 299
 muni-, 47
 musala-, 172
 muh., 36
 muhur, 19; 350
 mūrcha-, 232
 mūrtila-, 365
 mūrdhan-, 384
 mṛgī-, 270
 mṛgendra-, 360
 mṛtyu-, 273
 mṛd., 171
 megha-, 67; 239
 yatas, 12; 20; 88; 178; 196; 232; 303; 369 ;
 377; 383; v74; v96; v105; v119
 yati-, 35; 39
 yatra, 15; 246; 263; 264
 yathā, 30; 184; 206; 310
 yad-, 3; 6; 9; 17; 40; 53; 70; 118; 155;
 168; 230; 253; 259; 264; 282; 302; 305;
 306; 349; 358; 374; 388; 397; 398; 414;
 415; v73; v76; v79; v84; v93; v102; v103;
 v122
 yadi, 18; 65; 204; 236; 376; v83; v114;
 yadu-, 179; 306; 308; 346; 356; 362; 364;
 389; v103
 yantra-, 240
 yam., ud°, 286
 yā., v115
 yādava-, v122
 yāvat, 23; v75; v108
 yu., sam°, v71
 yuj., v89
 yuddha-, 383
 yuvan-, 33; 350
 yūtha-, 269
 yoddhṛ-, 286; 384
 yoṣit-, 269
 yautaka-, 389
 rakṣ., 35
 rakṣitr-, 273
 rakṣin-, 281; 294; 345; 353; 358 ; v106;
 v115; v118; v128; v129
 raṅga-, 23; 191
 rac., vi°, 23; 175; 190; 416
 rañj., anu°, 7; 30; 39; v125
 rañj., upa°, 11

- rañjana-, 19
 raṇa-, 349
 ratha-, 237; 237; 241; 245; 247; 252; 255;
 259; 260; 265; 265; 267; 271; 278; 309
 randhra-, 366
 rambhā-, 180
 rasa-, 7; 18; 22; 66; 142
 rasa-maya-, 4
 rākṣasa-, 381
 rāga-, v96
 rāja-, 259
 rāja-dvāra-, 306
 rājan-, 71; 354; 357; 369
 rājya-, 44
 rādh., apa°, v112
 rukmin-, 258
 rukminī-, 258
 ruc., 388
 ruc-, 284
 ruci-, 17; 42
 ruj-, 299
 ruh., ava°, 267
 ruh., ā°, 241; 247; 257; 260; 271; 298; 309
 rūpa-, 257
 revatī-, 186; 194; 199; 201; 314; 316; 318;
 321; 326; 328; 332; 335; v120
 roman-, 139
 roṣa-, 279
 raudra-, 2
 rauhiṇeya-, 279

 lakṣ., v111
 lakṣaṇa-, v71
 laṅgh., vi°, 151; 160
 labh., v85
 labh., pari°, 404
 labh., sam°, upa°, v70
 laṣ., abhi°, v82; v114
 las., vi°, 65
 lāṅgala-, 372
 lāṅgūla-, 153; 162
 lāñchana-, 256
 likh., v70
 lī., 142
 līlā-, v101; v108
 luḍ., ā°, 189
 lok., ava°, 49; 63; 177; 250; 268;
 lok., vi°, 73; 145; 272
 loka-, 243; 411; v118; v128
 locana-, 337; v119

 lopa-, 13
 loṣṭ., 372

 vaṃśa-, 306
 vaktra-, 360
 vakṣa-, 89
 vac., 164; 206; 302;
 vacas-, 9
 vajra-, 353
 vatsalatā-, 240
 vad., 148; 183
 vad., sam°, v96
 vana-, 182; 296; 348; v105
 vaya-, 224
 vara-, 107; 379; v85
 varṇa-, 141
 varṣa-, 66
 varṣaṇa-, 59
 val., 365
 valakṣa-, 403
 valaya-, 379
 valg., 294
 vallī-phala-, 68
 vaśa-, 33; 166; 231; 246; 385
 vaśī + kṛ., v93
 vasana-, 89; 156; 191
 vasanta-, 29; 33; 178; 184; 198; 307
 vastu-, 389
 vah., ud°, 228
 vah., nis°, v124
 vah., v111
 vā, 171; 172; 173; 174; 184; 192; 192; 264;
 372; v82; v82; v86; v104
 vāc-, 17
 vāta-, 232
 vādya-, 190
 vāma-, 208; 298
 vāruṇī-, 190
 vāsa-, 181
 vāsu-deva-, 237
 vikalaya., 152; 161
 vikṛṣṭi-, 360
 vikrama-, v70
 vighraha-, 304
 vicitra-, 179
 vijṛmbha-, 2
 vid., ā°, 323
 vid., ni°, 155; 335; 354; 358; 305; v87;
 v118
 vid-, 7

- vidīś-, 412
 vidvas-, v71
 vidha-, 71; 77
 vidhi-, 58; 385
 vidhu-, 3
 vinaya-, 15
 vinā, 379; v115; v119
 vip., v81
 vipakṣatā-, 281
 vibhu-, 240
 vimarśa-, v71
 viraha-, 59; 67; 228; v111
 vilakṣaṇa-, 403
 vilaṅghana-, 243
 vilokana-, 244
 vilocana-, 71
 vivara-, 367
 vivāha-, 381
 viś., upa°, v110
 viś., ni°, 267
 viś., pra°, 8; 27; 39; 50; 61; 149; 156; 158;
 183; 206; 228; 241; 294; 324; 339; 341;
 342; 347; 356; 373; 391; v74; v99
 viśikhā-, 182
 viśeṣa-, 7; v76; v89; v101
 viśamvāda-, v96
 viharāṇa-, 54
 vīci-, 361
 vīṇā-, 190
 vīra-, 1; 356; 379; 385; 389
 vṛ., apa°, 101; 116; 122; 131
 vṛ., ni°, 369; v115
 vṛj., vi°, v71
 vṛt., ni°, 303; v75
 vṛt., prati°, ni°, 311
 vṛtta-, 304; v71
 vṛtti-, 35; 39; 47
 vṛṣṭi-, 390
 vedin-, 22
 velā-, 48
 veṣa-, 39; 70; 247; 257; v82; v97; v122
 vyāghra-, 163; 165
 vyāja-, 95
 vraj., 48; 385
 vratya-, 409
 vrīḍa-, 218

 śaṅkara-, 4
 śatāṅga-, 298
 śana-, 218

 śabda-, 11; v71
 śara-, 287; 309; 353
 śara-pañjara-, 310
 śaraṇa-, 273
 śarman-, 4
 śastra-, 353
 śānta-, 4
 śālin-, 307
 śaurya-, 307
 śayyā-, 385
 śikhā-, 361
 śiras-, 349
 śiṣ., vi°, 198
 śuṣka-, 231
 śṛṅgāra-, 1
 śṛ., 353; 372
 śobhā-, 300
 śaitya-, 230
 śaila-, 366
 śyamala-, v115
 śyāma-, 299
 śravaṇa-, 9
 śrī., ā°, 24; 31; 141; 222; 259
 śrī-, 11; 65; 235; 404; v71
 śrī-kaṇṭha-, 6
 śrī-kānta-, 253
 śrī-kṛṣṇa-, 369; 373; 374; 376; 396; 402;
 407
 śrī-khaṇḍa-, 189
 śrī-gadita-, 11; 417; v71
 śrī-nātha-, 246
 śrī-pati-, 248
 śrī-parvata-, 6
 śrī-mat-, 11; 156; 159; 175; 236; 250; 256;
 261; 262; 265; 304; 354; 389; 416; v74;
 v116
 śrī-matī-, 61; 96; 118; 147; 155; 192; 197;
 346
 śrī-mādhava-, 10
 śrī-raṅga-, 159; 166
 śrī-vatsa-, 256
 śru., 177; 249; 302; 306; 306; 357; 374;
 376; 382; v93; v114; v117
 śreyas-, 147
 ślāgh., 47
 śloka-, 164

 ṣaṣṭha-, v71

 saṃkarṣaṇa-, 254

- saṃkalpa-, 105
 saṃgrāma-, 285
 saṃtarpaṇa-, 348
 saṃtāpa-, 228; v111; v113
 saṃtoṣa-, 407
 saṃdarśana-, 197
 saṃdeśa-, 394; 406
 saṃdeha-, v105
 saṃnidhi-, 231
 saṃpuṭī + kṛ., 399
 saṃpradāya-, 193
 saṃbhava-, 398
 saṃ-mukha-, v79
 saṃ-mukhī + bhū., v80
 saṃvatsara-, v70
 saṃskṛta-, 31; 222
 sañj., pra°, 20
 sad., pra°, 84; 373; 411; v79
 sad., prati°, ā°, 300; v118
 sad-, 7
 sadā, 42; 197
 sadṛśa-, v77; v82
 sadman-, 151; 160
 sa-bhaya-, 218; 345
 sabhā-, 7; 22
 sabhā-sad-, 402
 sa, 156; 190; 288; 337; 388; v125
 sah., ud°, 370
 sah., pra°, 235
 sah., vi°, 336
 saha, 240; 255; 303; 342; 346; 356
 sa-harṣa-, 63; 274
 sa-hāsa-, 168
 sa-hṛdaya-, v84
 sācī + kṛ., 75
 sādḥ., 266
 sādharma-, 198
 sādhu-, 14
 sādvasa-, 272
 sāhāyya-, 398
 sāhitya-darpaṇa-, v71
 sīdhu-, 174
 sū., pra°, 409
 sūc., 208
 saikata-, 44
 sa-kampa-, 75; 140
 sa-kala-, 173; 346; 410
 sakāśa-, v105
 sa-kāśā-, 323
 sa-krodha-, 157
 sakhī-, 61; 88; v80; v82; v83; v84; v86;
 v88; v92; v93; v94; v95; v97; v99; v100;
 v104; v105; v107; v110; v111; v115;
 v119; v120; v124
 sakhya-, 41; 236
 sat + kṛ., v76
 sat-kāra-, v75; v82
 sa-tata-, 412
 satya-, 88; 187; 320; v78; v93; v96; v119
 satvara-, 301
 sapadi, 272
 sa-praṇaya-, 387; 401
 samam, v103
 samaya-, 24; 29; 184; 224
 samara-, 282; 384
 samartha-, 245
 samāgamana-, 136
 samīpa-, 265; 394
 sambhāra-, 235
 saras-, 43; 231
 sarvatas, 177; 267
 sarvathā, v82; v104
 sarvasva-, v77
 sarva-, 135; 143; 292; 323; 413; v77; v96;
 v104
 sarvāśaya-, 236
 sa-lajja-, 109; 199; 312
 sa-vinaya-, 104; 251
 sa-viṣāda-, 325
 sa-vailakṣya-, 80
 savya-sācin-, 397
 sa-saṃbhrama-, 143; 249
 sāmōda-, 191
 sāmprata-, 224
 sārathi-, 237; 249; 255; 284
 sārathya-, 248; 251
 sārdha-, 371
 siddhi-, 259; 383
 sidh., pra°, 11; v71
 sītā-, 372
 sīman-, 239
 su + kṛ., 68
 sukha-, 32; 41
 su-jana-, 411
 su-dharmā-, 337
 sundarī-, 272
 subhadṛā-, 11; 39; 61; 62; 73; 80; 85; 87;
 93; 100; 113; 116; 122; 125; 131; 138;
 145; 206; 207; 212; 214; 218; 222; 264;

268; 274; 298; 309; 346; 358; 416; v75;
v82; v103; v115; v115; v117; v120
su-bhrū-, 198
sumatikā-, 82; 85; 88; 91; 97; 103; 106;
109; 110; 115; 117; 120; 121; 124; 126;
133; 144; 206; 210; 213; 216; 220; 225;
324; 325; 327; 329; 334; v78; v93; v100;
v106; v119; v121;
su-manas-, 188
surabhi-, 188
su-rabhi-, 224
su-labha-, 43
suṣamā-, 404
su-hṛd-, 10
sūtra-dhāra-, 6; 15
sṛ., upa°, 271; 301
sṛ., pra°, 368
sṛj., vi°, 387; v99
sṛp., ud°, 154; 163; 167
sṛp., upa°, 72
sevaka-, 394
sotkaṅṭha-, 207
sodara-, v114
saundarya-, 63
saurabhi(n)-, 41
sauhārda, 235
sauhitya-, 43
skhal., 156
skhalitaka-, 169
stanayitnu-, 300
stambha-, 139
strī-, 264; 409
sthag., 140
sthā., 57; 175; 180; 265; 267; 312; 346;
v75; v88; v105; v110
sthā., adhi°, 233
sthā., anu°, 398
sthā., ā°, 257
sthā., upa°, v128
sthā., pra°, 237; 255; 383
sthā., sam°, v107
sthāna-, 54; 142; 176; 265; v107
sthāpaka-, 25; 29; 34
sthiti-, 44
sthūla-, 372
sneha-, 272
spardhiṣṇu-, 368
sphal., ā°, 288; 350

sphāra-, 365
sphur., 67
sphūrjathu-, 365
smara-, 264
smita-, 194
smṛ., 15; 381
smṛ., anu°, 236
smṛ., vi°, 12; 196; v102
smṛ., sam°, 259
smṛti-, 15
syandana-, 240; 285
sraj-, 2
srambh., vi°, 104
sva-, 142; 176; 240; 253
sva-gata-, 25; 53; 73; 107; 113; 177; 250;
268; 332
sva-tantra-, 44
sva-bhāva-, v79
svayam, 286
svarṇa-, 182
svādhīna-, 104
svābhāvika-, 10
svāmin-, 166; 265
svid., 140

han., 171; 287; 385
han., ud°, 349
hanana-, 284
hanta, 229; 287
haraṇa-, 11; 235; 358; 416
hariṇī-, 270
haridra-, 298
hari-hara-, 415
hala-, 171
hā, 229; 233; v78; v115
hāra-, 391; 400
hāsyā-, 1
hi, 57; 64; 336; v105; v108; v113; v125
hi., pra°, 389
hṛ., 259; 351; v115
hṛ., apa°, 151; 160; 309; v117; v120
hṛ., pari°, 257
hṛ., vi°, 204; v103
hṛ., sam°, 175; 177
hṛdaya-, v80; v88
haimavatī-, 1
hve., ā°, 25

B. Index van de Prakrit woorden.

a, 100; 111; 116; 120; 127
 aaṃ, 194
 aggat[d]o, 109
 aggado, 218
 aṅga-, 291
 accāhida-, 144
 accia, 225
 ajja-, 28; 31
 ajja-utta-, 186; 194; 275; 314
 ajjuna-, 120
 aṇ-uppaṇa-, 91
 aṇuratta-, 332
 aṇṇahā, 186
 aṇṇāhiṃ, 202
 attaṇa-, 111
 a-t[s]akkida-, 274
 adimetta-, 91
 adihi-, 52; 56; 62; 115; 330
 antara-, 83
 appa-, 101
 abbhantara-, 144; 201
 ammo, 73
 amhāṇaṃ, 202; 290
 amhārisa-, 201
 amhi, 28
 amhe, 214; 293
 arjuna-, 334
 avacaa-, 214
 avanessasi, 226
 avarajjhāmi, 222
 avara-, 131
 a-vāria-, 52
 avi, 91; 316; 326; 328
 a-sak-, 115
 assa, 98
 assu-, 321
 ahaṃ, 100; 110; 114; 123; 222
 ahavā, 129
 ahimada-, 99; 106
 ahilasida-, 275
 ahilahida-, 97

 āacchadi, 322
 āacchia, 226
 āaṇṇia-, 319
 āaṇṇida-, 314
 āada-, 98; 208; 329
 āado, 207; 208

ākidi-, 128
 āṇavedi, 31
 āṇavedu, 28
 āṇādi, 114; 213
 āṇāmi, 111; 329
 āṇāsi, 186
 ādava-, 85
 ārambha-, 186
 āsaṅga-, 129
 āsī, 327; 330
 iaṃ, 28; 112
 iti, 92; 334
 idaṃ, 51
 idha, 321; 327
 imaṃ, 144
 imāe, 62

 uaṇaedi, 57
 uari, 85
 uavaṇa-, 213
 uṇa, 91; 100; 110; 128
 uṇha-, 86
 upavisia, 219
 uppaṇa-, 92
 ura-, 127
 uvaaraṇa-, 186; 214
 uvatṭhida-, 340
 uvaṇada-, 274
 uvavaṇa-, 210
 uvahi-, 74

 eassa, 101
 eāiṇī, 321
 eārisa-, 103
 ekka-, 131; 329
 eṇaṃ, 145
 etassiṃ, 218
 etehiṃ, 225
 ettiaṃ, 111; 275
 ettia, 329
 ettha, 52; 62; 201; 207; 222; 226
 edaṃ, 207
 edassa, 221; 226; 334
 edeṇa, 129
 ede, 85; 342
 evaṃ, 103
 evam, 274; 335
 evva, 80

- evvaṃ, 221
 evvam, 335
 esa, 80; 82; 100; 101; 201
 esā, 75; 113
 eso, 73; 97; 125
- odhārida-, 120; 326
 osāṇa-, 112
 oharia-, 316; 325
- kakuha-, 331
 kaṇiṭṭha-, 56
 kaṇṇā-, 82; 129; 201; 202; 214
 kadhaṃ, 292
 karia, 115
 karissadi, 146
 karemha, 215
 karehi, 99
 karodi, 102
 kavaḍa-, 98; 132
 kahaṃ, 186; 194
 kahia-, 334
 kāma-deva-, 225
 kāma-, 73
 kāriṇī-, 56
 kiṃ, 73; 91; 97; 103; 109; 114; 128; 129;
 131; 144; 186; 213; 219; 276; 291; 314
 kia-, 202
 kim, 80
 kuṇḍalia-, 291
 kudo, 212
 kula-, 82; 111; 116; 120; 129; 201; 214
 kusuma-, 214; 225
 keṇa, 316
 keṇe, 326
 ko, 62; 73; 98; 114; 124; 210; 290; 328;
 330
 koṇḍa-, 291
 kkama-, 201
 kkhu, 129
- khaṇa-, 55
- khelissanti, 202
- gacchanta-, 291
 gada-, 212
 gadua, 201; 225
 gamissadi, 203
 gamissam, 114
- gahīdum, 74
 giṇha-, 85
 gihidu, 75
 gumma-, 213
 ghara-, 52; 293
- cakkhu-, 129
 calidum, 115
 ciṭṭhaī, 219
 ciṭṭhadi, 210
 ciṭṭha, 55
 citta-, 129
 cintaanta-, 219
 cintā-, 220
- jaṃ, 31; 82; 194; 201
 jāi [jaha], 275
 jāi, 101; 111
 jaṇa-, 52; 207; 210; 327
 jadu-, 202
 jado, 52; 129; 210; 321
 jalādhā-, 85
 jāṇanti, 109
 jāṇāmi, 101; 221
 jāṇissam, 74; 82
 jādava-, 327
 jāmo, 293
 jāva, 55; 214
 jīva-, 291
 jujjāi, 115
 jeṇa, 103; 122
 jevva, 113; 122; 123; 210; 211; 290; 321
 jo, 62; 327
 jjevva, 82; 127; 201; 213; 221; 322; 327
- tṭhia-, 113
- tṭh[t]ṭhāṇa-, 213
- ṇa, 83; 86; 97; 100; 103; 115; 129; 186;
 208; 213; 221; 275; 291
 ṇaṃ, 318
 ṇaara-, 327
 ṇam, 86; 131
 ṇayaṇa-128
 ṇāma-, 52; 116; 120; 331; 334
 ṇāma-hea-, 111
 ṇiama-, 112; 330
 ṇimitta-, 91; 92; 132; 221; 329
 ṇivuttihi., 55

- ñivedīamāṇaṃ, 318
 ñivedeti, 111
 ñivvāhaanta-, 330
 ñedi, 112
- takkemi, 98; 209; 332
 tattha, 203
 tado, 111; 116; 222; 276; 330; 331; 332;
 333; 334
 taru-, 331
 tavassi-, 210; 327
 tassa, 128
 tassim, 332
 taha, 117; 127; 133; 216
 tā, 52; 83; 86; 98; 131; 144; 207; 221
 tāṃ, 321
 tārisa, 127
 tārisa-, 128
 tāva, 214
 tāvia-, 85
 tue, 114; 328
 tumaṃ, 221
 turi[ī]a-, 225
 tuha, 97
 te, 127; 213
 teṇa, 202; 211; 214; 225; 331; 332
 tti, 98; 100; 106; 120; 120; 146; 203; 208;
 276; 316; 322; 326; 331; 331; 332
- daṃsaṇa-, 145; 226
 daṭṭhaṃ, 207
 daṭṭhuṃ, 340
 daṇḍa-dhara-, 291
 daṇḍa-, 291
 dāuṃ, 97; 100
 dāṇim, 211; 318
 diasa-, 329
 du, 73; 97
 duāra-, 52
 duḥ-sa-bhāa-, 91
 deṇa, 327
 deva-, 51; 73; 340; 340; 342
 ddhī, 292
- dharia, 98
 dhārīadi, 132
- na, 73
 nivārīadi, 292
 nīl'-uppala-, 290
- paa-, 115
 paccahia-, 56
 paccāsaṇa-, 318
 pajjāa-, 331
 pañcaa-, 83
 paḍiggaha-, 101
 paḍiccaai, 275
 paḍibbhamai, 74
 paḍi-saṃvacchara-, 194
 paḍihāra-, 318; 340
 paḍhama-, 122; 221; 330
 paṇamia, 342
 patthaanti, 340
 pada-, 56
 pavisadu, 52
 pavisāmo, 144
 pasāda-, 102; 146
 pasīdatu, 83
 pia-, 103; 109; 113; 120; 124; 210; 213;
 292; 321; 325; 330
 pucchi[a]hi, 131
 pucchida-, 330
 pucchihi, 116
 puṇo, 145; 225
 puṇṇa-, 321
 purusa-, 290
 pūjā-, 330
 pūjiamāṇa-, 327
 pūjehi, 86
 pekkhanta-, 290
 pekkhanti, 83
 pekkha, 218
 pekkhidavva-, 211
 pekkhida-, 221
 ppadesa-, 318; 340
 prakāśa-, 75
- phala-, 97; 100
- bala-bhadda-, 51; 56
 bahi, 201; 213
 bāhu-daṇḍa-, 127
- bhaa-, 275
 bhaañī-, 56
 bhaa-vaṃ-, 51
 bhaa-vaṃ, 82
 bhattī-, 55
 bhaṇadi, 81

- bhaṇādi, 100
 bhaṇida-, 331
 bhaṇīadi, 103; 114
 bhavaṃ, 111
 bhava-, 330
 bhavia, 86
 bhava, 208
 bhārada-, 120
 bhikkhā-, 57; 74; 75; 329
 bhikkhua-, 73; 329
 bho, 290
- maṃ, 275
 mae, 101; 120; 319; 334
 maṅgala-, 202
 majjhado, 290
 maṇa-, 332
 maṇḍaṇa-, 202
 maṇḍava-, 219
 matta-, 115; 123
 mantedi, 113
 mah'-inda-, 97; 98
 maha, 113; 275
 mahāṇuhāa-, 52; 55; 75; 81; 83; 103; 109
 mahā-bhāa-, 122; 208; 219; 329
 mahābhāa-, 91
 mahā-siddha-, 85
 mahā-siddhi-, 56
 mahūsaa-, 207
 mahūsava-, 195
 mā, 55
 māṇasa-, 97
 māhavī-, 219
 muha-, 127
- rakkhi-, 212; 290; 318; 340; 342
 rāa-, 129
 revatī-, 325
- lakkhīadi, 220
 labheya, 106
 līlā-, 186; 214
 loa-, 318; 340
 loṇa-, 321
- vaṇa-, 210
 vara-, 106
 vasī-kida-, 123
 vahanta-, 220
 vā, 98; 109; 208
- vi, 73; 74; 98; 101; 115; 128; 131; 144;
 145; 208; 219; 225; 290; 314
 via, 85; 220; 291
 viṇā, 292; 321
 viṇṇavehi, 145
 viṇṇāta-, 328
 viraha-, 220
 viṣaṃvāda-, 129
 visajjia, 144
 visumarida-, 194
 visesa-, 62; 115; 186
 viharanti, 201
 veṇṇavanti, 343
 vevaī, 91
 vesa-, 98; 132; 327
- sa, 332
 saṃṭhia-, 213
 saṃdāva-, 220; 221; 226
 saṃdeha-, 210
 saṃpādentī, 214
 saṃmuha-, 83
 saṃmuhi-, 86
 saṃvadati, 126
 saāsa-, 210
 sak-karīadi, 62
 sak-kāra-, 56; 99
 sacca-, 80; 122; 126; 321
 samaṃ, 202
 samappida-, 101
 samāgada-, 100
 sarisa-, 73; 98
 savvathā, 98
 savvadhā, 208
 savvassa-74
 savva-, 74; 128; 207
 sa-hīa-, 103
 sahī-, 85; 97; 103; 103; 109; 113; 114; 120;
 124; 144; 210; 213; 218; 220; 292; 321;
 325; 330
 sā, 321
 sāmala-, 290
 siri-manta-, 51; 314
 suṇia-, 122
 suṇissandi, 276
 suṇīadi, 316
 subhadda-, 291
 subhaddā-, 56; 97; 203; 292; 316; 325
 sumadiā-, 80; 122; 145; 212; 321; 326
 su-hāa-, 82

se, 116
so, 122; 124; 125; 219; 328; 329; 330
so[ā], 208
sodara-, 276

haṃ, 331
haria, 291
halā-, 101
halā, 122; 125; 131; 145
ha, 292

hā, 80
hāla, 207
hi, 211; 214; 225; 332
hīaa-, 86; 113
hoissadi, 276
hoi, 130
hodi, 195
hodu, 74; 212
honti, 86; 103; 274

BIJLAGE.

In deze bijlage vindt U de volgende twee tekstitgaven:

A. The Subhadrāharaṇa of Mādhavabhaṭṭa. Edited by Paṇḍit Durgāprasāda and Kāśināth Pāṇḍurang Parab. Third Edition. Published by Pāṇḍurang Jāwajī, Proprietor of the "Nirṇaya Sāgar" Press, Bombay. 1936. Kāvyaṃālā 9. 26p. (KM).

B. Śrīmādhavabhaṭṭaviracitaṃ, Subhadrāharaṇam (Śrīgaditam), Sānvaya "Prakāśa"
Hindīvyākhyopetaṃ, Vyākhyākāraḥ: Ācārya Trinātha Śarmā (M.A.).
Kāśīhindūviśvavidyālaya Sāhityavibhāgādhyāpakāḥ. Caukha Vidhyābhavan. Vidyāvilāsa
Press, Vārāṇasī, 1962. Vidhyābhavan Saṃskṛta Granthamālā 69. 42p. (VSG).

